

T.C.
Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

**HZ. PEYGAMBER'İN MUHATAP OLDUĞU ÖĞÜT
TALEPLERİ**

Recep GÖZELCEOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Çorum 2013

**HZ. PEYGAMBER'İN MUHATAP OLDUĞU ÖĞÜT
TALEPLERİ**

Recep GÖZELCEOĞLU

**Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mahmut KAVAKLIOĞLU

Çorum 2013

KABUL VE ONAY

Recep GÖZELCEOĞLU tarafından hazırlanan “HZ. PEYGAMBER’İN MUHATAP OLDUĞU ÖĞÜT TALEPLERİ” başlıklı bu çalışma, 14 Haziran 2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mahmut KAVAKLIOĞLU (Başkan- Danışman)

Doç. Dr. Kadir GÜRLER (Üye)

Doç. Dr. Mustafa BIYIK (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof.Dr. Gülen Elmas ARSLAN

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRL ÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağımı gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (14/06/2013)

Recep GÖZELCEOĞLU

ÖZET

GÖZELCEOĞLU, Recep. Hz. Peygamber'in Muhatap Olduğu Öğüt Talepleri, Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2013.

Giriş bölümünde; çalışmanın konusu, önemi, amacı ve metodu belirlendi. Çalışmada izlenen yöntem hakkında bilgi verildi.

Birinci bölümde, öğüt kavramı ve bu anlama gelen diğer kavramlar açıklandı. Hz. Peygamber'in dini anlayış içindeki yeri, dini bilgilenmede öğüt vermenin rolü ile dini doğru yaşama açısından Nebevi tavsiyelerin önemi üzerinde duruldu.

İkinci bölümde, Resûlullah'ın (s.a.) öğüt talebiyle gelen muhatapları karşılamaadaki tavrı ve yerine getirdiği talepler ile karşılamaada ağır davrandığı istekler tetkik edildi. Nasihat isteklerini değerlendirirken ölçü olarak başvurduğu prensipler incelendi.

Ekte, rivayetlerin alfabetik fihristi verildi.

Sonuç olarak; Hz. Peygamber, makul öğüt taleplerini yerine getirmiştir. Muhataplarını her zaman sevgi ve merhametle karşılamış, öğüt taleplerini değerlendirirken onların içinde buldukları şart ve durumları dikkate almıştır. İnsanlara seviyelerine göre, anlayış ve kapasitelerine uygun nasihatlerde bulunmuştur. Onları, iyiliğe teşvik edip kötülükten sakındırmış, muhatapları fayda ve zararlarına olan konularda nasihat yoluyla aydınlatmıştır.

Anahtar Kavramlar: Hz. Peygamber, Öğüt, Muhataplar, Talepler.

ABSTRACT

GÖZELCEOĞLU, Recep. The Prophet's Counsel Claims That the interlocutor, master's thesis, Corum, 2013.

In the introduction; the purpose of the study, the importance, and method were determined. In the study, we focus on information about the method.

In the first section, understanding the concept and other concepts from this advice. The Prophet in the religious understanding of the role of religious information in addition to providing advice, the religious right in terms of the importance of the recommendations focused on the Prophet's mosque to life.

In the second part, the Prophet (s.a.) and their counterparts from the attitude to meeting demand and counsel fulfilled demands were heavy in meeting requests examination with treats. The Prophet in the religious understanding, assessing the measure refers to the principles of religious Counsel requests reviewed.

Three section, sheltering under the alphabetical index.

As a result; He fulfilled the demands for reasonable advice. Always love attitudes; and assessing their demands are met, mercifully admonition to consider terms and conditions. People according to their levels, understandings and capacities is appropriate advise. Them, to keep people from evil and goodness encouraged. Prophet (sa) counterparts on issues of benefit and detriment that illuminates through counsel.

Key Words: The Prophet, Counsel (Advice), Counterparts, Requirements

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISATMALAR.....	v
ÖNSÖZ.....	vi

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	1
2.ÇALIŞMANIN AMACI	2
3. ÇALIŞMADA TAKİP EDİLEN YÖNTEMİ.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖĞÜT KAVRAMI VE HZ. PEYGAMBER'İN MİSYONU AÇISINDAN ÖĞÜT

1. ÖĞÜT KAVRAMI	3
1.1 Sözlük Anlamı.....	3
1.2 Terim Anlamı.....	4
2. HZ. PEYGAMBER VE DİN.....	5
2.1 Hz. Peygamber'in Dini Anlayıştaki Yeri.....	8
2.2 Dini Bilgilenme Açısından Hz. Peygamber'in Öğütleri.....	12
2.3 Dini Doğru Yaşama Açısından Nebvî Öğüdün Önemi.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'E YÖNELTİLEN ÖĞÜT TALEPLERİNE İLİŞKİN RİVAYETLER

1. ÖĞÜ TALEPLERİNİ KARŞILAMADAKİ TAVRI.....	25
1.1 Öğüt taleplerine Yaklaşımı Açısından.....	29

1.1.1 Yerine Getirdiği Talepler.....	31
1.1.2 Karşılamada Ağır Davrandığı Talepler	41
1.2 Öğüt Taleplerini Değerlendirmedeki Prensipleri açısından...	46
1.2.1 Muhatabın Durumu.....	50
1.2.2 Ortama Uygunluk.....	59
1.2.3 Ölçüyü Gözetmek.....	67
2.İÇERİKLERİ AÇISINDAN ÖĞÜT TALEPLERİNE İLİŞKİN RİVAYETLER	73
2.1.Talebe Dayalı Öğütlerindeki Belirgin Çizgiler.....	73
2.1.1 Kolaylaştırıcı Olmak.....	73
2.1.2 Ferdi Farklılıkları Dikkate Almak.....	75
2.1.3 Tedricilik İlkesine Uymak.....	76
2.1.4 Merhametli ve Yumuşak Davranmak.....	78
2.1.5 Hoşgörü Öncelikli Bir Yaklaşım Sergilemek.....	79
2.1.6 Dengeli Bir Yaşam Tavsiye Etmesi.....	83
2.1 Ferdi ve Müşterek Olması Açısından Öğüt Talepler.....	87
2.2.1 Ferdi Öğüt Talepleri.....	88
2.2.2 Müşterek Öğüt Talepleri.....	89
SONUÇ.....	91
KAYNAKÇA	92
EK	97
1. ÖĞÜT TALEPLERİNE İLİŞKİN RİVAYETLERİN ALFABETİK FİHRİSTİ.....	97

KISATMALAR

a.s.	: Aleyhi's-selâm
b.	: İbn
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâluhû
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
hno. :	: Hadîs Numarası
hz.	: Hazreti
İFAV	:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
md.	: Madde
nşr.	: Neşreden
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
s.a.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
t.y.	: Yayım Tarihi Yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
v.b	: Ve benzeri
y.	: Yıl
y.y.	: Yayım Yeri Yok
yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Hız. Peygamber hiç şüphesiz insanlığa gönderilmiş en büyük öğretmendir. Kur'an'ın tabiriyle o, “*hem bir uyarıcı ve hem de bir hidâyet rehberi*”dir. Misyonu gereği İslam'ı insanlığa tebliğ etmiştir. Bu ilâhî görevi yerine getirirken; her fırsatta müminlere öğütlerde bulunmuş, bununla birlikte zaman zaman kendisine yöneltilen öğüt taleplerini de en uygun biçimde değerlendirmiştir.

Bu mütevazı çalışmamızda Hz. Peygamber'in muhatap olduğu öğüt taleplerini inceledik. Çalışma, giriş, iki bölüm ve ekten oluşmaktadır.

Giriş Bölümünde; çalışmanın konusu, önemi, amacı ve metodu belirlendi. Çalışmada izlenen yöntem hakkında bilgi verildi.

Birinci Bölümde, öğüt kavramı ve bu anlama gelen diğer kavramlar üzerinde duruldu. Hz. Peygamber'in dini anlayış içindeki yeri, dini bilgilenmede öğüt vermenin rolü ile dini doğru yaşama açısından Nebevi tavsiyelerin önemi ele alındı.

İkinci Bölümde; Resûlullah'ın (s.a.), öğüt talebiyle gelen muhatapları karşılamadaki tavrı ve yerine getirdiği talepler ile karşılamada ağır davrandığı istekler tetkik edildi. Nasihat isteklerini değerlendirirken ölçü olarak başvurduğu prensipler incelendi.

Ekte, öğüt taleplerine ilişkin rivayetlerin alfabetik fihristi verildi.

Bu çalışmanın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen, bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan ve çalışmamda son derece titiz davranan saygı değer hocam Prof. Dr. Mahmut KAVAKLIOĞLU'na en içten duygularıyla teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca çalışmama başladığım günden itibaren her konuda bana yardımcı olan diğer hocalarıma, sevgili arkadaşlarıma ve manen desteklerini her zaman yanımda hissettiğim aileme şükranlarımı sunmayı borç bilirim.

Recep GÖZELCEOĞLU

ÇORUM- 2013

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

İnsanoğlu, tarih boyunca kendinden üstün bir varlığa, bir Tanrıya inanma ihtiyacı hissetmiştir. Bu gereksinim, tarihi süreç içerisinde toplumlarda farklı şekillerde tezahür etmiş, böyle olmakla birlikte, her toplum aşkın bir varlığa inanma, dayanma ve ibadet etme geleneğini sürdürme gelmiştir. İnsanların inanç, ibadet ve uygulamalarındaki farklılıklar sebebiyle çok sayıda din anlayışı ortaya çıkmıştır.

Din bilimcileri, dinleri semavi ve geleneksel olarak sınıflamışlardır. İlahi dinler de denilen semavi dinler, Allah Teâla tarafından bir peygamber gönderilen dinlerdir. Allah Teâlâ kendi mesajını insanlara peygamberler vasıtasıyla ulaştırmıştır. Bu yöntem Allah'ın bu konudaki sünnetini oluşturur. Onlara, dini öğretme, ilahi vahyi açıklama ve bizzat tatbik etme gibi görevler yüklemiştir.

Allah Teâlâ, son peygamber olarak Hz. Muhammed'i (s.a.) de İslam'ı tebliğ ve açıklamak üzere göndermiştir. Resûlullah (s.a.), İslam dinini öğretme, tebliğ etme ve ona davet etmeye var gücüyle çalışmıştır. Bunu yaparken bir takım yöntem ve vasıtalar kullanmıştır. Mü'minleri bilgilendirmede kullandığı araçlardan biri de va'z u nasihat etmektir. Çünkü Allah (c.c.), onu öğüt verici olarak gönderdiğini beyan eder. Zaman zaman ashab- ı kiram gelir, Hz. Peygamber'den öğüt isterlerdi. Bilmedikleri konularda soru sorarlardı. Bizim çalışma mevzuu olarak seçtiğimiz şey de; muhatapların Hz. Peygamber'den bilgilenmek ya da farklı amaçlarla talep ettikleri öğütleri ve Resûlullah'ın (s.a.) bu taleplere verdiği cevapları konu almaktadır. Bunlar içinde Kelime-i Tevhid, Allah'a secde etmenin fazileti, namaz kılmanın gerekliliği, oruç tutma, geceleri ihya etmenin önemi, ilim tahsili, sadaka verme ve Allah'ı tesbih etmek gibi hususlar yer almaktadır. Yine anne-babaya itaat, güzel ahlak, akraba ziyareti, komşularla iyi geçinmek, yemek yedirmek ve fakirlere destek olmak gibi daha pek çok amel-i salih teşvik etmek yer almaktadır.

Resûlullah'ın (s.a.), dini yaşama adına ortaya koyduğu model davranışlar, mü'minler için örnek alınması gereken birer örnektir. Çünkü O, İslam dininin önderi, rehberi ve örnek şahsiyetidir. Bu yüzden Hz. Peygamber'in söyledikleri, yaptıkları, tavsiye edip hoş gördükleri bizim nezdimizde son derece önemlidir ve değerlidir

2. ÇALIŞMANIN AMACI

Hz. Peygamber, her fırsatta insanları dine davet etmiştir. Bunu yaparken de bir takım araçlar ve yöntemler kullanmıştır. Bu yöntemlerden birisi de vaz u nasihat etmesidir. Resûlullah'ın (s.a.), dini bilgilendirmede vaaz u nasihat etmeyi sıklıkla kullandığını görüyoruz. Bu yolla mü'minlerin faydasına ve zararına olan konularda onları aydınlatmıştır. Onları iyi ve güzel olana yönlendirirken çirkin ve kötü davranışlardan da sakındırmıştır. Hz. Peygamber, bunu yaparken çeşitli yöntemler kullanmıştır. Kendisinden öğüt talep edenlerin bireysel farklılıklarını ve içinde buldukları durumu her zaman dikkate almış, onlar için gerekli olan en güzel öğüdü vermiştir. Resûlullah (s.a.) muhataplarını incitmekten, kırmaktan, rencide etmekten özenle sakınmış, onların ihtiyaç ve gereksinimlerini genelde karşılamaya çalışmıştır. Bu yönde talepte bulunanları geri çevirmemeye özen göstermiştir.

Bu çalışmamızda, Hz. Peygamber'in misyonu açısından öğüt vermenin ve nasihat etmenin önemine değineceğiz. O; nasihat isteyenleri nasıl karşılamış, onlara nasıl davranmış, ne gibi cevaplar vermiş, verdiği cevaplarda nelere dikkat etmiş, yanıtlarını bulmaya çalışacağız. Dini bilgilenme açısından Resûlullah'ın (s.a.) öğütlerinin önemi ve dini doğru yaşama bakımından nasihat etmenin sağlamış olduğu faydalar üzerinde duracağız.

3. ÇALIŞMADA TAKİP EDİLEN YÖNTEM

Rivayetler açısından çalışmanın çerçevesini, Kütüb-ü Tis'a diye meşhur olan Buhâri ve Müslim'in Sahîh'leri, Tirmîzi, Ebû Davud, Nesâî, İbn Mâce ve Dârimî'nin Sünen'leri, Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'i ve İmâm-ı Mâlik'in Muvattâ'ı oluşturmaktadır. Belirlenen imkan nispetinde bu çerçeveye uyulmaya çalışılmış, ihtiyaç durumunda bazen bu çerçevenin dışına da taşılmıştır. Konuya ilişkin rivayetleri tespitte öncelikle Concordance'dan istifade edilmiştir. Bunun yanında bilgisayar programları ve internet imkânlarından da yararlanılmıştır. Bu rivayetler aslî kaynaklardan kontrol edilmiştir. Kaynakların dipnotta gösterilmesinde kronolojik bir sıra izlenmiştir. Bu arada Tirmizi'nin rivayetler hakkında yaptığı değerlendirmelere işaret edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖĞÜT KAVRAMI VE HZ. PEYGAMBER'İN MİSYONU AÇISINDAN ÖĞÜT

1. ÖĞÜT KAVRAMI

1.1 Sözlük Anlamı

el- Hattabî'ye göre nasihat çok anlamlı bir kavram olup onu birkaç kelimeyle izah etmek mümkün değildir. Bunlardan en belirginini, nasihat edilen kimseye hayırlı nasip toplamaktır. Onun veciz isimlerden ve kısa sözlerden olduğu söylenir. Yine ona göre Arap dilinde nasihat ve felah kelimesinden daha ziyade dünya ve ahiret hayrını bir araya toplayan bir kelime yoktur.¹

Arapçada ‘nasihat’ kelimesi, ‘n-s-h’ kökünden gelir. Nasaha fiili; balı süzmek, elbiseyi dikmek, aldatmamak, saf, temiz, samimi ve doğru olmak anlamlarında kullanılır. ‘Nush’ ise kalpteki bulanıklığın zıddını, yani kalp temizliğini ve saflığını ifade etmektedir. ‘Nasihat’, ‘nush’ ile aynı kökten gelmektedir. Samimi olarak yapılan tevbeye nasûh tevbesi denir.² Ayrıca bir şey saf, hâlis olmak, kötülük ve bozukluktan uzak bulunmak ve başkasının iyiliğini istemek anlamlarına da gelir. Nitekim Kur’an’da içten gelerek yapılan samimi tevbelere için ‘Tevbe-i Nasuh’ ifadesi kullanılmıştır. Yani sahibini bir daha günaha götürmeyen halis tevbedir.³ Hz. Peygamber'e ‘tevbe-i nasûh’un ne olduğu sorulduğunda, ‘Sahibini bir daha günaha sevk etmeyen hâlis tevbedir.’⁴ diye cevap vermiştir. Ayrıca Arapça’da bir kimsenin aldığı bir kumaş parçasını bedenine uygun bir elbiseye dönüştürdüğünü ifade etmek için de ‘nasaha’ fiili kullanılmıştır. Bu sebeple Arapçada dikiş iğnesinin bir adı ‘minsah’⁵tır. Aynı'nin de belirttiği gibi kelimenin bu anlamını esas alacak olursak

¹ Hattâbî, Ebû Süleyman Hamed b. Muhammed el- Bustî, *Garibu'l-Hadis*, Mektebetu'z-Zehrâ, Kahire 1998, II, s. 282; İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed İbn Mükerrrem, *Lisanu'l-Arab*, Dârus-Sadr, Beyrut 1993, II, 615.

² İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, II, s. 615.

³ et-Tahrîim: 66/8.

⁴ Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Şuabu'l-İman*, Mektebetu'r-Ruşd, Riyad 2004, IV, s. 375; Tahavî, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Me'ani'l-Asar*, *Matbaatu'l-Envar'il-Muhammediyye*, Kahire 1386, IV, s. 290

nasuh kelimesinin içten ve gönülden yapılan samimî tevbelere sıfat olmasının sebebi görülür.⁵ Başkasının hata ve kusurunu gidermek için gösterilen çaba; iyiliği teşvik, kötülükten sakındırmak üzere verilen öğüt; başkasının faydasına ya da zararına olan hususlarda bir kimsenin onu aydınlatması ve bu yönde gösterdiği gayret manalarına da gelir.⁶

1.2 Terim Anlamı

Dini litaretürde “nasihat” kelimesi; insanları iyiye ve güzele sevk etmek için yapılan güzel konuşma vaaz, öğüt verme, tavsiye etme, ihtar etme, ibret verici ders gibi ifadelerin yerine kullanılmıştır. Bizim dilimize de sadece bu anlamı ile geçmiş ve “Nasihat edilen kimsenin hayrını istemek” diye ifade edilmiştir.⁷ et-Tac sahibi nasihat kelimesinin “nush” kökünden türediğini ve ihlâs, samimiyet demek olduğunu belirttikten sonra, dini manasını; nasihat edilen kişinin iyiliğini, hayrını istemek ve onun hayra irşadını dilemek şeklinde açıklar.⁸ Ayrıca nasihat; kalbi rikkate getirerek korkutmak, insanların kalblerini uyaracak sevap ve ikab ile inzar etmek demektir.⁹

Hz. Peygamber bir rivayetlerinde dinin nasihatten ibaret olduğunu bildirmiştir.¹⁰ Buhârî'nin iman ile ilgili hadislerin sonunda bab başlığı olarak da olsa, “Din nasihattir.” hadisini zikretmesi oldukça manidardır. Buhârî, muhtemelen imanın salih amellerle birlikte niyete, niyetin ise ihlâs ve samimiyete dayanması gerektiğini vurgulamıştır.¹¹ Bu rivayette geçen nasihatın samimiyet anlamı taşıdığı görüşünde olan İbn Hıbbân ise; hadisin iki ayrı rivayeti için şöyle bir başlık kullanmıştır: “Kişinin Allah'ın Dini Konusunda Kendisine ve Bütün Müslümanlara Karşı Samimi Olması Gerektiğini Haber Veren Hadisler.”¹² Buradan anlaşılan; dinin dörtte biri olarak kabul edilen nasihatın, hayatın bütün alanını kapsayan dini yaşantının samimiyetten ibaret olduğudur.

Aynı zamanda bu rivayette, dinin insanı hayra ulaştırmayı hedeflediğini, bununla birlikte muhataplarını eğiterek iyi ve güzel olana sevk etme çabası içinde

⁵ Aynî, Bedruddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetu'l-kâri şerhu Sahihu'l-Buhârî*, Daru'l ihyâi't-türâs, Beyrut ty, I, s. 321.

⁶ Mucteba Uğur, *Va'z, Kıssacılık ve Hadiste Kussâs*, AÜİF'der, XXVIII: Ank. 1986, s. 292.

⁷ Uğur, *Va'z, Kıssacılık ve Hadiste Kussâs*, XXVIII, s. 292.

⁸ Zebîdi, Muhammed Murtaza el-Huseyni, *Tâcü'l-Arûs min cevâhiri'l-kâmus*, V, s. 72.

⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, s. 615.

¹⁰ Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, İstanbul 1981, İman 95; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul 1982, I, s. 437.

¹¹ Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, İstanbul 1981, İman 42.

¹² İbn Hibban, Muhammed b. Hibban el-Bustî, *el-İhsân bi tertibi Sahihi İbn Hibban*, Beyrut 1987, X, s. 435.

olduğunu görürüz. Din insan için vardır. İnsanların iyiliğini murad eden Allah Teâla, dini en güzel öğütlerle anlatacak ve Resûlüne (s.a.) de bunu emredecektir.¹³ “Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et.”¹⁴ ve “Sen Kur'an ile vaaz ve nasihat et, çünkü öğüt müminlere fayda verir.”¹⁵ ilahi emirleri bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

2. HZ. PEYGAMBER VE DİN

Farsça bir kelime olan “Peygamber” sözcüğü; “rehber, yol gösteren ve elçi” anlamlarına gelir. Dinî terminolojide ise; Allah'ın kulları arasından seçtiği ve vahiyle şereflendirerek emir ve yasaklarını insanlara ulaştırmak üzere görevlendirdiği elçiye denir. Kur'an-ı Kerîm'de Peygamber kelimesinin yerine Resûl ve Nebî sözcükleri yer almaktadır ki, elçi ve haber getiren anlamındadır.

Allah (c.c) insanlara doğruları bildirmek, bilmediklerini açıklamak için peygamberler göndermiştir. Kur'an'da Hz. Peygamber, Allah'ın davetçisi ve aydınlık saçan bir ışık¹⁶ olarak nitelendirilir. Bu sorumluluk da “Öğüt ver”¹⁷, “Tebliğ et”¹⁸, gibi hitaplarla ifade edilir. Tebliğ peygamberlerin sıfatlarından ve asıl görevlerindedir. Bu durum, tebliğcinin görevini savsaklayamayacağına delil olur ve kendisine tebliğ yapılanın, “Ben bunu bilmiyordum.” şeklinde mazerette bulunmasını engeller.¹⁹ Bu sebeple Allah Teâlânın, inzal ettiği emirleri ve nehiyleri açıklayıp öğretmesi için her Peygamberi kendi kavminin dili üzere gönderdiği ifade edilir.²⁰ Bu ve benzeri²¹ beyanlar Hz. Peygamber'in Kur'an'ı açıklamakla ve tebliğ etmekle görevli olduğunu gösteren örneklerdir. Peygamberler insanlara Allah'ı (c.c.) tanıtmışlar, inanç esaslarını, ibadet şekillerini öğretmişlerdir. Dinî hükümleri ve güzel ahlâk ilkelerini açıklamışlar, kendileri de söylediklerini bizzat yaparak insanlara örnek olmuşlardır.

Kur'an-ı öğretme, âyetlerin hikmet ve anlamlarını beyan, kitaptan kapalı olan yerleri açıklama, fikhî hükümlerin gayelerini izah bütün bunlar Resûlullah (s.a.)

¹³ Cemal Tosun, “İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi”, AÜİF'dergisi, XXXVI, Ankara 1997, s. 183.

¹⁴ en-Nahl: 16/125.

¹⁵ ez-Zariyat: 51/ 55.

¹⁶ el-Ahzab: 33/46.

¹⁷ el-Fecr: 89/21.

¹⁸ el-Kasas: 28/56.

¹⁹ ez-Zamahşeri, Muhammed b. Ömer, Tefsîru'l-Keşşâf Daru'l-Mushaf, Kahire. 1977, IV, s. 34.

²⁰ İbrahim: 14/4.

²¹ en-Nahl: 16/44, 64; Kıyamet: 75/16-19; Nisa: 4/113.

tarafından icra edilmiştir. Keza Kur'an-ı Kerim'i detaylandırma ve uygulama örevlerini de Nebi (s.a.) yerine getirmiştir.²²

Kur'an-ı Kerimde bu hususa şöyle işaret edilmektedir. "Size kendi içinizden, ayetleri okuyan, size Kitap'ı okuyup, hikmeti ve bilmediklerinizi öğreten bir Resûl gönderdik."²³ Taberi, buradaki hikmetten maksadın Hz. Peygamber'in sünneti olduğunu belirtir.²⁴ Hz. Peygamber okuma-yazma bilmediği halde, insanlara Kitap'ı ve hikmeti öğretmiş, kanun yapma bilgisini ve şartlarını, Allah Teâlâ'nın koyduğu hükümlerdeki hikmeti, sosyal hayatın sırlarını, güzel ahlakı, insanların yararına olan işleri, dünya ve ahiret ilimlerini belletmiştir.

Kur'an; iman esaslarını, ibadetleri, muamelatı ve içerdiği ahlakî prensiplerle İslâm dininin temel unsurlarını ve esaslarını ana ilkeler bazında vaz eden ilahi bir metindir. Bu açıdan Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu model; zikredilen konularda, Kur'an'ın hem teorik açıklaması, hem de pratik uygulamasıdır.²⁵

Bütün bu işleri ve uygulama şekillerini Resûlullah (s.a.) ashabına, onlar aracılığıyla da bütün insanlara iletti.²⁶ Allah Teâlâ, Resûlullah'ı (s.a.) insanlara göndermekle büyük bir lütufta bulunmuş, daha önce adeletsizlik ve zulüm batağına saplanmış olan insanlığa, bilmedikleri kitabı ve hikmeti öğretmiştir.²⁷ Resûl-i Ekrem (s.a.), Allah (c.c) tarafından dini insanlara öğretmekle görevlendirilmiştir. Bu yüzdendir ki Hz. Peygamber için Kur'an'ın manalarını ve tevilini beyan etmek öncelikli bir vazifeydi.²⁸ Aynı zamanda O, ilahi vahyin düsturlarını kendi hayatında yaşayarak ashabına örneklik ederdi. O'nun bu örnekliliği İslâm'a bağlı kimseler tarafından rol model olarak alınmış ve uygulanır hale gelmiştir. Biz onun eşsiz örnekliliğine sünnet diyoruz. Sünnet; Hz. Peygamber'in dini yaşama bakımından ortaya koyduğu model diye tarif edilir. Hadisler, daha Efendimiz zamanında zihinlere ve kalplere nakşolmuş, yazıya da geçmeye başlamıştır.

Hz. Peygamber ilk zamanlar Kur'an'ın ihmal edilmesi endişesi ve Kur'an ile karışabileceği korkusuyla yazıyı iyi bilmeyen kimselere hadislerin yazılmasını

²² Yusuf el-Karadavi, *Sünneti Anlamada Yöntem*, Çev. Bünyamin Erul, Rey Yay. Kayseri 1998, s. 21

²³ el-Bakara: 2/ 151.

²⁴ et-Taberi, *Camiu'l-beyan*, VII, s. 368.

²⁵ Karadavi, *Sünneti Anlamada Yöntem*, s. 51.

²⁶ Elmalı'lı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul 1971, I, s. 539.

²⁷ Al-i İmran: 3/164

²⁸ et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, çev. Kerim Aytekin, Hasan Karakaya, Hisar Yayınevi, İstanbul VII, s. 369

yasaklar.²⁹ Resûlullah (s.a.) bu sebeple Kur'an dışında kim ne yazdı ise onları imha etmesini ister.³⁰ Ancak Hz. Peygamber ta baştan beri ashaptan bazılarına yazı için izin vermiştir. Örneğin Abdullah b. Amr, Resûlullah'dan (s.a.) duyduğu her şeyi yazar,³¹ Müslümanlar o günden bu güne sünnet malzemesini büyük bir titizlikle muhafaza etmişler ve kendilerinden sonraki nesillere aktarmışlardır. Müminler Resûlullah'ın (s.a.) hadislerini korumadaki gayretlerini, onun sünnetine uymak, onu hayata aktarmak hususunda da başarıyla göstermişlerdir.

Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'de mü'minler için örnek alınacak (uyulacak) en güzel örnek bulunduğunu beyan ederek, onun rol model alınması gerektiğine vurgu yapar.³² Hz. Aişe'nin, Resûlullah'ın (s.a.) ahlâkını, "O'nun ahlakı Kur'andı."³³ şeklinde tarif etmesi bu bağlamda oldukça manidardır. Aynı zamanda onun (s.a.) müminler için örnek alınması gereken en güzel model olduğu gerçeği de inananları ona uymaya teşvik etmektedir. Muhammed Hamidullah, "Hz. Muhammed insanlara dini öğretmekle kalmamış, öğretisini hayatın her alanında uygulama fırsatı da bulmuştu." der. Nebi'nin (s.a.) sadece bilgi vermekle kalmayıp, sünnetini insanların hayat tarzı haline getirmeleri için dini emir ve yasakları bizzat tatbik ederek, onlara rehberlik ettiğine dikkat çeker.³⁴

Resûlullah'ın (s.a.) dini örnekliği anlamındaki sünnet, bu yönüyle Müslüman'ın hayatının her alanını çevreler. Allah'a inanan insanlar hayatlarının her safhasında ve bütün uygulamalarında sünnetin rehberliğine ihtiyaç duyarlar.

Bu durumu Karadavi şu şekilde formüle eder: Sünnet mü'minlerin hayatına örneklik ve rehberlik eder. Bu yönüyle insan hayatını uzunluk, genişlik ve derinlik olarak kuşatır. Uzunlukla; insanın doğumundan ölüm sonrasına kadar geçen süre anlaşılır. Genişlik ile de; insan hayatının her alanını kuşatması kastedilir. Bu durumda kişi; evde, pazarda, yolda, işte, Rabbine yönelmesinde, insanlarla olan ilişkilerinde, aile hayatında, hatta hayvan ve bitkilerle olan münasebetlerinde bile, sünnetin

²⁹ Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, TDV yay, Ankara 1998, s. 27-29.

³⁰ Müslim, Zühd 72; Ahmed b. Hanbel, III, 12, 21, 65

³¹ Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, İlim 3.

³² el-Ahzab: 33/21

³³ Müslim, Musafirun 139.

³⁴ Muhammed Hamidullah, *İslam'a Giriş*, Çev. İbrahim Arif Koytak, Veysel Uysal, Beyan Yay. İstanbul 1996, s. 42.

örnekliğini ve hayatın her alanını kuşatan genişliğini tasvir eder.³⁵ Yani Hz. Peygamber'in sünneti mü'minlere muazzam bir birikim sunar.

Keza Müslümanlar, Allah'ın, "Peygamber size neyi verdiyse onu alın, yasakladığı şeylerden sakının"³⁶ buyruğuna uyarak Resûlullah'ın (s.a.) sünnetine uymayı kendilerine vazife edinmişlerdir. Çünkü sünnet bu yönüyle Allah'ın (c.c), insanların önüne koyduğu tek yaşama modelidir. Bu modeli, Hz. Peygamber'in dostları olan sahabe-i kiram hayatlarının her anında uygulama çabası içinde olmuşlar ve büyük bir titizlikle sünnete uyup, hayatlarını ona göre tanzim etmişlerdir.

Rivayetlerde geçen şu olay bunu en güzel şekilde örneklendirmektedir. Hz. Ebu Bekir'in halifelîği döneminde torunu ölen bir nine halifeye gelerek torununun mirasından pay ister. Hz. Ebu Bekir, Kur'an'da bu hususta bir şey bulamadığını Hz. Peygamber'in de bu konuda bir şey söylediğini bilmediğini belirtir. Bunun üzerine orada bulunanlardan Muğire b. Şube, Hz. Peygamber'in bu durumdaki bir nineye altıda bir hisse verdiğini açıklar. Hz. Ebu Bekir, Muğire'ye bu duruma başka birisinin şahitlik edip etmediğini sorar. Bunun üzerine Muhammed b. Mesleme aynı hususa şahitlik eder. Hz. Ebu Bekir bu şahitlik üzerine aynı hükmü uygular.³⁷ Onlar, sünneti muhafaza etmede büyük gayret sarf etmişler, hiçbir fazlalık ve eksikliğe meydan vermeden tâbiîn-i izâma nakletmişlerdir.³⁸

2.1. Hz. Peygamber'in Dini Anlayıştaki Yeri

Allah Teâlâ peygamberlerine Cebrâil vasıtasıyla kitaplar göndermiş ve insanlar arasından seçtiği Nebi ve Resûlleri, Rab-kul irtibatını sağlamak, emir ve yasaklarını onlara iletmekle görevlendirmiştir. İlahi vahyin ana ilkelerle öz bir şekilde ortaya konmuş olması onun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. İşte sünnet, İslam'ın pratik şeklini bu yönüyle tafsil etmiştir. Hz. Peygamber bu örneklîği, yaşantısında ashabına model olarak göstermiştir. O (s.a.), kendisinden sonrakiler için, sünneti; Kur'an ile birlikte inananların uyup sarıldığında doğru yolu bulabilecekleri temel bir kaynak olarak nitelendirir.³⁹

³⁵ Karadavi, *Sünneti Anlamada Yöntem*, s. 95.

³⁶ el-Haşr: 59/7.

³⁷ Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre, *el-Camiu's-sahih*, İstanbul 1981, Feraiz 10; Ebû Dâvud, Feraiz 5; Muvatta, Malik b. Enes, *el-Muvatta*, Beyrut 1985, Feraiz 8; İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *es-Sünen*, Kahire 1952, Feraiz 4.

³⁸ Buhari, *Fedailu'l-ashab* 1; Müslim, *Fedailu's-sahâbe* 210-212.

³⁹ Tirmizi, *Menakıb* 77

Bu açıdan Sünnet; Resûl-i Ekrem'in (s.a.) günlük yaşayışında takip ettiği dini yol,⁴⁰ Hz. Peygamber'in ihtiyar ettiği ve Allah'ın ahkâmı ile amel olarak gittiği yol,⁴¹ Kur'an'ın yaşanmış bir tefsiri, İslam'ın pratik ve örnek bir tatbiki şeklinde tarif edilmiştir. Öyle ki Nebi, tefsir olunmuş bir Kur'an ve yaşayan bir İslam idi.⁴² Hiç kuşkusuz bu ifadeler Hz. Peygamber'in dini yaşantı içerisindeki konumunu ortaya koyar mahiyettedir. Bu anlamıyla Sünnet Kur'an'dan sonra ikinci kaynak olarak kabul edilmiştir.⁴³

Meşhur Muâz hadisinde de bu durum açıkça gözükmektedir. Rivayete göre Resûlullah (s.a.), Muâz'ı Yemen'e gönderirken ona, "Sana bir dava sorulduğunda ne yaparsın?" diye sorar. O, "Allah'ın Kitabındakilerle hükmederim" diye yanıtlar. Nebi (s.a.), "Eğer Allah'ın Kitabında yoksa?" diye sorusuna devam eder. Muâz, o zaman "Resûlullah'ın sünnetiyle" diye karşılık verir. Nebi (s.a.), "Resûlullah'ın (s.a.) sünnetinde de yoksa?" diye sorduğunda o, "Kendi görüşümle ictihad etmekten geri kalmam" diye karşılık verir. Muâz der ki, "Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.) göğsüme vurdu, "Allah'ın elçisinin elçisini, Allah'ın elçisinin hoşnut olduğu şeye muvaffak kılan Allah'a hamdolsun"⁴⁴ diye hamdetti.

Aynı şekilde Hz. Ömer, Kufe kadılığına tayin ettiği Şurayh'a şöyle yazmıştır. "Önce Allah'ın Kitabın'da açıkça bir hüküm var mı ona bak ve kimseye bir şey sorma! Kur'an'da açıkça bir hüküm bulamazsan o husus da Resûlullah'ın (s.a.) sünnetini izle! Eğer sünnette de açık bir hüküm bulamazsan kendi görüşünle ictihad et! Âlim ve sâlih insanlarla da istişare et!"⁴⁵

Zikredilen bu iki rivayette de, görülmüştür ki; inananlar Kur'an ve sünneti ilk dönemlerden itibaren hayatlarının merkezine yerleştirmişler, hayatlarını öncelikle bu iki kaynağın verilerine göre tanzim etmişlerdir.

Hiç şüphesiz bu örnekler İslam'ın ilk zamanlarından beri Müslümanlar'ın sünneti ikinci kaynak olarak kabul ettiğini gözler önüne sermektedir. Burada dikkat

⁴⁰ Subhî es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, Çev. Yaşar Kandamir, İFAV Yay. İstanbul 1997, s. 5.

⁴¹ İsmail Lütfü Çakan, *Hadis Usulü*, İFAV Yay. İstanbul 1999, s. 26.

⁴² Karadavi, *Sünneti Anlamada Yöntem*, s. 95.

⁴³ Karadavi, *Sünneti Anlamada Yöntem*, s. 51; Fahrettin Atar, *Fıkıh Usulü*, İFAV Yay. İstanbul 1998, s. 38.

⁴⁴ Ebû Dâvud, Akdıyye 11; Tirmizî, Ahkam 3; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman b. Behram, Sünenü'd-Darimî, Mukaddime 20; Ahmed b. Hanbel, I, s. 37.

⁴⁵ Dârimî, Mukaddime 20, İbn Kayyim el-Cevziye, Ebu Abdullah Şemseddin, *I'lamu'l-Muvakkîyn*, Daru'l kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1991, II, s. 173-74. Şatıbî, Ebû İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed, *el-Muvâfakâat*, Çev. Mehmet Erdoğan, İz Yay, İstanbul 1993, IV, s. 6.

çekici bir durum da icihad yapmadan önce Müslümanlar'ın sünnete yönelmesidir. Müctehidler kendi görüşlerinin aksine bir sahih hadise rastladıklarında kendi görüşlerinden yüz çevirme konusunda asla tereddüt etmemişler, hadise göre hüküm verme yoluna gitmişlerdir.⁴⁶

Hiz. Peygamber'in Kur'an'ın anlaşılması adına yaptığı bir takım tasarruflar mevcuttur. Sünnet bu manada bir takım işlevler üslenmiştir. Söz konusu işlevler; Kur'an'ın mücmelini beyan, manası açık lafızlarını tafsil, ayetlerini tavzih, beyanları tefsir, hükümlerini tatbik etmektir. Bazen zahiren umum ifade edeni tahsis, zahiren mutlak olanı da takyid eder.⁴⁷ İşte bu işleviyle sünnet, her zaman Kur'an ile iç içedir.

Sünnet, Kur'an'ın mücmelini beyan eder. Kur'an'da namazın nasıl kılınacağı, kaç rekat olduğu, farz ve vacipleri açıklanmaz. Hiz. Peygamber, "Beni nasıl namaz kılıyor görüyorsanız siz de namazı öyle kılın"⁴⁸ buyurur. Resûlullah (s.a.) Kur'an'ın namaz hakkında mücmel olan emirlerini uygulayarak sahâbilerine göstermiştir.

Sünnet, Kur'an'ın genel hükümlerini tahsis eder. Mesela Hiz. Peygamber katile miras yoktur⁴⁹ sözüyle mirası, Allah'ın kitabında zikrettiği mirasçılardan katilin dışındakilere tahsis eder. Katili işlediği cürümden dolayı mirastan mahrum bırakır.

Sünnet'in bir diğer işlevi de Kur'an'ın mutlak ifadelerini takyid etmesidir. Örneğin Kur'an'da, namazda herkesin kolayına geleni okuması emri yer almaktadır.⁵⁰ Hiz. Peygamber burada zikredilen "kolayınıza gelen" ifadesini "Fatihayı okumayanın namazı yoktur."⁵¹ sözüyle Fatihâ suresi olarak takyid etmiştir.

Hiz. Peygamber, Allah'ın emretmiş olduğu ibadetleri sözleriyle beyan etmiş, davranışlarıyla da insanlara göstermiştir. Namazın kılınışı, kaç rekât olduğu ve hangi vakitlerde kılınacağı, zekâtın hangi mallardan alınıp, ne kadar verileceği, hac ibadetinin nasıl yerine getirileceği bütün bu ve benzeri uygulamalar Hiz. Peygamber'in bizzat tatbikleri sayesinde öğrenilmiştir.⁵² Bu konumıyla Resûlullah (s.a.), Allah'dan

⁴⁶ Zekiyüddin Şa'ban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, Çev. İbrahim Kafi Dönmez, TDV Yay. Ankara 2001, s. 81

⁴⁷ Abdülğani Abdülhalık, *Hücciyetü's- Sünne (Sünnetin Delil Oluşu)*, Çev. Dilaver Selvi, Şule yay, s. 275.

⁴⁸ Buhârî, Ezan 18; Müslim, Salat 42.

⁴⁹ Tirmizî, Feraiz 17; İbn Mâce, Diyat 14, Feraiz 41.

⁵⁰ el-Müzzemmil: 73/20.

⁵¹ Buhârî, Tevhid 48; Müslim, Salat 34; Tirmizî, Salat 115; Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, es-Sünen, İstanbul 1981, İftitah 24

⁵² Yaşar Kandemir, "Hadis", DİA. XV, İstanbul 1997, s. 28; Hamidullah, , *İslam'a Giriş*, s. 42

(c.c) aldığı vahyi insanlara ulaştıran bir aracıdan çok, onu tatbik eden ve anlaşılmasını sağlayan bir işleve sahiptir.

Sünnetin bir diğer işlevi de Kur'an'da yer almayan hükümler vaz etmesidir. Bu hususa bir kadının hayız halinde kılamadığı namazları kılmasının gerekmediği,⁵³ bir kişinin eşinin halası ve teyzesiyle evlenemeyeceği⁵⁴ gibi çok sayıda misal verilebilir.

Nakledildiğine göre İmran b. el-Husayn'ın bulunduğu bir mecliste bir adam, "Kur'an'da olandan başkasından bahsetmeyin." deyince İmran, "Sen ne düşüncesiz bir adamsın. Öğle namazının (farzının) dört rekat olduğunu, farzda kıraatin gizli okunduğu, Kur'an'da yer alır mı?" diye çıkıştı. Sonra zekatı ve Kur'an'da bulunmayan sadece sünnetle açıklığa kavuşmuş benzer hükümleri ekledi. "Bütün bunları Allah'ın kitabında bulabilir misin? Bunları "Sünnet açıklamıştır" diye uyarmıştır.⁵⁵ Bu hâdise İslâm'ı doğru yaşama noktasında sünnetin ne derece önemli olduğunu gözler önüne sermektedir.

Yukarıda sayılan örnekler sünnetin dindeki yerini belirtme açısından oldukça önemlidir. Sünnetin dindeki bu konumu ayetlerde sık sık vurgulanmıştır. Bu sebeple Allah Teâlâ Kur'an'ın birçok yerinde Resûl'üne itaatı emretmiştir. Hz. Peygamber'e uymayı inananlara farz kılmıştır. "Kim, Peygamber'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur."⁵⁶ beyanıyla Hz. Peygamber'e itaat Allah'a itaat sayılmıştır. "Eğer Allah'ı seviyorsanız hemen bana uyun ki (ittibâ), Allah da sizleri sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."⁵⁷, emriyle, yaratanı sevmenin ancak Resûl'üne uymakla mümkün olabileceğini insanlara bildirmiştir. Bu deliller Hz. Peygamber'e uymayı ve itaatı mü'minlere zorunlu kılar. Ona uymak demek; sünnetini hayata geçirmek ve emirlerine boyun eğmek, onun izinden yürümek demektir.

Elmalılı, Hz. Muhammed'in Allah'ın bir elçisi, memuru, hidayet ve ilahi emirlerin tebliğcisi olduğunu, bu vasıflarından dolayı ona itaat gerekeceğini belirtir. Bir elçiyi tanımanın onu göndereni tanımak anlamına geleceğini vurgular. Bu gerçeği birinin, bir devletin elçisini reddetmesinin, o devleti ve kanunlarını tanımamak

⁵³ Buhârî, Hayz 20; Müslim, Hayz 68; Ebû Dâvud, Taharet 104; Nesâî, Hayz 17; İbn Mâce, Tahare 119; Dârimî, Vudu 102.

⁵⁴ Müslim, Nikah 35, 38; İbni Mâce, Nikah 31; Nesâî, Nikah 47, 48; Tirmizî, Nikah 30; Ebû Dâvud, Nikâh 12; Dârimî, Nikâh 8

⁵⁵ Şatibi, Muvafakat, IV, s. 24; İbn Abdilberr, *Camii Beyani'l-İlm ve Fadlih*, Daru'l-Haremeyn, Riyad 1993, II, s.1192.

⁵⁶ en-Nisa: 4/80.

⁵⁷ Al-i İmran: 3/31.

anlamına geleceği teşbihiyle izah eder. Zira bu durumda o kimse elçiyi değil, devletin otoritesini tanımamış olur. Bu yüzden Hz. Peygamber'e itaat etmemek Allah'ın otoritesini tanımamak demektir.⁵⁸

Aynı şekilde hadisler de sıradan bir kimsenin sözü değildir. Allah'ın, insanları kendisine uymakla yükümlü tuttuğu elçisinin sözleridir. Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e bir taraftan ittiba etmeyi emrederek Müslümanlara itaati zorunlu kılarken diğer taraftan isyan etmeyi yasaklamıştır. Allah'a ve O'nun elçisine karşı gelmeyi ve sınırlarını aşmayı cehennemde ebedi kalma sebebi saymıştır.⁵⁹ Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in hükmünü kabul edip-etmeme hususunda mü'min erkek ve kadınlara seçme hakkı vermemiştir.⁶⁰ Bu ve benzeri pek çok beyanla, elçisine isyanı yasaklamıştır.

Hz. Peygamber, bir ifadesinde kişinin yaptığı işin onun emri doğrultusunda olması gerektiğini, aksi takdirde o yapılanın kabul görmeyeceğini belirtir.⁶¹ Bu örneklerden, dindeki uygulamaların Kur'an ve sahih sünnete uygun olması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Meşruiyet ancak bu iki kaynağa aykırı olmamakla sağlanabilir. Dinde bu iki kaynağın hilafına bir hüküm verilmesi düşünülemez.

2.2 Dini Bilgilenme Açısından Hz. Peygamber'in Öğütleri

İslam tarihi boyunca va'z ve nasihatın İslam eğitim hayatında önemli bir yeri olmuştur. İslam'ın ilk yıllarından itibaren mescidler birer eğitim yuvası görevini görmüştür. Bu mekânlarda yapılan va'z ve nasihatlar İslam eğitim-öğretiminin vazgeçilmez vasıtalarından biridir.⁶² Hz. Peygamber'den bize ulaşan pek çok öğüt ve nasihat ile biz mü'minlerin eğitimi hedeflenmiştir. O (s.a.), birçok konuda ve farklı alanlarda tavsiye ve öğütlerde bulunmuş ve insanları bu şekilde eğitip, bilgilendirme yoluna gitmiştir.

Kur'an'da, "Allah, sizi annelerinizin karnından hiçbir şey bilmez olarak çıkardı"⁶³ buyrulmaktadır. Böylece insanın öğrenmeye ve terbiyeye olan ihtiyacı dile getirilir. Mesela hayvanlar dünyaya gelmelerinden kısa bir süre sonra hayat şartlarına

⁵⁸ Elmalılı, *Kur'an Dili*, II, s. 1077

⁵⁹ en-Nisa: 4/14.

⁶⁰ el-Ahzab: 33/36.

⁶¹ Buhârî, İ'tisam 20, Sulh 5; Müslim, Akdiyye 17-18; Ebû Dâvud, Sünnet 5.

⁶² Uğur, *Va'z, Kıssacılık ve Hadiste Kıssâs*, XXVIII, s. 291.

⁶³ en-Nahl: 16/78.

uyum gösterirken, insan bir-iki senede ancak ayağa kalkabilir. Kendini idare edebilecek seviyeye ancak daha ileriki yaşlarda gelir. Hayatı boyunca da öğrenmeye ihtiyaç duyar.⁶⁴

Resûl-i Ekrem (s.a.) ümmi bir topluma gönderilmiş, ümmi bir peygamber olarak, her fırsatta mü'minleri bilgilendirme gayreti içerisindeydi. Hz. Peygamber vahyin gelmesiyle birlikte kalkıp insanlar arasında dini yaymaya ve neşretmeye koyuldu. Açıklamalarının güzelliği, sözlerinin fasihliği, kelamının netliği, üslubunun tatlılığı, kalbinin inceliği, bağışlayıcı oluşu, öfkeli anında bile hikmetli davranışı, gayet dikkatli ve uyanık oluşu, zekâsının yüksekliği, insanlara aşırı düşkünlüğü ve merhametiyle o (s.a.), gerçekten de bu dünyada hayrı gösteren ilk öğretmen olarak nitelenmiştir.⁶⁵

Rivayete göre Resûlullah (s.a.) bir gün odalarından birisinden çıkıp mescide girmiş, içeri girince halka olup oturmuş iki cemaat ile karşılaşmış. Halkalardan biri Kur'an okuyor ve Allah'a dua ediyor. Diğeri ise, ilim öğreniyor ve öğretiyormuş. Resûlullah (s.a.) , “Hepsi hayır üzeredirler. Şunlar Kur'an okuyup, Allah'a dua ediyorlar. Allah dilerse onlara istediklerini verir, dilerse vermez. Ben, ancak bir muallim olarak gönderildim.” buyurarak hemen ilim müzakere edenlerin yanına oturmuştur.⁶⁶

Efendimiz, söylediği hakikatleri sadece öğretmekle kalmamış bizzat yaşayarak göstermiştir. Allah, onu ancak bir muallim olarak göndermiştir. O (s.a.); insanlığa gönderilmiş kendisinden daha mahiri bulunmayan büyük bir eğitimci, terbiyeci, hidayete götüren ve beşeriyetin önünü aydınlatan bir tebliğci ve elçidir.

Hz. Peygamber'in eğitiminde izlediği yol Cibril hadisi⁶⁷ diye meşhur olmuş hadiste iman (inanç), İslâm (Müslüman olmak ve ibadetler), ihsan (tezyin, öz, ruh) olarak tedrici bir tarzda sıralanmıştır. Bu sıralama; iman, günlük ibadetler ve bu ibadetler uygulanırken sahip olunması gereken ruh ve mana İslâm'ın özünü teşkil eden üçlü olarak inananlara sunulmuştur.⁶⁸ Hz. Peygamber eğitim görevine önce, insanları

⁶⁴ İbrahim Canan, Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye, TDV yay, Ankara 1980, s. 48.

⁶⁵ Abdulfettah Ebu Guddê, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları*, Çev. Enbiya Yıldırım İstanbul-1998, s. 29.

⁶⁶ İbn Mâce, Mukaddime 17.

⁶⁷ Buhârî, İman 1; Müslim, İman 1.

⁶⁸ İbn Hacer, Ahmeb b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bari bi şerhi Sahihi'l-Buhârî*, Daru'l-edyan li't-türâs, Kahire 1988, I, s. 114.

bir olan Allah'a inanmaya çağırarak başlamış, daha sonra ibadetler uygulamayla öğretilmiş, en nihayetinde de öz ve mana birlikteliği sağlanarak insanların kalbine yerleştirmiştir.⁶⁹

Buna göre Kur'an, tevhid anlayışını getirmiş, bunu yaparken de birtakım tanrılara ve putlara hücum etmek yerine, müşriklerin de bildiği ve kabul ettiği Allah'ı tanıtmayı tercih etmiştir. İlâhî tebliğ ve terbiye, insanların cehalet ve taassup içerisinde köklü bir şekilde bağlandıkları putlara saldırma yöntemini, onları bilgilendirme ve aydınlatma bakımından doğru bulmamıştır. Aksini yapmak, onları daha şiddetle ve inatla putlara sarılmaya götürebilirdi. Onların ilahlarının durumunu ayrıntılı olarak tartışmak yerine söz konusu ilâhî yaklaşımda, Allah'a niçin ve nasıl inanılacağı konusu ortaya konur ve temel ahlâkî ve toplumsal esaslar üzerinde durulur.⁷⁰ İnsanların kolayca kabul edebileceği ve tabiatlarına uygun bir metodla onlar Allah'ın dinine davet edilir.

Kur'an'ın inişindeki düzen de aynı yöntemi akla getirmektedir. Mekki ayetlerde daha çok iman esasları görülürken Medeni ayetlerde ekseriyetle ibadet ve muamelat esasları vurgulanır.⁷¹ Hz. Peygamber de insanları bilgilendirme de bu yöntemi takip etmiştir. O, insanları ilahi vahye çağırırken, dini yükümlülükler yüklerken ve nasihat ederken her şeyi birden yükleme yoluna gitmemiştir.

Resûl-i Ekrem (s.a.) ideal bir toplum oluşturmak için eğitime büyük önem verir. Yirmi üç yıllık peygamberlik hayatı süresince insanlara rehberlik etmiş, onlara hak yolu göstermiş ve onları tarif edilmez bir çalışma ve gayretle eğitmeye çalışmıştır. Bu amaçla Resûlullah (s.a.) Medine'ye hicret ettiğinde ilk iş olarak mescidi inşa eder. Mescidin bir bölümü okul olarak hizmet verir. "Suffa" adı verilen bu okul, geceleri yatakhane gündüzleri derslik olarak kullanılmıştır.⁷² Müslümanlardan bir kısmı burada kalıp, gündüzleri dini yaşam tarzını öğrenirlerdi. Allah ile ve toplumun diğer kesimiyle olan bağlarının nasıl olması gerektiği konusunda bilgilendirilirdi.⁷³

Hz. Peygamber ahabın eğitim ve öğretimiyle bizzat kendisi ilgilenmiş ve onların sorularını bıkmadan usanmadan cevaplamıştır. Sorunlarına çözümler bulmaya

⁶⁹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, s. 718

⁷⁰ Suad Yıldırım, *Kur'an'da Uluhiyyet*, Kayıhan Yayınevi, İstanbul, 1987, s. 301.

⁷¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, TDV Yay, Ankara 1998, s. 61-62.

⁷² Hamidullah, *İslam'a Giriş*, s. 45

⁷³ Hamidullah, *İslam'a Giriş*, s. 113; İbrahim Sarıçam, *Hz. Peygamber'in Çağımıza Mesajları*, s. 57.

çalışmış bununla birlikte Resûlullah (s.a.), ilk muallim olmanın yanında bir nasihatçıydı. Bu yüzden o, insanları bilgilendirmekle yetinmeyip, amel etmeye yönlendirecek, miskinlikten uzaklaştıracak bir tarzda bu görevi yerine getirmesi gerekirdi.⁷⁴ Hz. Peygamber öğrettiklerinin çoğunu önce kendisi yapar, mü'minler ondan (s.a.) gördükleri gibi tatbik ederler. Allah Teâlâ elçisini insanlara en güzel örnek olarak göndermişti.⁷⁵ Bu sebeple inananlar ayrıca bir eğitime ihtiyaç hissetmeden onun (s.a.) örnek, model olarak yaptıklarına⁷⁶ uyararak ve öğrendiklerini hayata aktararak kısa sürede dini yaşantı biçimini kendileri için vazgeçilmez hayat tarzı haline getirdiler.

Tarih Hz. Peygamber'in bu başarısına şahitlik etmiştir. Tarihin şahitliğini görmek için onun gelmesinden önceki Arap toplumuyla onun (s.a.) peygamberliğinden sonraki durumu mukayese etmek yeterlidir. Hz. Peygamber'den sonra Müslüman toplumun içinden büyük kumandanlar, ilim adamları, yöneticiler çıkmış, faziletli bir toplum yetişmiştir.⁷⁷

Resûlullah (s.a.) nasihat isteyene nasihat etmiş, dini bilgilenme açısından soru soran bir şeyler öğrenmek isteyen sorusunu bir şekilde cevapsız bırakmamıştır. Bilmediği konularda ya da vahiy beklediği zamanlarda susmayı tercih etmiştir.⁷⁸ Nasihat istendiğinde nasihat etmenin Müslüman'ın diğer Müslüman üzerindeki hakları cümlesinden olduğunu hatırlatmıştır.⁷⁹ Müslümanlar, ona çoğunlukla kendi problemleri hakkında doğrudan sualler yöneltirlerdi. Resûlullah (s.a.), bu sorulara yanıtlar verir, mü'minleri buldukları müşkilden kurtaracak açıklamalarda bulunurdu. Bu şekilde önce soran, bununla birlikte sorunun kendisini ilgilendirdiği diğer kimseler de öğrenme fırsatı elde ederlerdi.

İnsanların bilgilenme yollarından birisi de öğüt vererek, vaaz ederek onları eğitmektir. Hz. Peygamber'in bilgilendirme yöntemlerinden birisi de Kur'an'ın emrine uyararak vaaz etmesi ve öğüt vermesiydi. Onun (s.a.) öğrettiklerinden çoğu genel vaaz ve hutbelerinden öğrenilmiştir.⁸⁰ Dini bilgilenme açısından bu iki yöntem günümüzde halen geçerliliğini sürdürmektedir. Dini bilgilenmenin önemli bir ayağını

⁷⁴ Ebu Gudde, *Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed*, s.190.

⁷⁵ el-Ahzab: 33/21.

⁷⁶ Hz. Peygamber'in dini yaşantıyı ortaya koyma açısından yaptıkları mü'minler için uyulması gerekli bir sünnettir. Bununla birlikte her yaptığı mü'minler için sünnet olmayabilir. Örneğin Hz. Peygamber visal orucu tutmuş, ashabının visal orucu tutmalarını yasaklamıştır.

⁷⁷ Sarıçam, Hz. Peygamber'in Çağımıza Mesajları, s. 63.

⁷⁸ Buhârî, İ'tisâm 8.

⁷⁹ Buhârî, Buyû 68; Ahmed b. Hanbel, II, 372, 412, III, 418-419

⁸⁰ Ebu Gudde, *Hz. Muhammed ve Eğitim Metodları*, s.189-90.

oluşturmaktadır. Kur'an'da Hz. Peygamber'in yerine getirdiği bu fonksiyona, “Sen (sade Kur'an ile) öğüt ver! Çünkü gerçekten öğüt mü'minlere fayda verir.”⁸¹ denilerek vurgu yapılmıştır. Bu şekilde Hz. Peygamber'e nasihat etmesi emredilmiştir.

Elmalılı, bu ayetin izahı bağlamında; vaaz ve nasihat ile vazife ve sorumluluğu ihtar etmenin, mü'minlere fayda vereceğine dikkat çeker. Öğüt vermenin, iman etmiş olanların unutmamasına, gaflete düşmemesine, imanlarının kuvvetlenmesine, iman meylinde olanların imana gelmesine vesile olacağını belirtir.⁸²

İnsanlara öğüt verirken ve onları bilgilendirirken izlenecek yöntemler ve vasıtalar titizlikle seçilir. Allah Teâlâ, Elçisine; kendi yoluna insanları hikmetle, güzel öğütlerle davet etmesini, bir de onlarla mübahase ederken en iyi (verimli) yol hangisi ise onu tutmasını emreder.⁸³ Buradaki hitap, başka inanç sahiplerinedir. Kur'an; bu kimselerle girilen tartışmalarda yöntem olarak en güzel, en yumuşak sağduyu ve akla uygun bir yöntemin seçilmesini tavsiye etmektedir. Bu yönüyle bu hitap, “Dinde zorlama yoktur.”⁸⁴ prensibiyle uyum içindedir.⁸⁵

İbn Hacer, “Sizin en hayırlınız Kur'an-ı öğrenen ve öğreteninizdir”⁸⁶ rivayetinin şerhinde kolaylığın, yumuşaklığın ve imanı sevdiren şiddetten sakınmanın emredilmesi ile muhatapların kalplerinde nefret uyandırmamanın hedeflendiği görüşündedir. O, özellikle yeni Müslüman olmuş kimselere veya yükümlülük çağına yaklaşmış küçüklere, imanın kalplerde yerleşmesi ve mükellefiyetlere alışmaları için daha yumuşak tarzda muamele edilmesi kanaatindedir.⁸⁷ Hz. Peygamber'in benimsemiş olduğu bu yöntem, insanların İslâm'ı kabul etmelerinde ve hayata geçirmelerinde büyük bir rol oynamıştır. Resûlullah (s.a.) öğüt verirken ve insanları bilgilendirirken takınılacak tavrı dikkatlere en güzel şekilde sunmuştur. Örneğin o, insanlara şefkatle yaklaşıp öğreten kimsenin, sert davranıp ürküten bir diğerinden daha hayırlı olduğunu belirtir.⁸⁸ Yine kendisini, Allah'ın (c.c.) zorlaştırıcı ve şaşırtıcı olarak değil, muallim ve kolaylaştırıcı olarak gönderdiğini her fırsatta duyurmaktan geri

⁸¹ ez-Zariyat: 51/55

⁸² Elmalılı, Hak Dini, VI, s. 4546

⁸³ en-Nahl: 16/125.

⁸⁴ el-Bakara: 2/256.

⁸⁵ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, Çev. Çahit Koytak, Ahmet Ertük, İşaret yayınları, İstanbul 2000, s. 557.

⁸⁶ Buhârî, *Fezailü'l-Kur'an* 21; Tirmizî, *Fezailü'l-Kur'an* 15; Ebû Dâvud, *Sucudu'l-Kur'an* 14.

⁸⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, VIII, s. 693

⁸⁸ Münavi, Muhammed Abdür-rauf, *Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Cami'is-Sağir*, Daru'l fikh, yy, ty, V, s. 328.

durmazdı.⁸⁹ Hz. Peygamber nasihat ederken ve dini bilgilendirme esnasında takınılacak tavrı bu ölçütlerle en belîğ şekilde özetlemiştir.

Resûlullah'ın (s.a.) öğrettikleri, tatmin edici olmakla birlikte, aynı zamanda bireylerin problemlerini çözücü, nitelikteydi. Bu özelliğinden dolayı, Müslümanlığı kabul eder etmez, ashab-ı kiramda büyük bir neşe, sevinç, güven ve bu bilgileri başkalarına öğretme isteği oluşmaktaydı.⁹⁰ Hz. Peygamber, yine bu doğrultuda yalnızca insan yetiştirmek değil, iyi ve mükemmel, ideal insan yetiştirmeye, ideal insanlardan meydana gelen bir toplum oluşturmaya çalışmıştır. Çünkü çabasının kıyamete değin anlam bulacağını ve kendisinin müminler tarafından örnek alındığının farkında olarak hareket etmiştir. O, bu sebeple hâdiseleri tek bir yönüyle değil, hep çok boyutlu olarak değerlendirmiştir.

Resûl-i Ekrem'in (s.a.) eğitime ve bilgi edinmeye verdiği önemi ve takındığı tavrı şu örnekte daha net gözükmektedir. Kaynaklarda geçtiğine göre Ebu Said el-Hudri'ye ashab-ı kiram geldiğinde, Allah Resûlü'nün vasiyeti üzere Merheba! derdi. Onlar, nedir o vasiyet? diye sorduklarında ise o, Hz. Peygamber'in şöyle dediğini, onlarla paylaşırdı: “Benden sonra, size, beni soran ve öğrenmek isteyen bir nesil gelecek. Geldiklerinde onlara nazik davranın ve bildiklerinizi öğretin.”⁹¹

Hz. Peygamber sahabeyi eğitime sürecinde çok ilkeli davranmış, günümüz eğitim bilimcilerini bile hayrette bırakacak eğitim ve öğretim yöntemlerini hayata geçirmiş ve “sahâbi” dediğimiz seçkin insanların gerek karakteristik olarak gerekse ahlâki erdemlerle şekillenmelerini sağlamıştır. Hz. Peygamber eğitimde çeşitli metodlar kullanmıştır. Bu metodlar muhataba, duruma ve ortama göre değişiklik arz etmektedir. Tabî ki bu yöntemler kendi döneminin imkânları çerçevesinde idi. O, öğretiminde muhatapların kapasite, yaş, bilgi ve kültür seviyelerini her zaman göz önünde bulundurmuştur.⁹²

Abdullah b. Amr'dan gelen şu rivayet konuya güzel bir örnek teşkil etmektedir. Rivayet edildiğine göre kendisi Hz. Peygamber'in yanında oturuyorken, bir genç geldi, “Ya Resûlullah! Oruçluyken (hanımımı) öpebilir miyim?” diye sordu. Hz. Peygamber “Hayır” cevabını verdi. Sonra bir ihtiyar geldi, aynı şekilde o da,

⁸⁹ Müslim, Talak 4.

⁹⁰ İbn Hişam, *es-Siretu-n-Nebeviyye*, Thk: Mustafa es-Seka, el-mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, I, s. 292, 342.

⁹¹ Tirmizî, İlim 4; İbn Mâce, Mukaddime 22.

⁹² Ebu Gudde, *Hz. Muhammed ve Eğitim Metodları*, s. 89.

“Oruçluyken (hanımımı) öpebilir miyim?” diye sordu. Hz. Peygamber ona “Evet” yanıtını verince birbirimize bakiştık. O zaman Resûlullah (s.a.) şü açıklamayı yaptı: “Birbirinize niçin bakiştığınızı anladım. İhtiyar nefesine sahip olur.”⁹³

Bu rivayette Resûl-i Ekrem’in (s.a.) aynı soruya farklı cevaplar verdiğini görüyoruz. Bunun sebebi ise, ihtiyarla genç insanın aynı fiil karşısındaki tepkilerinin farklı olacağıdır.

Bununla birlikte Hz. Peygamber bıktırmadan usandırmadan sahabilerine vaz u nasihat verir, onların öğrenime hazır olduğu zamanları kollardı.⁹⁴ Bu hususta itidal ve orta yolu tutmuştur. Nakledildiğine göre bir adam Abdullah b. Mesud’a, Ey Ebu Abdurrahman! Biz senin konuşmanı seviyoruz. Her gün nasihat etmeni istiyoruz, deyince Abdullah b. Mesud, onlarla konuşmaktan kendisini men eden şeyin kendilerini bezdirme korkusu olduğunu açıklar. Bu sebeple vaaz ve nasihat için uygun zamanı gözettiğini ve Hz. Peygamberin ashabını usandırmaktan çekinerek uygun zamanlarda nasihat ettiğini⁹⁵ bildirir. Böylece kendisinin de bu konuda Resûlullah’ı (s.a.) örnek aldığını ortaya kor.

Resûlullah’ın (s.a.) takip ettiği bir diğer metod da bir konuyu bitirmeden başkasına geçmemesiydi. Bu nedenle her şeyi bir anda söylemez, tedrici bir yol izlerdi.⁹⁶ O, ilahi vahiy indiğinde insanlara önce iman esaslarını, ibadetlerin yapılışını ve ahlâk eğitimini sırasıyla insanlara tebliğ etmiştir. Zira henüz daha iman etmemiş bir insana inaçla ilgili konuları bırakıp ibadetlerin yapılış şekilleri ile ilgili bilgileri öğretmeye çalışmanın bir mantığı yoktur.⁹⁷ Aynı zamanda fıkıh kaynaklarında iman etmek, yapılan ibadetlerin bir ön şartı sayılmıştır.

Keza Hz. Peygamber, Muâz b. Cebel’i Yemen’e gönderirken de tedrici bir yöntemle insanlara dini anlatmasını tavsiye eder. Yahudi ve Hristiyan bir topluma gittiğini bu sebeple önce onlara iman esaslarından bahsetmesini, bunu kabul etmeleri durumunda onlara günde beş vakit gece ve gündüz kılacakları namazı anlatmasını ister. Eğer bunu da kabul ederlerse zenginlerden alınıp fakirlere verilmesi gereken zekatı emretmesini söyler. Bunu yaparken de malların en iyisinin almamasını

⁹³ Ebû Dâvud, Sıyam 35; Ahmet b. Hanbel, II, s. 180, 250.

⁹⁴ Yaşar Kandemir, *Örneklele İslam Ahlakı*, Nesil yay, İstanbul 1980, s. 369-370.

⁹⁵ Buhârî, İlim 11, 12; Müslim, Münafikun 82, 83

⁹⁶ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Esra yay, İstanbul 1994, s. 180.

⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, V, s. 410.

tenbihler.⁹⁸ Bu rivayet Resûl-i Ekrem'in (s.a.) eğitimde izlediği tedrici yöntemi en güzel şekilde özetlemektedir. Bu tavsiye, Resûlullah'ın (s.a.) muhatabı tanımaya ve ona göre belli bir program uygulamaya verdiği önemi göstermektedir

Hız. Peygamber verdiği bilgiler eğer pratiğe yönelikse, önce kendisi gösterir ve yapardı.⁹⁹ O, insanlara namaz kıldırarak istediğinde mihraba geçer namaz kıldırır. Ashab-ı kiram da ondan gördüğü şekliyle namazlarını eda ederlerdi. Bu şekilde herkes onun yaptıklarını kavrardı. Resûl-i Ekrem (s.a.) uyguladığı bu metodun gayesini, ashabın kendisine uymaları, onun yaptıklarını tam olarak müşahede etmeleri ve daha rahat kavramalarını sağlamak olarak belirtir.¹⁰⁰

Yine anlatacağı konuyu örneklerle, benzetmelerle, gerektiğinde şekiller çizerek, jest ve mimiklerini kullanarak anlatması Hız. Peygamber'in eğitimde kullandığı yöntemlerdendi. Abdullah İbn Mesud'un rivayetine göre bir defasında Hız. Peygamber bir çizgi çizer, "Bu Allah'ın yoludur" der. Sonra bunun sağına iki soluna iki çizgi çizer, "Bunlar şeytanın yollarıdır" buyurur.¹⁰¹ Ardından elini ortadaki çizginin üzerine kor ve kendisinin yoluna uyulmasını, Allah'ın emirlerine aykırı düşecek davranışlardan sakınılmasını tavsiye eder.¹⁰² Böylece o, çizmiş olduğu şekillerle, soyut bir durumu ashabına basitleştirerek ve somutlaştırarak açıkça izah etmiştir.

Resûlullah (s.a.) öğretmek istediği meselelerin anlaşılmasını kolaylaştırmak için somut örnekler ve benzetmelerden yararlanırdı. O iyi dost ile kötü arkadaşı anlatırken şöyle bir benzetmede bulunur: "İyi arkadaşla kötü arkadaşın misâli, misk taşıyanla körük çeken insanlar gibidir. Misk sahibi ya sana kokusundan verir veya sen ondan satın alırsın. Körük çekene gelince ya elbiseni yakar yahut da sen onun pis kokusunu alırsın."¹⁰³ İyi arkadaşla kötü arkadaş misalinin verildiği bu rivayette hayra yönlendirme, âlim ve salih insanlarla bulunmak teşvik edilmiş, kötü insanlar ve fasıklarla arkadaşlık etmekten sakındırılmıştır.¹⁰⁴ Bu yapılırken muhatabın anlayabileceği örneklendirme metodu en etkin biçimde kullanılmıştır.

⁹⁸ Buhârî, Zekat 1; İbn Mâce, Zekat 1.

⁹⁹ Sarıçam, *Hız. Peygamber'in Çağımıza Mesajları*, s. 63.

¹⁰⁰ Buhârî, Cuma 26.

¹⁰¹ İbn Mâce, Mukaddime 1; Ahmed b. Hanbel, III, s. 397.

¹⁰² el-Enam: 6/153.

¹⁰³ Buhârî, Büyü 38, Zebaih 31; Müslim, Birr 146; Ebü Dâvud, Edeb 19.

¹⁰⁴ Nevevî, Muhyiddin Yahya en-Nevevî, el- *Minhac fi şerhi Sahihi Müslim*, Daru'l-ihyâi't-türâs, Beyrut 1929, XVI, s. 177.

Resûlullah (s.a.), bazen ortaya bir soru atar, dikkatleri üzerine toplar daha sonra bu sualleri yanıtlardı. Anlatacağı konuyu önce özetle sunar daha sonra ayrıntılarını verirdi. Bir defasında Hz. Peygamber, “Burnu yere sürtünsün”. Yine “Burnu yere sürtünsün.” Sonra yine “Burnu yere sürtünsün” ifadelerini söyler. Ashab-ı kiram, “Kimin ya Resûlullah?” dediğinde, o (s.a.), “Yanında adım anıldığı halde bana salevat getirmeyen kişinin burnu yere sürtülsün. Ramazana erişip de günahları bağışlanmayan kişinin burnu yere sürtülsün. Ana ve babası, yanında ihtiyarladığı halde onları razı ederek cennete giremeyen kimsenin burnu yere sürtülsün” biçiminde açıklamalarda bulunmuştur.¹⁰⁵ Resûlullah (s.a.) bu rivayette önce “Burnu yere sürtünsün” diye merak uyandırmış ashâb-ı kiram hemen, kimin burnunun yere sürtüneceğini sorduğunda ise, merakları gidererek konuyu açıklığa kavuşturmuştur.

Hz. Peygamber münakaşa, çekişme veya inada dayalı gereksiz sorular dışında, sual sormaya teşvik eder ve soruları ikna edici şekilde cevaplandırır. Bazen bilen birisine soru yönelterek, diğerlerine öğrenme fırsatı oluştururdu.¹⁰⁶ Kişiyi bir sualle daha önemli bir konuya yönlendirdiği de olurdu.

Yine bir keresinde Resûlullah’a (s.a.) bir adam gelerek kıyametin ne zaman kapacağını sormuştu. O da, “Sen kıyamet için ne hazırladın?” diye karşılık vermiş, adam, kıyamet için fazlaca namaz, oruç ve sadaka hazırlayamadığını fakat Allah’ı ve Peygamber’ini sevdiğini ifade ettiğinde, Hz. Peygamber, “(o halde) Sen kıyamette sevdiğinle beraber olacaksın”¹⁰⁷ karşılığını vermiştir. Böylece o (s.a.), bu kimseyi kendisini daha çok ilgilendiren bir konuya yönlendirmiş olmaktadır. Çünkü bu kimse için kıyametin ne zaman kopacağından daha önemlisi, ona ne hazırladığıdır.

Hz. Peygamber bunlardan başka; önünde gerçekleşen bir olayı onaylamak suretiyle öğretmek, gerekli gördüğü zaman öğrenilenleri tekrarlamak, yönelttiği soruların cevabını bilen bir kimseyi övmek ve taltif etmek gibi¹⁰⁸ burada sayamadığımız daha birçok metod kullanmıştır.

Neticede, Resûlullah (s.a.) vaaz ve nasihatı dini bilgilenmede ilk dönemlerden itibaren aktif halde tutmuş, İslâm eğitim ve öğretiminin vazgeçilmez bir öğesi

¹⁰⁵ Müslim, Bir ve Sıla 9; Tirmizî, Daavat 101.

¹⁰⁶ Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, s. 145-57.

¹⁰⁷ Buhârî, Edep 96; Müslim, Bir ve Sıla 50; Ahmed b. Hanbel, III, s. 203.

¹⁰⁸ Daha geniş bilgi için bk. Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*; Ebu Gudde, *Hz. Muhammed ve Eğitim Metodları*, Çev. Enbiya Yıldırım.

yapmıştır. Hz. Peygamber bu yolla insanları eğitirken onların içinde buldukları durumları, kişisel farklılıkları, becerileri ve anlayış kabiliyetlerini devamlı göz önünde bulundurmıştır. Bütün bunları yaparken yukarda zikrettiğimiz ve yer veremediğimiz birçok eğitim yöntemine de müracaat etmiştir.

2.3 Dini Doğru Yaşama Açısından Nebevî Öğüdün Önemi

Nasihât; bilinen şeylerin duygulu, heyecanlı, dokunaklı bir şekilde muhabata aktarılması şeklinde yapılır. Bu yüzden nasihat edilirken insanlara, bilmediği konularda bilgi verme gayesi pek güdülmez. Nasihattan maksat haram ve mekruhları bildiği halde işlemekten geri durmayan kimseleri, bunlardan vazgeçirmek, yapmış oldukları davranışların çirkinliğini dokunaklı, hisli bir şekilde hatırlatmaktır.¹⁰⁹

Bu yönüyle Hz. Peygamber'in öğüdü, insanları her konuda faydalı olana yönlendirme faydasız olandan sakındırma esasına dayanırdı. Dinî yükümlülükleri tedricî (yavaş yavaş, basamak basamak) bir sistemle muhataplarına öğretirdi. O (s.a.), her şeyde olduğu gibi öğüt vermek hususunda da itidal üzere olmuş, insanları bıktırmaktan ve usandırmaktan uzak durmuştur.

Resûlullah'ın (s.a.), bir diğer niteliği de getirdiği ahkâmı öncelikle kendisinin uygulamasıdır. Bu özellikleri sebebi ile insanlara örneklik etmekte; inananlardan, “Bunları yapamayız.” şeklinde vârid olabilecek muhtemel itirâzlara cevap vermiş, gelen ahkâmın uygulanabilirliğini fiilen göstermiş olmaktadır. Bu açıdan Kur'an-ı Kerim onu (s.a.) mü'minlere güzel bir örnek olarak takdim etmiştir.¹¹⁰

Söz konusu beyanda, “usve-i hasene” sözüyle Hz. Peygamber'in örnek alınacak, uyulacak, peşinden gidilecek numune-i imtisal olduğu vurgulanmaktadır.¹¹¹ Onun (s.a.) öğütlerinin sadece bilgi vermek gayesi taşımadığı, bunun ilerisinde hayata yansıtılarak teorik bilgiden ziyade uygulamaya yönelik olduğunun altı çizilmektedir. Dini doğru yaşama açısından Hz. Peygamber'in ulaşılmaz bir örnek olmasından ziyade, “usve-i hasene” oluşunun (güzel örneğinin) doğru anlaşılacak, hayata geçirilmesi gerekir. Onu (s.a.) en mükemmel örnek bir şahsiyet olarak kabul etmek yanında, örnek davranışlarını ulaştırılması güç bir ütopya olarak görmek sakıncalı bir

¹⁰⁹ Süleyman Uludağ, *İslam'da İrşad*, Marifet Yay, İstanbul 1992, s. 59.

¹¹⁰ el-Ahzab: 33/21.

¹¹¹ Elmalılı, Kur'an Dili, VI, s. 3882.

tavır olsa gerektir. Böyle bir telakki yerine, bu tür güzel davranışların, güç yetirilebilir olduğuna inanmak bir zorunluluktur. “Şayet ona itaat ederseniz doğru yolu bulursunuz.”¹¹² “Şüphesiz ki, sen (sana uyanları) mutlaka doğru yola, göklerde ve yerde bulunan her şeyin sahibi Allah’ın yoluna götürürsün.”¹¹³ “Şüphesiz ki sen onları doğru yola çağırıyorsun.”¹¹⁴ beyanları Resûlullah’ın (s.a.) dini yaşantı noktasındaki misyonunu açık bir biçimde tespit etmektedir.

Hız. Peygamber nasihatlerini kişileri kırmadan, onların durumlarını dikkate alarak gerçekleştirirdi. Nakledildiğine göre bir gün Kureyş kabilesinden bir genç Hz. Peygamber’in huzuruna gelerek, “Ya Resûlullah, zina etmeme izin ver!” dedi. Bu teklif karşısında ashab-ı kiram, “Sus, sus!” şeklinde bu genci azarlayarak üzerine yürüdüler. Resûlullah (s.a.) gayet sakindi. Delikanlıya, “Yanıma gel, otur” diye yer gösterdi. Sonra onunla sohbet etmeye başladı ve “Söyle bakayım; bir başkasının senin annenle zina etmesini ister misin? diye sordu. Delikanlı, “Yoluna feda olayım, hayır katiyen istemem” karşılığını verdi. Efendimiz, “Zaten hiç kimse annelerine böyle bir şey yapılmasını istemez” buyurdu. “Bir başkasının senin kızınla zina etmesine razı olur musun?” diye sorduktan sonra, kız kardeşi, halası ve teyzesiyle zina edilmesine razı olup olmayacağını sordu. Delikanlı her defasında, “Yoluna feda olayım, hayır istemem” diye cevap veriyordu. Artık hatasını fark ettiğini görünce Resûl-i Ekrem (s.a.) elini bu gencin omzuna koyarak, “Allah’ım! Bunun günahını affet; kalbini temizle ve uzuvlarını günah işlemekten koru!” diye dua buyurdu.¹¹⁵

Görüldüğü gibi Resûlullah (s.a.) verdiği öğütlerde insanlara akli mukayeseler yaptırarak doğruyu kendilerinin bulmalarına imkân vermiştir. O (s.a.), gencin İslâm dininin ısrarla yasakladığı bir şey hakkında izin istemesine bile öfkelenmemiş, gönlünü kırmamış, üstelik çevresindekilerin gence kızmasına da müsaade etmemiştir. Gence aklının alabileceği bir takım kıyaslarla talep ettiği şeyin ne kadar çirkin bir şey olduğunu göstermiştir.

Bu gencin şehveti onu etkisi altına almış, tabiatını değiştirmiş, tuhaf bir duruma düşürmüştür. Nitekim mecliste bulunanlar bu utanç verici istek karşısında tepki göstermişlerdir. Oysa Resûlullah (s.a.), Allah Teâlâ’ya genci bağışlaması,

¹¹² en-Nur: 24/54.

¹¹³ eş-Şura: 42/52-53.

¹¹⁴ el-Mu’minun: 23/73.

¹¹⁵ Ahmed b. Hanbel, V, 256-57.

kalbindeki kirleri temizlemesi ve namusunu koruması için samimiyetle dua etmiştir. Böylece genç oradan, hatasını anlamış ve pişman olmuş bir şekilde ayrılmıştır.¹¹⁶

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi kabahat işleyenler içerisinde hoşgörüyü en layık olanlar, yaptıklarının bir kusur olduğunu fark etmeyen, gaflet ve zaaf içinde olanlardır. Allah Resûlü'nün örnek hayatını inceleyen bir kimse, irade zayıflığı veya alışkanlık sebebiyle Resûl-i Ekrem'in, kusur ve cehaletinde ısrar eden kimselere bile, engin şefkat ve merhametiyle kucak açtığını görür. Resûlullah'ın (s.a.), bu gibi kimseleri iman safında tutmak, kötü davranışlarından döndürmek, kusurlarını düzeltmek umuduyla kol kanat gerdiği ve onlara kötü davranılmasına mani olduğu dikkat çekmektedir.

Resûlullah (s.a.) bazen hatayı kendisi görür, bazen de duyardı. Böyle durumlarda kusurları söyler, doğrusunu gösterirdi.¹¹⁷ Çevresindekilerin hatalarına devam etmelerini istemezdi. Bu şekilde dini yaşantının yanlış anlaşılmasına ve uygulanmasına müsaade etmezdi.

Muaviye b. Hakem Hz. Peygamberin kendisine karşı nasıl merhametli davrandığını başından geçen bir olayla şöyle anlatır: Bir keresinde Resûlullah (s.a.) ile birlikte namaz kılarken cemaatten birisi aksırı verdi. Ben de hemen, "Yerhamükellah" dedim. Cemaattekiler bana sert sert baktılar. Ben, "Vay başıma gelenler!... Size ne oluyor ki bana öyle bakıyorsunuz?" dedim. Bunun üzerine elleriyle uyluklarına vurmaya başladılar. Beni susturmaya çalıştıklarını anlayınca susuverdim. Resûl-i Ekrem (s.a.) namazı bitirince beni çağırdı. Anam babam ona feda olsun, ne ondan önce ne de ondan sonra Hz. Peygamber kadar güzel öğreten hiçbir muallim görmedim. Vallahi beni ne azarladı, ne dövdü, ne de ağır konuştu. (Sadece) şunu söyledi: "Şu namaz var ya, onda insan kelimelerinden hiçbir şey konuşmak doğru olmaz. O, ancak Allah'ı anmak (tesbih) , onu büyüklenmek (tekbir) ve Kur'an okumaktan ibarettir."¹¹⁸ buyurdu.

Bu rivayet Resûlullah'ın (s.a.), büyük ahlâkına, cahil insana karşı nazik muamelesine, ümmetine olan hoşgörüsüne ve şefkatine çarpıcı bir misal oluşturmaktadır. Yine burada, Resûlullah'ın (s.a.) ahlâkıyla muamele etmenin; cahile

¹¹⁶ Karadavi, *Hz. Peygamber ve İlim*, Çev: Dilaver Selvi, Şule Yay, İstanbul 1991, s.175

¹¹⁷ Buhârî, İlim 15; Tirmizî, Salat 11; Ebû Dâvud, Edeb 70.

¹¹⁸ Muslim, Salat 33.

yumuşak davranmak, ona en güzel şekilde öğretmek, merhametle yaklaşmak suretiyle gerçekleştirilebileceği görülmektedir.¹¹⁹

Hız. Peygamber'in öğütleri sayesinde kısa zaman içinde Arap toplumunda büyük bir değişim oldu. Bu, onun (s.a.) insanlara karşı takındığı tavrından ve uyguladığı yöntemlerden kaynaklanıyordu. Yaptığı eğitim seferberliğiyle kısa zamanda insanları eğitmiş ve onların hayatlarını değiştirmişti. Günlük hayatlarında ve dini yaşantılarındaki bu büyük değişimde onun öğütlerinin ve öğretisinin hayati etkisi büyüktür. İnsanların öğrendiklerini dini hayatta hemen uygulamaya geçirmeleri öğretinin kalıcı olmasını sağlamıştır. Resûl-i Ekrem'in (s.a.) öğütleri vasıtasıyla yukarıda ki örneklerde de görüldüğü gibi insanlar yaptıkları hatalardan dönmüşlerdir. Onlar bu şekilde İslam dinini doğru ve ilk kaynağından öğrenme fırsatına da sahip olmuşlardır.

¹¹⁹ Nevevî, *Minhac*, V, s. 20.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'E YÖNELTİLEN ÖĞÜT TALEPLERİNE İLİŞKİN RİVAYETLER

Ashab-ı kiramın, Hz. Peygamber'den öğüt istediği konular birbirinden farklılık arz etmekteydi. Onlar ihtiyaç duydukları her konuda ve her zaman ondan (s.a.) nasihat talebinde bulunuyorlardı. Bunlardan bazısı bilgi edinme amacına yönelik, bir kısmı da daha güzel ve iyiyi yapma ve öğrenme maksatlıydı. Resûl-i Ekrem öğüt isteme, bilgi edinme konusunda genelde onları sınırlama yoluna gitmez ve makul ölçüler içindeki isteklerine karşılık verirdi. Hatta bilgi edinmek maksadıyla istediklerini sorabileceklerini bunlara cevap verebileceğini¹²⁰ zaman zaman ilan ettiği de olmuştur. Keza bir rivayetlerinde merakın ve sual sormanın bilgisizliği gidermenin en güzel yolu olduğunu belirtir.¹²¹ Resûlullah (s.a.), bu şekilde davranmakla ashab-ı kirama çekinmeden sual sorabilecekleri rahat bir ortam sunardı. Bir şeyler öğrenmek için gelenlere şefkat, merhametle muamele eder, onlara sert ve katı davranmazdı. Aynı taleplere farklı cevaplar verdiği de bazen görülmüştür. Bunun sebebi muhataplarda gördüğü eksik yönleri tamamlamak gibi kişilerin buldukları şartlardan kaynaklanmaktaydı.

1. ÖĞÜT TALEPLERİNİ KARŞILAMADAKİ TAVRI AÇISINDAN

Öğüt, nasihat edilen kimseyi zarardan sakındırmak amacıyla hakkı ve maslahatı ortaya koymaktır. Bir öğüdün muhataplarında etkili olmasının esası, nasihat eden kişinin hiçbir menfaat gözetmemesidir. Menfaat gözetilmesi durumunda nasihat etkisini kaybeder.¹²² Allah (c.c) Kur'an'da, Resûl-i Ekrem'den (s.a.) bu yöntemi benimsemesini isteyerek şöyle hitap eder: “Ey Muhammed! De ki: ben bu yaptığım tebliğe karşı sizden bir ücret istemiyorum.”¹²³ Hz. Peygamber insanlara öğüt verirken, dini tebliğ ederken, hiçbir karşılık beklememiştir. Bu âyetin sonunda insanlardan onun (s.a.) isteğinin onların sadece Allah'ın yoluna uymaları olduğu belirtilir.¹²⁴ O'nun, insanları Allah'ın yoluna çağırırken menfaat gözetmemesi, onun davasının doğruluğuna işaret etmektedir.

¹²⁰ Buhârî, İtisam 3.

¹²¹ İbn Mâce, Tahâret 93; Ebû Dâvud, Tahâret 127; Darîmî, Vudû 192.

¹²² Özbek, *Bir Eğitimi Olarak Hz. Muhammed*, s. 227.

¹²³ el-Furkân: 25/57.

¹²⁴ et-Taberi, Taberi Tefsiri, VI, s. 191.

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in mü'minlerin içinden şerefli bir peygamber olarak geldiğini, onun (s.a.) mü'minlere çok düşkün olduğunu ve inananlar için çok merhametli ve affedici olduğunu beyan eder.¹²⁵

Resûlullah (s.a.) kendisini inananlara karşı bir çocuğun babası konumunda görür.¹²⁶ Burada babanın evladına karşı tutumuyla peygamberlik arasında acıma, merhamet ve şefkat açısından bir benzerlik kurulmuştur. Bir öğrencinin hocasından görmesi gereken davranışın güzel bir örneği sergilenmiştir.

Hz. Peygamber aynı zamanda vaaz-u nasihatta olsun, cidal ve münazarada (tartışmada) olsun, yumuşak, sakin ve tatlı bir üslup kullanırdı. Sert kırıcı konuşmaktan, şiddet göstermekten, nefret ve düşmanlıktan şiddetle sakınırdı. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e sert ve katı davranmaması, böyle yapması durumunda etrafındakilerin dağılacağı uyarısında bulunulur.¹²⁷ Pek tabi ki, bu şekildeki bir davranış sergilenmesi muhatapların hakkı kabul etmemesine ve batılda ısrar etmesine neden olabilir. Tabiatıyla böyle bir davet ve irşadın sonucu da başarısız olur, amacına ulaşamayabilirdi.¹²⁸ Aynı zamanda Resûlullah (s.a.), sorulan hiçbir soruyu hafife alıp geçiştirmemiştir. Çünkü o (s.a.), her vesileyle öğüt vermek isterdi. Bu sebepten soru soran herkesi verdiği cevaplarla tatmin etmeye çalışmıştır.

Örneğin bir grup, Hz. Peygamber'e, "Ey Allah'ın Resûlü! Kıyamet günü Rabbimizi görür müyüz?" şeklinde bir sorular. O (s.a.), bu suali, "Önünüzde bir bulut bulunmadığı zaman, güneşi görmekte birbirinize engel olur musunuz?" biçiminde karşı bir soruyla cevaplar. Oradakiler, "Hayır, ya Resûlullah" biçiminde karşılık verirler. Yine Resûlullah (s.a.), "Ayı on dördüncü gecede, önünde bir bulut olmadığı takdirde görmekte zorluk çeker misiniz?" diye sormuş, ashab-ı kiramın, "Hayır, ya Resûlullah!" karşılığı üzerine, "O halde bilin ki, kıyamet günü de O'nu böyle göreceksiniz."¹²⁹ diye açıklamada bulunmuştu.

Hz. Peygamber öğüt verirken olsun, ashab-ı kiramın sorularını yanıtlarken olsun ferdi farkları her zaman göz önünde bulundurmıştır. Örneğin Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer huzuruna girdiklerinde diz altını örtmez ve elbisesini düzeltmezken, Hz.

¹²⁵ et-Tevbe: 9/128.

¹²⁶ Ebû Dâvud, Tahâret, 4; Nesâî, Tahâret, 35.

¹²⁷ Al-i İmran: 3/159.

¹²⁸ İsmail Lütfü Çakan, *Hakkı Tavsiye Metod ve Vasıtaları*, Büşra yay, İstanbul 1992, s. 6.

¹²⁹ Müslim, İman 302.

Osman içeri girince halini değiştirip, diz altını örter ve “Meleklerin haya ettiği bir insandan ben haya etmeyeyim mi?” buyurarak onu hem takdir, hem de tavsif ederdi. Durumu anlayan Hz. Aişe validemiz, “Ya Resûlullah görüyorum ki, Ebu Bekir ve Ömer’den çekinmezken Osman içeri girince haliniz değişiyor, hikmeti nedir?” diye sorduğunda Allah Resûlü (s.a.), “Gerçekten Osman haya sahibi bir insandır. Ben o haldeyken hacetini bana anlatamayacağından korkarım” buyurur.¹³⁰

Hz. Peygamber, Hz. Osman’ın hayasından dolayı utanacağını bildiği için onu karşılıamada biraz daha titiz davranır, kendisini rahatça ifade edebileceği bir ortam oluşturur, çekinerek geri durmasını bu şekilde önlerdi.

Hz. Peygamber nasihat isteyene hemen nasihat verir, dinini öğrenmek isteyen sorularını cevaplardı. Rivayete göre bir keresinde hutbe irad ediyorken Ebû Riffa dini öğrenmek için gelen birisi olduğunu belirttikten sonra ona (s.a.) bazı sorular yöneltir. Bunun üzerine Hz. Peygamber hutbesini yarıda bırakır, Ebû Riffa’yı bilmediği konularda aydınlatır. Allah’ın (c.c.) kendisine öğrettiği bilgilerden ona öğretir. Sonra hutbesine dönerek devam eder.¹³¹

Anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber, hutbesi esnasında araya girip soru soran Ebû Riffa’yı, utandıracak tek bir kırıcı söz söylememiştir. Bu olayda Hz. Peygamber’in nasihat isteyip sual soran kimseye karşı gösterdiği yumuşaklığı, şefkati ve merhameti en açık şekilde görmekteyiz. Müslim şerhinde Nevevi’nin belirttiğine göre, Ebu Riffa imandan ve temel esaslardan sormuştu. Nitekim alimler, iman esasları ve onun keyfiyeti hakkında soru soranın sualinin hemen yanıtlanması ve bu kimseye ihtiyacı olan bilginin verilmesi gerektiği görüşündedirler.¹³² Gözüken o ki, Hz. Peygamber de sualin iman ve dinin temel esaslarına ilişkin olmasını dikkate almış, söz konusu şahsın sualini bu sebeple cevaplamıştır.

Resûlullah (s.a.) sorup öğrenmek isteyen sorusundaki sertliğe ve kabalığa rağmen, o kimseye nazik davranır ve tevazuyla karşılılık verirdi. Enes b. Malik’in naklettiği şu rivayet konuya güzel bir örnek teşkil etmektedir. O şöyle anlatır: “Bizler mescitte oturuyorken bir adam devesiyle geldi.¹³³ Mescittekilere, “Muhammed hanginiz?” diye sordu. Hz. Peygamber mescitte sırtını yaslamış oturuyordu. Bizler,

¹³⁰ Buhârî, Fedailü’s-Sahabe 27.

¹³¹ Müslim, Cumua 60; Nesâî, Zine 122.

¹³² Nevevî, Minhac, VI, s. 165.

¹³³ Darîmî’de İbn Abbas’dan gelen rivayet, “Hayvanını mescidin kapısına çökertti ve bağladı.” şeklindedir.

“Şu yaslanan beyaz adam Resûlullah (s.a.)’dır” diye kendisini işaret ettik. Adam ona, “Ey Abdulmuttalib’in oğlu!” diyerek seslendi. Hz. Peygamber, seni dinliyorum dedi. Adam, “Ey Muhammed! Sana bir şey soracağım. Bana kızma” dedi. Hz. Peygamber, “İsteddiğini sor.” buyurdu.¹³⁴ Adam, “Senin ve öncekilerin rabbinin hakkı için sana soruyorum: Allah mı seni bütün insanlara gönderdi?” diye sordu. Resûlullah (s.a.), “Evet” karşılığını verdi. Adam, “Allah hakkı için soruyorum! Allah mı her gün ve gece beş vakit namaz kılmayı, oruç tutmayı ve sadakayı zenginlerden alıp fakirlere vermeyi emretti?” biçiminde sorularını yeniledi. Hz. Peygamber her birine “Evet” cevabını verdi. Adam bunun üzerine, “Senin getirdiğin dine inandım.” Karşılığını verdi.¹³⁵

Hemen belirtelim ki, Arap toplumunda bir kimseye falanın oğlu diyerek hitap etmek kabalık sayılırdı. Oysa Hz. Peygamber bu rivayette soru soranın sorularındaki kabalığa ve sertliğe rağmen ona nazik davranmış ve sorularını cevaplamıştır.¹³⁶ Resûlullah (s.a.) kendisine yöneltilen kaba hitaba karşı yumuşak ve hoşgörülü yanıt vererek muhatabını kolaylıkla ikna edebilmiştir. Rivayetlerden anlaşıldığına göre burada Resûlullah’a (s.a.) soru soran Dımam b. Sa’lebe dir. Hz. Ömer, “Meselesini ondan daha güzel ve veciz bir şekilde soran bir başkasını görmedim” der. İbn Abbas da Hz. Peygamber’e gelen elçiler içinde ondan daha üstününü görmediğini belirtir.¹³⁷

İmam Maverdi, âlimlerin Resûlullah’ı (s.a.) örnek alarak talebelerine karşı merhametli davranmalarını ve onlara hoşgörülle muamele etmelerini tavsiye eder. O, bu şekilde davranılması durumunda, öğrencilerin hocalar ile arasındaki bağın kuvvetleneceği ve talebelerin ilme olan iştiaklarının artacağı görüşündedir.¹³⁸

Anlaşılan o dur ki, nasihat etmede tatlı dil çok daha etkili sonuçlar vermiştir. Vaizlerin, Resûlullah’ın (s.a.) sıklıkla kullanmış olduğu bu yöntemi benimsemeleri,

¹³⁴ Darîmî’de “isteddiğini sor sana kızmayaçağım.” ifadesi yer almaktadır. Hz. Peygamber bu şekilde soru soran kimseyi sakinleştirerek, rahat bir şekilde soru sormasına imkan vermiştir.

¹³⁵ Buhârî, İman 3; Müslim, İman 13; Nesâî, Savm 1; İbn Mâce, İman 3; Darîmî, Taharet 1.

¹³⁶ Ebu Gudde, *Hz. Muhammed ve Eğitim Metodları*, s. 41.

¹³⁷ Ali Yardım, “*Dımam b. Sa’lebe*”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 273.

¹³⁸ Karadavi, *Hz. Peygamber ve İlim*, s. 171.

öğüt verirken hoş bir üslup etkili ve içten bir hitap yöntemi denemeleri onları daha başarılı kılabilir.¹³⁹ Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır, sözü bu anlamda çok manidardır.

Anlatıldığına göre vaizin biri, Halife Me'mun'a karşı sert ve acı bir dille nasihat etmeye kalkışır, halife ise ona biraz halim selim olmasını tavsiye eder. Allah Teâlâ'nın (c.c.), vaizin kendisinden daha hayırlı olan Hz. Musa'yı kendisinden daha şerli olan Fir'avn'a gönderirken rifk ve yumuşak bir dille ona nasihat etmesini emrettiğini hatırlatır.¹⁴⁰ Keza Allah'ın Elçisi de etrafındaki insanlardan gördüğü, hoşlanmadığı bir hareket karşısında, onları mahcup etmek istemez, hatalarını yüzlerine vurarak onları utandırmazdı. Hele mahcup ve utangaç kimselere daha nazik davranırdı.

Hz. Peygamber'in kullanmış olduğu bu yöntemler bu gün eğitimciler tarafından da sıklıkla tatbik edilen metotlardır. Bu yöntemlerde, eğitimciler için en güzel örnekler yer almaktadır. Çünkü İnsanlar fitrat itibarıyla hoşgörülü yaklaşımlardan daha fazla etkilenirler. Eğitim sırasında hoşgörülü bir üslup kullanmak, en katı insanlar üzerinde bile etkili olmakta ve onların yumuşamalarını sağlamaktadır. Yumuşak üslup karşısında muhatapın kalbi yumuşayınca inat ve muhalefet duyguları zayıflayacak, bireyin etkili mesajlar karşısında ikna olup verilen bilgileri içselleştirmesi kolaylaşacaktır. Bu yüzden "yumuşaklık" ilkesini gözeten eğitimciler hedeflerine daha kısa yoldan ulaşabilirler.

1.1 Öğüt taleplerine Yaklaşımı Açısından

Resûlullah (s.a.), nasihat ettiği kimselere karşı insanların en merhametlisi, şiddet ve zorlamadan, kaba ve çirkin davranmaktan en fazla uzak duranı idi. Onun bu güzel ahlakından Kur'an-ı Kerim, Allah'tan bir rahmet sayesinde insanlara yumuşak davrandığını, çirkin sözlü, katı kalpli olması durumunda etrafında kimsenin kalmayacağı hepsinin dağılacağı şeklinde bahseder.¹⁴¹

Hz. Peygamber, hata edeni ayıplamaz, onu küçük düşürüp azarlamazdı. Resûlullah'ın (s.a.), muhataplarını eğitirken onlara karşı kırıcı davranışlar içine girmediğini, onlara kaba sözler sarf etmediğini de görüyoruz. Buna en güzel misal içki müptelası olmuş ve bundan dolayı defalarca dayak yediği halde içkiyi bırakamamış bir sahabinin durumuydu. Ashab-ı kiramdan birisinin ona lanet okuması üzerine,

¹³⁹ Uludağ, *İslam'da İrşad*, s. 60.

¹⁴⁰ Gazali, *İhya*, II, s. 329.

¹⁴¹ Al-i İmran: 3/159.

“Kardeşinize karşı şeytana yardım etmeyin,” diğere bir rivayette de, “Ona lanet okuma, kuşkusuz o, Allah ve Resûlü’nü sever.”¹⁴² diyerek, kendisi muhataplarına kötü sözler söylemediğı gibi, etrafındakilere de bu tür sözlerden uzak durmalarını öğütlediğidir.

Allah Elçisinin insanları eğitirken dikkat ettiğı hususlardan biri de, karşısındaki insanların seviyelerine göre nasihat etmek şeklinde bir metod uygulamaktı. Nitekim o, bu konuda, “Biz peygamberler, insanlarla zeka seviyelerine uygun olarak konuşmakla emrolunduk”¹⁴³ buyurmuştur. Hz. Peygamber bilgilenmede ön sırada olanlara söylediklerini cahillere anlatmazdı. Herkese durumuna uygun olan, kendisini ilgilendiren cevabı verirdi.¹⁴⁴ Ondan öğüt isteyenler içinde alim, cahil, yaşlı, genç, kadın, erkek, inanan inanmayan toplumun bütün kesimlerinden insanlar vardı. Onların istek ihtiyaç ve durumlarını göz önünde bulundururdu. Nitekim bir defasında bir adam Hz. Peygamber’den cihad için izin istemiş, Hz. Peygamber ona, anne ve babasının sağ olup olmadığını sormuş, onun, evet cevabı karşısında, ebeveynine hizmet için çalışmasını tavsiye etmiştir.¹⁴⁵ Resûlullah (s.a.) o kişiye böyle davranmasının kendisi için cihattan daha hayırlı olacağını vurgulamış olmaktadır.

Hz. Peygamber insanların anlayış kapasitelerinin yeterli olmayışı veya bazı durumları yanlış değerlendirebilecekleri gerekçesiyle bir takım şeylerin bilinmesini istememiştir. Bunu isterken, kişilerin seviyelerinin bunları doğru yorumlayacak düzeye henüz gelmediğini düşünmüştür. Nakledildiğine göre Resûlullah (s.a.), Muâz’a kelime-i şahadeti kalbiyle inanarak getiren kimseye cehennem haram olacağını müjdeler. Muâz, bunu insanlara anlatmak ister. Ama Hz. Peygamber, bu durumda onların bu müjdeye güvenerek gevşeyeceklerinden endişe eder. Muâz bu bilgiyi ölüm döşeğine kadar kimseye aktarmaz. O, bunu ancak ömrünün son anlarında ilmi saklamanın vebalinden korkarak insanlarla paylaşmıştır.¹⁴⁶ İnsanların bilgi seviyeleri ve anlayışları farklı olduğundan Hz. Peygamber söylediklerinin herkese aktarılmasını istememiş, cahillerin bu müjdeye güvenerek gevşeklik göstereceklerinden çekinmiştir.

Hz. Peygamber, hata edene şefkat ve merhametle yaklaşmış, kolaylık göstermiştir. Aksi bir davranış kusur işleyeni hatada ısrara, batılda devama, hakka

¹⁴² Buhârî, Hudud, 5; Ahmed b. Hanbel, I, 438.

¹⁴³ el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs*, Beyrut, 1988, I, 196.

¹⁴⁴ Ebu Gudde, Hz. Muhammed ve Eğitim Metodları, s. 89.

¹⁴⁵ Buhârî, Cihâd 38, Edeb 3; Müslim Birr 1; Ebû Dâvud, Cihâd 31; Tirmizî, Cihâd 2; Nesâî, Cihâd 5.

¹⁴⁶ Buhârî, Cihad 46, Rikaak 36; Müslim, İman 49.

karşı olmaya götürebilir. O kimse kendini savunmaya ve kusurunu gizlemeye çalışacak ve hiç de hoş olmayan sonuçlar ortaya çıkabilecektir.¹⁴⁷

1.1.1 Yerine Getirdiği Talepler

Hız. Peygamber makul ve yerinde bulduğu bütün istek ve sorulara karşılık vermiştir. Kendinden istenen hiçbir şeye de yok dememiştir.¹⁴⁸ Muhataplarını her zaman sabırla dinlemiş, verdiği öğüt ve cevaplarla onları kırmamıştır. Hız. Peygamber, sorulan hiçbir suali hafife alıp geçiştirmemiştir. Çünkü o, her vesileyle öğüt vermek istiyordu. Bu sebepten de soru yönelten herkes aldığı cevaptan memnun kalmıştır.

Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, bir sahâbi Nebî'e (s.a.), "Bana öğüt ver"¹⁴⁹ diye talepte bulundu. Hız. Peygamber de ona, "Kızma!" buyurdu. Sahâbi talebini birkaç kez tekrar etti. Hız. Peygamber de (her seferinde) "Kızma!"¹⁵⁰ şeklinde öğüdünü yineledi.¹⁵¹ Bu sahâbi, Resûlullah'dan (s.a.) dünya ve ahirette kendisine fayda verecek ve Allah'a (c.c.) kendisini yaklaştıracak genel konularda öğüt istemektedir.¹⁵² Ancak dileğini birkaç kez tekrarlamasına rağmen Hız. Peygamberden ısrarla, "Kızma" cevabını almıştır. Bu, ilk bakışta istekte bulunan sahâbînin hemen sinirlenen, sudan sebeplerle kızan bir mizaca sahip olduğunu akla getirmektedir.¹⁵³ İşte Hız. Peygamber'in ısrarla aynı cevabı yinelemesi bu sebebe dayalı olsa gerektir.

Hattabi, "kızma" sözünün öfkelenmeye sebep olacak şeylerden kaçınma, sinirlenmeye götüren şeylere karşı durma anlamında kullanıldığı görüşündedir. Kızgınlık insanları istemedikleri şeyleri işlemeye ve dine aykırı davranışları yapmaya sürükler. Öfke çoğunlukla kibirden kaynaklanan ve kişileri daha önce hiç yapmadıkları adetleri olmayan şeyleri yapmaya götüren bir kuvvettir.¹⁵⁴

Öfkelenme, insanın yaratılışında bulunan ve karşı konulamayan bir mizaçtır. Beydavi, Hız. Peygamber'in insanı ifsad eden pek çok şeyin şehvet ve öfke kaynaklı

¹⁴⁷ Karadavi, Hız. Peygamber ve İlim, s. 173.

¹⁴⁸ Müslim, Fedail 56

¹⁴⁹ Bu rivayet Tirmizî'de, "Bana bir şey öğret, uzun olmasın aklımda tutabileyim" şeklinde yer alır (Tirmizî, Birr 73).

¹⁵⁰ Buhârî, Edeb 76; Tirmizî, Birr 73.

¹⁵¹ Tirmizî hadis hakkında, "hasen sahih" değerlendirmesini yapar.

¹⁵² Mübarekfuri, Ebu'l-Ulâ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim, Tuhfetu'l-ahvezi şerhu Camii't-Tirmizî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990. VI, s. 138-39.

¹⁵³ Nevevî, Riyazü'z-salihin, Trc ve Şerh: Y. Kandemir, L. Çakan, R. Küçük, I, s. 268.

¹⁵⁴ İbn Hacer, Fethu'l-bari, X, s. 536-537 ; Mübarekfuri, Tuhfe, VI, s. 138-139

olduğunu fark ettiğini, Resûlullah'ın (s.a.) bu yüzden dünyada faydalı olacak öğüt isteyen kimseye kötülük ve öfkeden sakınması nasihatını verdiğini savunur.¹⁵⁵

Hz. Peygamber bazen topluluk içinde hitap ederken nasihat taleplerini yanıtlar. İrbâz İbn Sâriye'nin rivayet ettiğine göre bir gün Resûlullah (s.a.) cemaate namaz kıldırır. Sonra yüzünü topluluğa çevirerek çok beliğ, çok mânidar bir hitapta bulunur. Öyle ki dinleyenlerin gözleri yaşarır, kalpleri de heyecanla dolar. Orada bulunanlardan biri, "Ey Allah'ın Resûlü! San ki bu, bir veda konuşmasıdır, bize ne tavsiye ediyorsunuz?" diye sorar. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.), Allah'a karşı takva içinde bulunmalarını, başlarında Habeşli bir köle bile olsa emirlerini dinleyip itaat etmelerini tavsiye eder. Zira hayatta kalanların kendisinden sonra nice ihtilaflar göreceğini haber verir. Resûlullah (s.a.) onlara kendi yolundan ve hidayet üzere olan Hülefâ-i Râşidîn'in yolundan gitmeyi, bunlara uymayı ve dört elle sarılmayı, bid'atlere karşı da son derece dikkatli ve uyanık olmayı tavsiye eder. Sünnete muhalif olarak sonradan çıkarılan her şeyin bid'at olduğunu, her bid'atın da dalalet götüreceğine dikkat çeker.¹⁵⁶

Rivayete göre bir defasında Hz. Peygamber son vaaz ve nasihatı gibi etkileyici bir şekilde konuşur ve genel öğütlerde bulunur. Mü'minlerin başlarında ki yöneticilere itaat etmelerini salık verir. Bu bağlamda Nevevî, yöneticinin yaratılış bakımından en alt tabakadan bir kimse olması halinde bile ona ittiba etmekten geri durulmayacağı görüşünü ileri sürmektedir.¹⁵⁷ Hattabi, ise Hz. Peygamber'in, "Habeşli bir köle de olsa itaat edin" ifadesinden yöneticilerin Habeşli kölelerden olabileceği sonuncunun çıkarılmayacağına dikkat çeker. Bu çerçevede Resûlullah'ın (s.a.), yöneticilerin Kureys'ten olacağı yönündeki beyanını hatırlatır.¹⁵⁸

Hz. Peygamber yukarda ki rivayette aynı zamanda kendinden sonra sünnete muhalif olarak ortaya çıkan şeylerden sakınmayı tavsiye etmiştir. İbn Recep bid'atı, şer'i bir aslı olmayan ve şeriatın kendisine delalet etmediği, sonradan çıkan uygulamalar olarak kabul eder. Şeriatın delalet ettiği hadiseler bid'at (bidat-ı hasene)

¹⁵⁵ Aynî, Bedruddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, Umdetü'l-kârî şerhu Sahihü'l-Buhârî, Daru'l-ihyâi't-türaâs, Beyrut ty, XXII, s.164.

¹⁵⁶ Tirmizî, İlim 16; Ebu Dâvud, Sünne 5. Tirmizî bu rivayete hakkında, "hasen sahih" yorumunu yapmaktadır.

¹⁵⁷ Mubarekfuri, Tuhfe, VII, s. 366.

¹⁵⁸ Azimabadi, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsu'l-hak, Avnu'l mabud şerhu Süneni Ebü Dâvud, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, XXII, s. 234 ; Mubarekfuri, Tuhfe, VII, S. 366. Yöneticilerin Kureys'ten olması, yöneticiliğin bu kabileye has kılınmasından ziyade, yönetimin hakim olan kabilenin elinde bulunması şeklinde anlaşılması kanaatimizce daha isabetli olur.

olarak nitelendirilmez. Selef alimlerden bazılarının güzel bid'at ifadesini kullandıkları vâki olmuştur. Örneğin Hz. Ömer teravih namazının cemaatle kılındığını gördüğünde, “Bu ne güzel bid'at”¹⁵⁹ diye nitelemiştir. Keza Tirmizi şerhinde Hz. Osman zamanında Cuma namazında insanların ihtiyacına binaen iç ezanı uygulanır olmuş, Hz. Ali bu uygulamayı ikrar etmiş ve bu şekilde devam ede gelmiştir.¹⁶⁰

Nakledildiğine göre Ebu Zer zaman, zaman Hz. Peygamber'in yanına oturur, ondan öğüt isterdi. Hz. Peygamber de ona ve onun şahsında bütün insanlara nasihat ederdi. Yine bir defasında Ebu Zer, Hz. Peygamberden öğüt ister.¹⁶¹ Resûlullah (s.a.) de ona; nerede olursa olsun Allah'a karşı gelmekten sakınmasını, yaptığı kötülüğün arkasından hemen bir iyilik yapmasını, bu şekilde işlenen kötülüklerin silineceğini ve insanlara karşı güzel ahlakla muamele etmesini öğütler.¹⁶² Hiç şüphesiz Allah korkusu insana dini görevlerini hatırlatır ve bireylerin nehyedilen şeylerden uzak durmasını sağlar. Kısaca buna takva denir. Takva bu anlamıyla dinin esası ve insanı yakîn mertebesine ulaştıran bir vasıta olarak kabul edilebilir.

Cumhur, rivayette geçen kötülükten küçük hataların kastedildiği görüşündedir. Burada yapılan güzel amellerin kötülükleri silmesi, işlenen hataların kalpteki izinin silinmesi manasında mecazi bir anlam taşımaktadır. Her hastalığın ilacının onun zıddı olması anlayışından hareketle kötülük yapmanın ilacı da, onun mukabilinde bir iyilik yapmaktır. Örnek olarak Namaz kılmak, sadaka vermek ve yaptığı işten pişman olup Allah'tan bağışlanma dilemek gibi güzel amelleri burada zikredebiliriz.¹⁶³ Mezkur tavsiyesinde Hz. Peygamber mü'minleri, “Gerçekten Allah üzerinizde gözetleyicidir”¹⁶⁴ beyanının gereğine uygun hareket etmeye davet etmektedir.

Meşhur sahabi Ebû Zer'in bir diğer rivayetinde Hz. Peygamber, ona çorba pişirdiği zaman suyunu çok koymasını, sonra da komşularını gözetmesini ve gerekli gördüklerine pişirdiği yemekten ikram etmesini tavsiye eder.¹⁶⁵ Hiç kuşkusuz toplu yaşayışta aileden sonra haklarına en çok riayet etmemiz gerekenler, yan yana

¹⁵⁹ Buhârî, Teravih 1; Muvatta, Ramazan 3.

¹⁶⁰ Mubarekfuri, Tuhfe, VII, s. 366-367.

¹⁶¹ Ahmed b. Hanbel'in Müsnedinde Muâz tarafından rivayet edilen hadiste, Muâz, Hz. Peygamber'in her tavsiyesinin ardından artırma isteğinde bulunur. Resûlullah (s.a.) bu istek doğrultusunda öğütlerine devam eder. Muâz eğer artırma isteğinde devan etseydi, Hz. Peygamber'in de cevaplama devam edeceğini ama O'nu yormaktan çekindiğinden devam etmediğini belirtir.

¹⁶² Ahmed b. Hanbel, V, s. 158; Tirmizî, Birr 55. Tirmizî bu rivayeti, “hasen sahih” diye değerlendirmiştir.

¹⁶³ Mubarekfuri, Tuhfe, VI, s. 103

¹⁶⁴ en-Nisa: 4/1

¹⁶⁵ Müslim, Birr 142.

yaşadığımız komşularımızdır. Resûlullah (s.a.) bu rivayette komşuya nasıl davranılması gerektiği yönünde, onlara iyilik ve güzellekle muamele etmenin lüzumuna vurgu yapan açıklamalarda bulunmuştur. En basitinden yapılan yemeklerden komşuya da ikram edilmesini öğütlemiştir.¹⁶⁶

Resûlullah (s.a.), diğer bir rivayette de Cebrail'in komşuluk hukukuna yoğun bir şekilde vurgu yaptığını hatta Cebrail'in komşuluk hukuku üzerinde çok durması sebebiyle neredeyse komşuyu komşuya varisçi kılacağını zannettiğini belirtir.¹⁶⁷

Zaman zaman ashab-ı kiramdan bazıları, Hz. Peygamber'e gelerek öğüt amacıyla, hangi amelin faziletli olduğu yönünde sualler sormuşlardır. Resûlullah (s.a.) onlara buldukları ortam ve durumlara göre farklı cevaplar vermiştir. Örneğin Ebu Zer, hangi amelin daha faziletli olduğunu sorduğunda Hz. Peygamber, "Allah'a iman ve Allah yolunda cihaddır" der. Ebu Zer hangi köleyi azat etmenin daha değerli olacağını sorar. Resûlullah (s.a.), "Fiyatı en yüksek, sahibinin nazarında en değerli olanı" buyurur. Köle azat edemezse ne yapabileceğini sorar. (İyilik) yapan kimseye yardım edebileceğini ya da buna güç yetiremeyen kimse namına işini yapabileceği açıklamasında bulunur. Bunlardan hiçbirini ya da bir kısmını yerine getirememesi halinde ne yapabileceğini öğrenmek ister. O zaman Resûlullah (s.a.), şerrinden insanları güvende tutabileceğini, bunun da kişi için bir sadaka anlamı taşıyacağını ifade eder.¹⁶⁸

Bu rivayette imandan amel olarak bahsedilmiştir. İman kalbin tasdiki ve dilin ikrarından ibarettir. Bu sebeple kalbin ameli, tasdik olarak kabul edilmiştir. Kalp kendine yüklenen iman görevini yerine getirerek amel etmiş olur. Dil ise kalbin amelini dışarı vuran bir araçtır, bu şekilde kalbin tasdik ettiğini dil dışarı vurarak ikrar eder.¹⁶⁹

Mezkur rivayette en efdal köle azadının sahibi nezdinde en kıymetli olan köleyi azat etmek olduğu belirtilmektedir. Gerçekten de insanların değer verdiği, sevdiği şeyleri vermesi kolay bir iş değildir. Ama bu yapılırsa pek kayda değer bir

¹⁶⁶ Nevevî, Minhac, XVI, s. 176.

¹⁶⁷ Buhârî, Edeb 28; Müslim, Birr 140-141; Tirmizî, Birr 28; Ebû Dâvut, Edeb 123; İbn Mâce, Edeb 4; Ahmed b. Hanbel, II, s. 85, 160. Tirmizi bu rivayet hakkında, "hasen sahih" değerlendirmesinde bulunmuştur..

¹⁶⁸ Buhârî, Itk 2; Müslim, İman 136. (Bu rivayet, belirtilen iki kaynaktan ihtisar edilerek alınmıştır.)

¹⁶⁹ Nevevî, Minhac , II, s. 78-79.

amel işlenmiş olur. Nitekim Allah Teâlâ (c.c.) kişinin sevdiklerinden sarf etmedikçe iyiliğe eremeyeceğini beyan eder.¹⁷⁰

Yukarda zikredilen rivayette, Allah yolunda canıyla kaniyla cihad, iman etmekle birlikte sayılmıştır. Cihad iyi ve güzel işlerin önde gelenlerinden görülerek, imandan hemen sonra yer almıştır.¹⁷¹

Resûlullah (s.a.); güzel ameller işlemek isteyen cihad yapamaz, köle de azad edemezse, bu işleri yapabilene yardım edilebileceği yahut elinden iş gelmeyen birisinin işinin görülebileceğini belirtir. Hz. Peygamber bu tavsiyesiyle mali gücü olmayan kimselere de bir alternatif sunar. İyilik adına yapabilecekleri bir yol bularak, onları hayırlı amellere yönlendirir.

Allah Rasûlü (s.a.) sayılan faziletli işleri yerine getirmeye güç yetiremeyen kimseleri en azından başkalarına zarar vermeme konusunda uyarır. Yani başkasına fayda verecek amel işlemeyen, hiç değilse kötülükten uzak durarak başkalarına zarar vermemelidir. Bunun gerçekleştirilmesi toplumsal huzur ve barışın sağlanmasında küçümsenemeyecek bir paya sahip olduğundan, bu davranış bir iyilik ve hayır olarak sıralamada yer almıştır.

Rivayet olduğuna göre Abdullah b. Mes'ûd da Hz. Peygamber'e hangi amelin Allah'a daha sevimli olduğunu soran sahâbilerdendir. Bahse konu suale Hz. Peygamber, "Vaktinde kılınan namaz." diye karşılık vermiştir. Sonra hangisi, dediğinde, "Anne ve babaya iyi davranmak" sonra hangisi diye sorusunu tekrarladığında, "Allah yolunda cihad etmek" buyurmuştur. Abdullah b. Mesud rivayetin sonunda sormaya devam etmesi halinde Resûlullah'ın (s.a.) kendisine cevap vermeye devam edeceği izlenimini aldığını bildirir.¹⁷²

Rivayette geçen vaktinde kılınan namaz, ibaresinden çoğunluğun anladığı, vaktin evvelinde ifa edilen namazdır. İbn Dakik el-İd bu lafız vaktin evvelinde ya da sonunda olmayı gerektirmeyeceği, kazadan sakınma anlamında olduğu, vaktin dışına

¹⁷⁰ Al-i İmran: 3/92

¹⁷¹ İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, V, s. 177.

¹⁷² Buhârî, İman 18, Mevâkît 5, Edeb 1; Müslim, İmân 137; Tirmizî, Taharet 127. Tirmizî bu rivayeti, "hasen sahih" olarak değerlendirmiştir.

çıkılmasının caiz olmayacağı, unutmaya ve uyuma gibi meşru bir mazeret olmaksızın namazı vaktinde kılmanın Allah katında daha sevimli olacağı görüşündedir.¹⁷³

Vaktinde kılınan namazdan sonra Hz. Peygamber'in verdiği cevapta anne babaya iyilik etmek yer alır. Anne babaya güzel davranmak ve onları sevindirmek öğütlenir. Anne babaya iyi davranma, onların dost ve yakınlarına da güzel muamele etmeyi, sıla-i rahim-i kesmemeyi kapsar. Yani babanın dostunu dost bilmek anlamınadır.¹⁷⁴ Anne babaya iyilik, cihad etmekten önce sayılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber cihad için izin isteyen bir sahâbîye, "Annen baban sağ mı?" diye sormuş, "Evet" cevabını alınca anne ve babasına iyilik etmek için çalışmasını istemiştir.¹⁷⁵ Resûlullah (s.a.) bu rivayette soran kimsenin özel durumunu göz önünde bulundurmıştır. Bu sahâbî için anne ve babasına iyilik yapmasının cihattan daha faziletli ve önemli olduğunu söylemiştir.¹⁷⁶ Cihad, namaz ve anne-babaya iyilik hariç bedenle ilgili bütün ibadetlere takdim edilir. Çünkü cihatta nefsin kibrini ortadan kaldıran bir durum söz konusudur.¹⁷⁷

Amellerin hangisinin daha faziletli olduğu yönündeki Ebu Hureyre'nin sorusuna Resûlullah (s.a.), "Allah'a ve Resûl'üne iman etmek" diye karşılık vermiştir. "Sonra hangisi?" şeklindeki muteakip suale ise, "Allah yolunda cihad ve kabul olunmuş hac" buyurmuştur.¹⁷⁸

Hz. Peygamber yukarıda ki, örneklerde görüldüğü gibi sorulan aynı suale farklı cevaplar vermiştir. Bunun çeşitli sebepleri olabilir. Soru soran sahâbîlerde gördüğü eksikliklerden dolayı kendilerine uygun olan öğüdü yöneltmiş olması muhtemeldir. Ya da savaş zamanında cihadı öne çıkarıp, sulh zamanında anne babaya iyilik etmeye yönlendirmiş olduğu düşünülebilir. İslam hakkında bilgisi olmayan kimselere öncelikle iman esaslarını ve dinin temel dayanaklarını insanların zihnine yerleştirmek istemiş olması kayda değer bir ihtimaldir. Kanaatimizce Hz. Peygamber, verdiği cevaplarda kişilerin durumunu, buldukları ortamı ve öne çıkarılması gereken hususları göz önüne almıştır.

¹⁷³ İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, II, s.

¹⁷⁴ Nevevî, Minhac, II, s.76.

¹⁷⁵ Buhârî, Cihâd 38, Edeb 3; Müslim Birr, 1; Ebû Dâvud, Cihâd 31; Tirmizî, Cihâd 2; Nesâî, Cihâd 5.

¹⁷⁶ Ebu Gudde, Hz. Muhammed ve Eğitim Metodları, s. 94.

¹⁷⁷ Mübarekfuri, Tuhfe, I, s. 443.

¹⁷⁸ Buhârî, Hac 4; Müslim, İman 135; Nesâî, Cihâd 17; İbn Mâce, Cihâd 1.

Zaman zaman bedeviler gelir, Hz. Peygamber'den öğüt isterlerdi. Bilmedikleri konuları öğrenmek için sorular sorarlar ve nasihat isterlerdi. Ashab-ı kiram bazı konuları öğrenmek için bedevilerin gelerek, Hz. Peygamber'e soru sormasını kendilerinin de bilmedikleri konuları öğrenmelerini umut ederlerdi. Bu durumu Hz. Peygamber'den bir şeyler öğrenmek için fırsat bilmekteydiler.

Nakledildiğine göre bir bedevi, Hz. Peygamber'den yaptığında cennete gireceği bir amel söylemesini ister. Hz. Peygamber Allah'a (c.c.) ibadet etmesini, ona hiçbir şeyi ortak koşmamasını, farz namazı kılmasını, zekat vermesini, ramazan ayında oruç tutmasını tavsiye eder. Bedevi Allah'a yemin ederek bunlardan ne fazlasını ne de eksikliğini yapacağını, bunları aynen gerçekleştireceğini belirtir. O gidince Hz. Peygamber cennetlik birini görmek isteyen o bedeviye bakabileceğini söyler.¹⁷⁹

Kurtubi, bu rivayette nafil ibadetlerin terkine delalet olduğunu fakat sünnetleri terk etmenin dinde nakıslık meydana getireceğini belirtir. O, sünneti hafife alarak terk etmenin ve ondan yüz çevirmenin fıkıh olduğu görüşündedir. Sünneti terk etmenin kınanacak bir davranış olduğu hakkında Hz. Peygamber'den, "Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir"¹⁸⁰ uyarısı varid olmuştur. Ashab-ı kiram İslâm'ın ilk yıllarından itibaren sünneti hayatlarında tatbik etmeyi kendilerine vazife edinmişlerdir. Farzlarla sünnetlerin arasını ayırmamışlar, Hz. Peygamber'in sünnetine uymada her fırsatı değerlendirmişlerdir.¹⁸¹ Bu rivayette iman esaslarından olan hac yer almamaktadır. Bunun sebebinin Davudî haccın daha henüz farz kılınmamasına bağlar.¹⁸²

Ashab-ı kiramdan bazıları, Hz. Peygamber'e gelerek farzlar dışında devamlı yapabilecekleri nafil ibadetlerden haber vermesini isterlerdi. Yine bir defasında sahabilerden biri Resûlullah'a (s.a.) gelerek, İslâm'ın emirlerinin kendisine çok geldiğini, sınırsız sarılacağı bir ameli haber vermesini ister. Resûlullah (s.a.) ise, dilinin devamlı Allah'ı anmakla ıslak kalması öğüdünde bulunur.¹⁸³

¹⁷⁹ Buhârî, Zekât 1; Müslim, İmân 15, Fezâilü's-sahâbe 150.

¹⁸⁰ Münavi, Muhammed Abdurrauf, Feydu'l kadir şerhu'l-Cami' s-sağır, VI, s. 42.

¹⁸¹ İbn Hacer, Fethu'l-Bari, III, s. 309.

¹⁸² Ahmed Naim, Kamil Miras, *Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, TDV yay, Ankara 1987, V, s.18.

¹⁸³ Tirmizî, Daavat 4; İbn Mâce, Edeb 53. Tirmizî bu rivayet hakkında, "hasen garip" değerlendirmesini yapmıştır.

Bilindiği gibi İslâm'ın emirleri temelde farz ve sünnetlerden oluşur. Öyle gözüküyor ki, bu sahabiye nafiler kendi zayıflığından dolayı ağır gelmiş, Hz. Peygamber'den sevapça bol kazançlı amellerden kendisi için tavsiye etmesini istemiştir. Pek tabii ki, bundan kastettiği dinin emirlerinden olan farzları terk etmek değildir. Dilinin ıslak kalması ifadesi de, Allah'ı (c.c.) anmada devamlı olma ve onunla sürekli meşgul olma anlamından kinaye olarak kullanılmıştır.¹⁸⁴ Sindi, sımsıkı sarılacağı ameli, devamlı eda edebileceği ve farzların dışındaki ibadetler olarak görür. Bu sahabi farz ve vaciplerle yetinme fikrinde de değildir.¹⁸⁵ Sadece sevap bakımından daha kazançlı ve diğer ibadetleri de kendine kolaylaştıracak bir uygulama istemiştir.

Rivayetlere göre ashab-ı kiram, zaman zaman Hz. Peygamber'den sual sorarak öğüt talebinde bulunurlardı. Bir defasında Ukbe b. Âmir, Resûlullah'a (s.a.) kurtuluşun nerede olduğunu sormuş, o (s.a.) da, diline sahip olmasını, (dışarıda fitneler zuhur ettiğinde) evinde kalmasını ve günahlarına ağlamasını tavsiye etmiştir.¹⁸⁶

Mezkur rivayette Ukbe, kurtuluşa vesile olacak sebepleri sormuş. Hz. Peygamber de diline sahip olmasını tavsiye etmiştir. Tîbi, "Diline sahip olmayı" dilini boş sözler söylemekten sakınmak olarak ele alır. Evde kalmasını istemesinin sebebi ise, Allah'a (c.c.) ibadete yönelmesini ve ona itaatte daim olmasını arzulamış olmasıdır.¹⁸⁷ Böylelikle fitnelerden de uzak durmuş, hatalarını düşünme, pişman olarak günahlarına gözyaşı dökme ve tevbe etme imkanı bulabilmiş olur.¹⁸⁸

Allah Resûl'ünün amcası Abbas, Hz. Peygamber'den, Allah'dan isteyebileceği bir şey öğretmesini talep eder. O da, "Afiyet iste" buyurur. Birkaç gün bekledikten sonra tekrar gelir. Aynı isteği tekrarladığında, Resûlullah (s.a.) dünyada ve ahirette afiyet istemesini öğütler.¹⁸⁹

Amcası Abbas tekrar tekrar Allah'a nasıl dua edeceğini öğretmesini ve ondan ne istemesi gerektiğini sormasına rağmen her defasında Resûlullah'tan aynı cevabı almıştır. Hz. Peygamber bu tavrıyla, Allah'tan istenebilecek en kısa ve yeri başka bir

¹⁸⁴ Mubarekfuri, *Tuhfe*, IX, s. 222.

¹⁸⁵ Süyutî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Misbahu'z-züccace ala Süneni İbn Mace*, Beytu'l Efkari'l-Devliyye, Lübnan 2007 s. 2376.

¹⁸⁶ Tirmizî, *Zühd* 60. Tirmizî bu rivayeti, "hasen garip" olarak değerlendirmiştir.

¹⁸⁷ Mubarekfuri, *Tuhfe*, VII, s. 74.

¹⁸⁸ Ali el-Kâri, Ali b. Sultan Muhammed el-Kari, *Mirkatu'l-mefatih şerhu Mişkati'l-mesabih*, IV, s. 587.

¹⁸⁹ Tirmizî, *Daavât* 85. Tirmizî bu rivayet için, "sahih" yorumunu yapmıştır.

şey ile dolmayacak değer, sağlık ve afiyet olduğunu işaret etmiş olmakta, bundan dolayı sağlık ve afiyet dilemesini tavsiye etmektedir.¹⁹⁰

Ashab-ı kiramın önde gelenlerinden Muâz b. Cebel bir gün Hz. Peygamber'e kendisini cennete koyacak ve cehennemden uzaklaştıracak amelleri söylemesini ister. Resûlullah (s.a.), özetle Allah'a şirk koşmamasını, O'na ibadet etmesini, namaz kılmasını, zekat vermesini, ramazan orucunu tutmasını, haccetmesini, sadaka vermesini, Allah yolunda malıyla canıyla mücadele etmesini tavsiye eder. Bu güzel amellerin onu cehennemden koruyacağını belirtir. Bunların yanı sıra diline sahip olmasını, çünkü işlenen günahların önemli bir kısmının insanın diliyle işlediklerinden kaynaklandığını belirtir. Muâz, söylediği sözlerden dolayı hesap mı vereceğini sorduğunda, o şöyle cevaplar, "Ey annesinin kuzusu! İnsanları cehenneme yüzüstü düşüren dilleriyle kazandıklarından başkası mıdır zannediyorsun?"¹⁹¹

Burada Allah Resûlü, Muâz'ın, cennete sokacak, cehennemden uzaklaştıracak amelleri göstermesi talebine karşı, çok güç bir şey istediğini, bunun ancak Allah'ın kolay kıldıklarına kolay olacağını belirtir. Burada lisan, ürünleri hasat eden tırpana benzetilir. Tırpan nasıl ki ürünleri biçer, aynı şekilde dille işlenen hatalar da yapılan güzel amelleri boşa çıkarır.¹⁹²

Dili doğru kullanma hususunda Hz. Peygamberden şöyle bir rivayet gelmiştir. Rivayet edildiğine göre Süfyân İbni Abdullah, Allah Resûlü'den kesinlikle yapması gereken bir iş söylemesini istediğinde,¹⁹³ Resûlullah (s.a.), "Rabbim Allah'tır de, sonra dosdoğru ol!" öğüdünü yapmış, peşinden kendisi için (zararını göreceği) en çok endişe ettiği şeyi sorduğunda ise, Hz. Peygamber eliyle dilini tutarak, "İşte budur!" diye diline işaret etmiştir.¹⁹⁴

Hiç şüphesiz Rabbim Allah deyip istikamet üzere olma ifadesi, dinin bütün emir ve nehiyelerini içine alan genel bir söylemdir. Bir kimse Allah tarafından emredilen işleri terk etse, yasaklanan davranışları yapsa doğru yoldan sapmış olur.¹⁹⁵ Sindi, istikamet üzere olmayı, Allah'a iman gereği olan doğru yola uyma olarak

¹⁹⁰ Mubarekfuri, *Tuhfe*, Daavât 85,

¹⁹¹ Tirmizî, İmân 8; İbn Mâce, Fiten 12. Tirmizî bu rivayeti, "hasen sahih" olarak değerlendirir.

¹⁹² Suyuti, *Misbahu'z-zücâce*, s. 1449.

¹⁹³ Müslimde geçen rivayet, "İslam'ı öyle tarif etki başkasına sormayayım" şeklindedir. (bk. İmân 62).

¹⁹⁴ Müslim, İmân 62; Tirmizî, Zühd 61; İbn Mâce, Fiten 12; Darîmi, Rikâk 4.

¹⁹⁵ Mubarekfuri, *Tuhfe*, VII, s. 77.

anlar.¹⁹⁶ Kur'an'da ki, "Rabbimiz Allah'tır deyip sonra istikamet üzere yaşayanlar"¹⁹⁷ ifadesiyle bu rivayet arasında açık bir uyum göze çarpmaktadır. Allah'ın (c.c.) emrettiği doğrultuda bir ömür boyu yolu şaşırmadan, istikamet üzere yaşamak takdir edildiği gibi büyük gayret ve çaba isteyen zor bir iştir. Nitekim Hz. Peygamber, "Emrolunduğun gibi dosdoğru ol"¹⁹⁸ buyruğu inzal olduğunda, Hûd suresinin kendisini yaşlandırdığını söylemeden edememiştir.¹⁹⁹

Hz. Peygamber, cevamiu'l-kelim (az sözle çok mana ifade etme) özelliği ile İslâm'ı özlü olarak, tevhit ve istikamet gibi iki ana başlıkla ifade eder. Nitekim hayata istikamet veren unsur Allah'ın birliğine inançtır. Bu yönüyle istikamet, saf bir tevhit inancına dayanır. İstikamet bu bakımdan imanın kemale erdiğinin bir göstergesidir. İstikamet üzere bulunmada, dil ile kalbin dürüstlüğü başta gelir. Bedenin diğer organları, doğrulukta kalbe tabi olurlar, eğer o istikamet üzere olursa diğer uzuvlar da hidayet üzere olur.²⁰⁰ Nitekim Hz. Peygamber, bedende bir et parçası bulunduğunu, onun sağlıklı olması durumunda bütün vücudun sağlıklı olacağını onun hastalıklı olması halinde ise, bütün bedenin fesada uğrayacağını, o et parçasının ise kalp olduğunu ifade etmiştir.²⁰¹ İnsan kalbindekileri dili vasıtasıyla dışarı vurur. Bu yüzden Resûlullah (s.a.) dille işlenen hatalardan uzak durulmasını ısrarla vurgulamıştır.

Nakledildiğine göre Hz. Peygamber'den öğüt talebinde bulunan bir başka sahâbi de Ebu Berze'dir. O, Resûlullah'dan (s.a.) kendisine fayda verecek bir şey öğretmesi talebinde bulunur. Hz. Peygamber ona, insanların yolundan zarar veren şeyleri kaldırmasını öğütlemiştir.²⁰²

Resûlullah (s.a.), bu rivayette yol üzerinden gelip geçene eziyet veren diken, ağaç, ağ, pislik gibi şeyleri giderip temizlemenin faziletine dikkat çeker. Hz. Peygamber'in öğütlerinde Müslümanlar'ın faydasına olan işlerin güzelliğine ve yararına, onlara zarar veren şeyleri ortadan kaldırmanın erdemine yönelik işaretler

¹⁹⁶ Suyuti, Misbahu'z-zücade, s. 1448.

¹⁹⁷ Fussilet: 41/30.

¹⁹⁸ Hud: 11/112.

¹⁹⁹ Tirmizî, Tefsir 56, 6.

²⁰⁰ Nevevî, Riyazü'z-salihîn, Trc ve Şerh: Kandemir, Çakan, Küçük, I, s. 445-446.

²⁰¹ Buhârî, İmân 39; Müslim, Müsakat 107.

²⁰² Müslim, Birr 131; İbn Mâce, Edeb 7.

vardır.²⁰³ Görülen o ki, Resûlullah (s.a.) hep mü'minlerin çıkarına olan şeyleri öğütlerken, onların zararlarına olan şeylerden de men etmiştir.

Rivayet edildiğine göre bir keresinde bir kişi Resûlullah'a (s.a.) gelerek, "Bana öğüt ver, özlü olsun" biçiminde kendisi için kısa bir öğüt istemiş. Resûlullah'a (s.a.) de, "Namaza başladığında son namazını kılan biri gibi kıl. Yarın özür beyan edeceğin sözü söyleme. İnsanların ellerindeki varlıklara göz dikme"²⁰⁴ şeklinde özlü nasihatlerde bulunmuştur.

Bu rivayette görüldüğü gibi bazen öğüt isteyenler öğüt taleplerine, "Açık olsun", "Senden başkasına bir daha sorma ihtiyacı duymayayım", "Özlü olsun"²⁰⁵ gibi bir takım kayıtlar koymuşlardır. Resûlullah (s.a.) çoğu kez bu kayıtları hoşgörüyü karşılama, muhtaplarına anlaşılır, açık ve onlar için faydalı olanı önceleyerek nasihatlerde bulunmuştur.²⁰⁶

1.1.2 Karşılama Ağır Davrandığı Talepler

Hz. Peygamber sebepsiz yere makul ölçüler içinde öğüt ve tavsiye isteyen, irşad olmak için gelen kimseleri geri çevirmemiş, çok nadir de olsa çeşitli sebeplerle bazılarının taleplerini karşılama ağır davrandığı ya da isteğini geri çevirdiği olmuştur. Bu başlık altında bu tür talepleri ele almaya çalışacağız. Hz. Peygamber kendisini irşad etmesini isteyen Abdullah b. Ümmi Mektum'a yüzünü ekşitmesi ve ondan yüzünü çevirmesi konuya bir örnek teşkil eder. Bu olaydan Kur'an'da şu şekilde bahsedilir:

Hz. Peygamber bir gün Kureyş müşriklerinin ileri gelenlerinden Utbe bin Rebia, Ebû Cehil, Ümeyye bin Halef gibi kimselerle konuşuyordu. Onların Müslüman olmalarını istiyor ve bu hususta gayret sarf ediyordu. O esnada âmâ bir sahâbi olan Abdullah b. Ümmi Mektûm, Hz. Peygamber'e gelerek, "Yâ Resûlullah Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret" şeklinde talepte bulunur. Hatta onun başkalarıyla

²⁰³ Ahmet Davudoğlu, Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi, Sönmez yay, İstanbul 1979, X, s.583.

²⁰⁴ Ahmet b. Hanbel, V, s. 412; İbn Mâce, Zühhd 15.

²⁰⁵ Müslim, İman 62; Ahmet b. Hanbel, III, s. 413, IV, 335; Buhârî, Edeb 76; Tirmizî, Birr 73.

²⁰⁶ Çakan, Hakki Tavsiye Metod ve Vasıtaları, s. 76.

meşgul olduğunu fark edemediğinden bu sözü birkaç defa tekrarlar.²⁰⁷ Konuşmasının kesilmesinden canı sıkılan, bu hoşnutsuzluğunu yüz ifadeleriyle açığa vuran Hz. Peygamber, onunla ilgilenmeyerek yanındakilere döner ve konuşmasını sürdürür. Çünkü bu mezkur kişiler, kendilerine özel muamele edilmesini isteyen kimselerdir. Bununla birlikte Resûlullah (s.a.), onların Müslüman olması ile İslâm'ın Mekke'de karşılaştığı zorluk ve sıkıntının hafifleyeceği, bunların İslâm'a yararlı olacağı umudunu taşımaktadır. Çünkü Rebia'nın iki oğlu olan Utbe ve Şeybe başka bir adı Ebu Cehil olan Amr ibn Hişam, Ümeyye ibn Halef ve Velid ibn Muğire'den oluşan kimseler Hz. Peygamber'in yolunda duruyor, insanları ondan uzaklaştırıyor ve ona birtakım çetin tuzaklar kuruyor, yani Mekke'de ona nefes aldirmamaya çalışıyorlardı. Hz. Peygamber bu denli önemli olan bu toplulukla meşgulken fakir ve âma Ümmi Mektum gelmiş, kendisini bilgilendirmesini istemiştir. Resûlullah (s.a.) konuşmasını bitirip kalkacağı sırada Abese suresinin ilk âyetleri nazil oldu. Ümmi Mektum bu hadiseden sonra söylediklerinde bir mahzur olup olmadığını sormuş, Resûlullah (s.a.), “Hayır” cevabını vermiştir.²⁰⁸

Resûlullah (s.a.) bu olayda kendisi için değil, İslâm'ın istikbali için gayret sarf etmektedir. Pek tabi ki, Resûlullah'ın (s.a.) bu davranışından zenginlere daha fazla hürmet ve tazimde bulunduğu, fakir ve özürlü kimseleri ise hor gördüğü anlamı çıkarılmaz.²⁰⁹ Eğer bu topluluk iman ederse Mekke'deki davanın önündeki, zorlu engeller, temizlenmiş olacak ve bundan sonra İslâm Mekke çevresinde kolayca yayılabilecektir.²¹⁰ Hz. Peygamberin bütün çabası da bu ulvi amaca hizmet etmek içindir.

Hz. Peygamberin, Abdullah b. Ümmi Mektum'un öğüt isteme talebini Mekke'nin ileri gelenlerini İslâm'a davet etme amacıyla geciktirdiği anlaşılmaktadır. Bu davranışından dolayı da ilahi ikazla uyarılmıştır. Bu uyarı aynı zamanda İslâm davetinin nasıl olması gerektiği konusunda da yönlendirici bir nitelik arz etmektedir.

Bu olaydan sonra Resûlullah (s.a.) İbn Ümmi Mektum'u her gördüğünde ikramda bulunur ve şöyle derdi: “Merhaba kendisinden dolayı Rabbim'in beni azarladığı kimse. Var mı bir ihtiyacın?” aynı zamanda çıktığı iki gazve esnasında onu

²⁰⁷ Abese: 80/1-10.

²⁰⁸ Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an 72; Muvatta, Kur'an 80. Tirmizî, bu rivayet hakkında, “hasen garip” yorumunu yapmıştır.

²⁰⁹ Mevdudi, Tefhimu'l Kur'an, trc; Yusuf Karaca, Muhammed Kayani, İnsan yay, İstanbul 2002, VII, s. 36.

²¹⁰ et-Tâberi, Camiu'l-beyan, XII, s. 443.

Medine'ye vali olarak bırakmış ve (Medineliler de) onun arkasında namaz kılmışlardır.²¹¹

Nakledildiğine göre zaman zaman bazı sahâbîler Hz. Peygamber'e gelerek, kendilerine yönetim görevi verilmesini istemişler, Resûlullah (s.a.) ise, onlardan bazısını bu görev için ehil olmadıkları gerekçesiyle geri çevirmiştir. Bunlardan birisi de Ebu Zer el-Ğıfaridir. Nitekim Hz. Peygamber valilik görevine kendisini atamasını isteyen Ebu Zer'e valilik görevi vermemiştir, "Ey Ebu Zer! Sen zayıfsın. Bu valilik makamı bir emanettir. Gerçekten kıyamet gününde o (idarecilik) kepezelik ve pişmanlıktır. Yalnız onu hakkı ile alarak o hususta üzerine düşeni yapan müstesnadır"²¹² diyerek istediği makama ehil olmadığını anlatmıştır.

Aynı rivayetin farklı bir versiyonunda Hz. Peygamber, Ebu Zer'in zayıf bir karaktere sahip olduğunu, iki kişiye bile başkanlık etmemesi ve yetim malına gözeticilik yapmaması hususunda uyarır.²¹³ Oysaki Resûlullah (s.a.), Ebu Zer'i çok severdi. Bir defasında onun için, "Şu gök kubbenin altında ve yeryüzünün üstünde Ebu Zer'den daha doğru sözlü kimse yoktur."²¹⁴ ifadesini kullanmıştır. Böyle olmasına rağmen, Hz. Peygamber, Ebu Zer'in istemiş olduğu görevi layıkıyla yerine getiremeyeceğini düşünerek, onun talebine olumsuz cevap vermiştir. Bu durum, Resûlullah'ın (s.a.) yönetici tayin etme hususunda ne derece hassas davrandığını göstermektedir.

Hz. Peygamber, Ebu Zer'i çok sevdiği, ona ismiyle hitap ederek nasihatlerde bulunduğu halde idareci olmasını istememiştir ve kendisine böylesi bir görev vermemiştir. İdareciliğin, altından kalkılması zor bir ilahi emanet olduğunu, bu görevi ancak bu işe yatkın kişilerin başarabileceğini vurgulamıştır. Üstesinden gelemeyenler için idareciliğin kıyamet günü rezillik, pişmanlık ve perişanlık olacağını belirtmiştir.²¹⁵ Bununla birlikte Resûlullah (s.a.), Ebu Zer'in huyunu, karakterini dünyaya hiç değer vermediğini bildiği için, ona, "Sen zayıf bir adamsın" dediğinde, valiliğin gerektirdiği

²¹¹ Vahidi Hasan Ali b. Ahmed, Esbâb-ı Nüzul, Çev: Necati Tetik, Necdet Çağıl, İhtar Yayıncılık, Erzurum 1994, s. 375; Kurtubi, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensari, Cami el- Ahkami'l-Kur'an, Daru'l-Kütübi'l-Mısır, t.y, VI, s. 3822-3823.

²¹² Müslim, İmâre 16; Ahmed b. Hanbel, V, s. 173.

²¹³ Müslim, İmâre 17; Ebû Dâvud, Vesâyâ 4; Nesâî, Vesâyâ 10.

²¹⁴ Tirmizî, Menâkıb 35; İbn Mâce, Mukaddime 11

²¹⁵ Nevevî, Minhac, XII, s. 210.

güç ve kudret özelliklerinin onda bulunmadığına işaret etmiş, bu şekilde onun kötülöklere karşı koyamayacağı kanaatini ortaya koymuştur.²¹⁶

Resûl-i Ekrem (s.a.) Ebu Zer'i kırmadan, incitmeden ona, "Kendim için ne istiyorsam senin için de onu isterim." diyerek bu görevi yapamayacağını tatlı bir üslupla bildirmiştir. Keza Hz. Peygamber'in idarecilik ve devlet memurluğu konusunda geri çevirdiği tek insan Ebu Zer'de değildir. O (s.a.), kendisinde idarecilik vasfı göremediği kişilere tatlı dille nasihat eder, onları bu işten uzak tutardı.

Mesela Hz. Peygamber, Abdurrahman b. Semure'ye kimseden idarecilik görevi istememesi konusunda uyarıda bulunmuştur. Zira bunu kendisinin istemesi durumunda Allah'tan yardım görmeyeceğini eğer kendisi istemeden verilirse Allah'ın ona yardımcı olacağı hususunu ihtar etmiştir.²¹⁷ Ebu Musa el-Eş'ari, amcaoğullarından ikisiyle Resûlullah'ın (s.a.) yanına girdiğini, onlardan birinin Allah'ın elçisinden kendisini idareci tayin etmesini istediğini belirtir. Rivayete göre diğeri de buna benzer bir şeyler ister. Bunun üzerine Hz. Peygamber isteğe ve hırsla dayalı idareci olunamayacağını onlara bildirmiştir.²¹⁸ Resûlullah (s.a.) görev isteyen, bu yönde aşırı düşkünlük gösteren ya da bu görev için zayıf bulduğu kimselerin idareci olarak atanmasını uygun görmezdi. Tayin ettiği idareci ve komutanlara baktığımızda, onun çok seçici davrandığını fark ederiz.

Rivayete göre ashab-ı kiram, Hz. Peygamber'e gelerek farklı konularda çeşitli taleplerde bulunuyorlardı. Bunlardan birisi de Medine halkından Sale'be idi. O cami kuşu lakabını hak edecek derecede cemaate devam eden birisiydi. Ama mal edinme ve zengin olma hırsına kapıldı.²¹⁹ Bu yüzden Hz. Peygamber'den üç defa ısrarla zengin olmak için dua etmesini istemiştir. Hatta, "Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, beni zengin ederse fakirin hakkını fazlasıyla veririm." diyerek Resûlullah'ı (s.a.) ikna etmeye çalışmıştı. Kur'an'ın haber verdiği; münafıkların, eğer Allah onlara mal verirse kendilerinin de hayır yolunda harcayacakları ve salih kullardan olacakları²²⁰ şeklindeki samimiyetsiz beyanları, Sa'lebe'nin düşmüş olduğu durumla bir benzerlik göstermektedir. Nitekim Hasan-ı

²¹⁶ Azimâbâdi, Avnu'l- mabud, , VIII, s. 50.

²¹⁷ Buhârî, Ahkam 5; Müslim, Eyman 19; Ebû Dâvûd, İmare 2; Tirmizî, Nüzûr 5

²¹⁸ Buhârî, Ahkam 7; Müslim, İmare 15

²¹⁹ M. Asım Köksal, İslam Tarihi, Köksal Yayıncılık, IV, s. 73-78.

²²⁰ et-Tevbe: 9/75.

Basri ve Mücahid, bu ifadenin Sa'lebe b. Hâtıp ve Muattıb b. Kuşeyr hakkında inzal olduğu görüşündedirler.²²¹

Hz. Peygamber; şükrü yerine getirilen az malın, şükrü eda edilmeyen çok maldan hayırlı olacağı uyarısına rağmen, ısrarını sürdüren Sa'lebe'nin istediği duayı nihayet yapmış, "Ya Rab! Sa'lebe'ye istediği malı ver" diye de niyazda bulunmuştu. O sıralarda koyun alan Sa'lebe'nin sürüsü kısa zamanda çoğalmış, o zamana kadar cemaatle namaza düşkünlüğüyle tanınan Sa'lebe, artık cumaya dahi gelemez, çölde sürüsünün peşinde koşup gider, olmuştu. Resûlullah (s.a.) artık camide göremediği Sa'lebe'yi sormuş, çölde koyunlarının peşinde dolaştığını öğrenince, "Yazık oldu Sa'lebe'ye!" diye hayıflanmıştır.

Sa'lebe, servet sahibi olduktan sonra değişmiş, zekat için gelen görevlilere Resûlullah'a (s.a.) verdiği sözü unutarak, "Çölde aç susuz dolaşarak kazanan benim. Size ne oluyor ki gelip benden haraç istiyorsunuz? Bu sizin istediğiniz, haraçtan başka bir şey değildir." diyerek onları eli boş çevirmiştir. Nitekim onun, zekat memurlarını ret ettiğini duyan Resûlullah (s.a.), "Yazık oldu Sa'lebe'ye!"²²² diye üzüntüsünü dile getirmiştir.

Hz. Peygamber, başlangıçta Sa'lebe'ye dua etmek istememiş, zenginlik arzusunun onun için felaket olacağına işaret etmiş, memnuniyetsizliğini yüzünü ondan çevirerek göstermiş, ancak ısrar edip malının zekatını verme yönünde teminat verince onun için dua etmiştir. Ne var ki Sa'labe mal sahibi olunca cimrileşmiş ve "Allah lütfundan nimetler verince cimrileştiler ve onun emirlerinden yüz cevirdiler"²²³ hitabına muhatap olmuştur. Taberi, bu konu hakkında Allah lütfundan insanlara nimetler verip hiç beklemedikleri yönlerden onları zengin edince cimrileştiler ve mallarının zekatını ve sadakasını vermediler. Böylelikle Allah'a itaat ve ibadetten yüz cevirdiler yorumunu yapar.²²⁴ Bu cümleler Sa'labe'nin düşmüş olduğu durumu en güzel şekilde tasvir etmektedir.

Hz. Peygamber yersiz isteklerde bulunanlara karşı takındığı genel tavır; memnuniyetsizliğini belirtmek için yüzünü çevirmesi ve yüz ifadesinin değişmesidir.

²²¹ et-Tâberi, Camiu'l-beyan, VI, s. 424-425.

²²² İbnu'l-Esîr, Mecduddin Ebu's-Saadat Mübarek b. Muhammed el-Cezeri, *Üsdu'l-ğabe fi Ma'rifeti's-Sahabe*, yy 1970, I, s. 237-8; Heysemi, Nuriddin Ali b. Ebi Bekr, *Mecmeu'z-zevaid ve menbeu'l-fevaid*, Müessesetü'l - Maarif, Beyrut 1986, VII, s. 34-35.

²²³ et-Tevbe: 9/76

²²⁴ et-Tâberi, Camiu'l- beyan, VI, s. 426-27.

Bu tavır, onun öğüt taleplerine karşı gösterdiği memnuniyetsizlik anlamına gelmekteydi. Rivayet edildiğine göre ashab-ı kiramdan birisi, Hz. Peygamber'e yumurta büyüklüğünde bir altın getirmiş, onu bir madende ele geçirdiğini, tasadduk etmek istediğini ve ondan başka bir şeyinin de olmadığını belirtmişti. Bu durum karşısında Aleyhissalâtu vesselam (memnuniyetsizliğini ifade için) ondan yüzünü çevirmişti. Sonra adam Resûlullah'ın (s.a.) sağ tarafından yaklaşmış, aynı şeyleri tekrarlamış, Hz. Peygamber yine ondan yüzünü çevirmiş, adam bu sefer sol tarafından yaklaşmış, aynı şeyleri söylemiş. Resûlullah (s.a.) ise, yine aynı şekilde davranmıştır. Daha sonra adam arka cihetten yaklaşmış önceki sözlerini aynen tekrar ettiğinde, Hz. Peygamber onu almış ve adama atmış. Öyle ki o altın ona değseydi muhtemelen canını yakacaktı. Müteakiben Resûlullah (s.a.), “Biriniz bütün sahip olduğu serveti getirip, ‘Bunu sadaka olarak veriyorum.’ diyor ve sonra da oturup halka avuç açıyor! Hayır. Sadakanın hayırlısı zenginlikten sonrakidir.”²²⁵ açıklamasını yapmıştır.

Görünen o ki, Hz. Peygamber malının tamamını bağışlamak isteyen sahabinin bu davranışını hoş bulmamıştır. Bununla birlikte kişinin bütün servetini bir kerede bağışladığına dair rivayetler de mevcuttur. Bu noktada Hz. Ebu Bekir örneği meşhurdur. O'nun bir sefer arefesinde (hazırlığı esnasında) bütün malını bağışlamasını yadırgamamış, “Ailene ne bıraktın” sorusuna verdiği, “Allah ve Resûlünü!” cevabını memnuniyetle karşılamıştır. Hattâbî, Resûlullah'ın (s.a.) bu davranışını, Hz. Ebu Bekir'in niyetindeki doğruluğundan ve imanındaki gücünden emin oluşuna bağlamıştır. Aynı zamanda bağışını reddettiği şahıs hakkında taşıdığı endişeyi onun nezdinde taşımadığı kanaatindedir.²²⁶

Resûlullah (s.a.), tasaddukta bulunan kişi eğer sadaka verdikten sonra, ailesini ve kendisini başkalarına avuç açacak şekilde muhtaç bırakmıyorsa, bu sadakayı güzel görür. Sahibini ihtiyaç içinde bırakan, güçlük ve darlık içine iten sadakayı kabul etmez.

1.2 Öğüt Taleplerini Değerlendirmedeki Prensipleri Açısından

Bir kimse için uygun ve hoş olanlar, bir başkası için böyle olmayabilir. Bir kültürde güzel olan şeyler, diğer bir toplumda çirkin görülebilir. Bir topluluk ve ırk

²²⁵ Ebû Dâvud, Zekat 42.

²²⁶ Azimebadi, Avnu'l- mabud, , V, s. 62-63.

için normal sayılanlar, diğeri tarafından soğuk karşılanabilir. Bir dönemde geçerli olan şeyler daha sonraki zaman ve şartlarda kabul görmeyebilir.²²⁷

Bütün bu sebeplerden dolayı Hz. Peygamber öğüt taleplerini değerlendirirken ferdi farkları ve öğrenmeyi verimli bir şekilde sağlayan sosyal ve psikolojik şartları her zaman dikkate almıştır. O, inananları barışta, savaşta, sıkıntı ve sevinçte, dini, sosyal, ahlaki ve siyasi yönden mükemmel bir şekilde yetiştirme yoluna gitmiştir. Hz. Peygamber daima İslam'ın hedeflediği insan-ı kamili yetiştirme çabası içinde olmuştur. Bu sebeple insanların buldukları şartları, farklılıkları, yaşlı ya da genç olmalarını, huy ve mizaçlarını göz önünde bulundururdu. Herkese istediği miktarda ve ihtiyacı olduğu miktarda öğüt verirdi. Resûl-i Ekrem (s.a.), davetinde, söz ve davranışları ile en geçerli metodları uygulamıştır. İrşat ve iknada bu kadar önemli olan tarz ve üslup, vaaz ve nasihatta elbette son derece önemlidir.

Bu sebeple Hz. Peygamber kendisinden tavsiye isteyenlerin, durumlarına göre değişik tavsiyelerde bulunmuştur. Ashaptan bazıları Resûlullah'dan (s.a.) kendisini cennete yaklaştıran cehennemden uzaklaştıracak amelleri sordukları zaman Hz. Peygamber onlara farklı tavsiyelerde bulunmuştur.

Örneğin birisine, “Allah'a iman ettim de, sonra dosdoğru ol”²²⁸ derken, bir diğeri, “Nerede olursan ol, Allah'tan kork, işlediğin bir kötülüğün peşinden hemen bir iyilik yap ki, onu temizlesin, insanlara da güzel ahlâkla muamele et”²²⁹ buyurmuştur. Bir başkasına ise, “Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan ibadet eder, namazı kılar, zekatı verir, akraba hukukunu gözetirsin”²³⁰ diye tavsiyede bulunur. Görüldüğü gibi Resûlullah (s.a.) nasihat isteyenlerin durum ve ihtiyaçlarına en uygun tavsiyede bulunmuştur.

Rivayete göre bir keresinde Resûlullah'a (s.a.) bir genç gelerek, oruçlu iken hanımını öpüp öpemeyeceğini sorar. O'ndan (s.a.), hayır cevabını alır. İhtiyar biri gelip aynı soruyu sorduğunda ona, evet yanıtı verilir. Ashap bunun sebebini merak eder. Resûlullah (s.a.) oruçluymken yaşlının genç gibi olmayacağını, onun nefesine sahip olabileceğini belirtir. Hz. Peygamber yaşlı bir insanla bir gencin oruçlu oldukları aynı durum karşısında farklı davranacaklarını tasavvur ederek, aynı konu hakkında farklı

²²⁷ Karadavi, Hz. Peygamber ve İlim, s. 191.

²²⁸ Müslim, İmân 62; Tirmizî, Zühd 61; İbn Mâce, Fiten 12; Darîmî, Rikak 4.

²²⁹ Ahmed b. Hanbel, V, s. 158. Tirmizî, Birr 55.

²³⁰ Buhârî, Zekât 1; Müslim, İmân 15, Fezâilü's-sahâbe 150.

fetva vermiştir. Bu nedenle hanımını öpme ruhsatını yaşlıya verirken, gence bunu yasaklamıştır.²³¹

Aynı zamanda Resûlullah (s.a.), muhatap olduğu insanların durum ve konumlarına göre farklı tavsiyelerde bulunmuştur. O kendi terbiyesi altında yetişen ashabıyla, çölden gelen bedevilere aynı muamelede bulunmazdı. Kendi arkadaşları için hoş görmediği bazı davranışları, onlar için musamaha ile karşılardı. Savaşlarda Ensar ve Muhacir'e göstermediği hoşgörüyü esir alınan kabile reislerine ve yeni iman edenlere gösterirdi. Ashabına da, kendi mizaçlarına göre davranıyordu.²³²

Bununla birlikte Hz. Peygamber, vazife yüklediği kişilerin kabiliyetlerine göre onlar için en uygun görevi ve emirleri verirdi. Herkese yapabileceği, durumuna uygun işi ve altından kalkabileceği görevi yüklerdi. Halid b. Velid ve Amr b. As'ı orduların başına kumandan yaparken, kendisinden valilik görevi isteyen Ebu Zer'e zayıf mizaçlı olduğundan dolayı bu makamı vermemiştir.²³³

Bunu yaparken Resûl-i Ekrem (s.a.), hata edene şefkatli davranır. Hata edenin durumunu güzel şekilde değerlendirir, insanlara kolaylık ve genişlik sağlardı. Mescide bevleden bir bedeviye bile öfke göstermeden ona nasihat etmiş ve mescidin adabını öğretmiştir. Bu olay şu şekilde meydana gelmiştir. Bir defasında Hz. Peygamber, Mescid-i Nebevi'de otururken bir bedevi gelir ve ayakta mescide bevleder. Bunun üzerine ashab-ı kiram, bedeviye yüklenmeye kalkışır. Bunu gören Resûlullah (s.a.), ashabına adamı rahatsız etmemelerini söyler. Adam işini bitirince, onu çağırır ve o işi yaptığı yerin mescid olduğunu, bu tür davranışları Allah'ın evlerinde gerçekleştirmenin uygun düşmeyeceğini anlatır. Mescidin Allah Teâlâ'yı zikir etmek, namaz kılmak ve Kur'an okumak için yapıldığını açıklar. Orada bulunan birisine, bir kova su getirip bevl edilen yere dökmesini emreder.²³⁴ Bedevinin yapmış olduğu bu hatayı, onu kınamadan, kırmadan bununla birlikte yaptığının da doğru olmadığını öğreterek düzeltmiştir.

Resûlullah (s.a.) bu bevinin cehaletini, yetişme şartlarını ve hayat koşullarını göz önünde tutarak mescitte bulunanların ona sataşmalarına izin vermemiş, kendilerine, tabanı kumlardan olan bir mescidin bevilden temizlenmesinin bir kova su

²³¹ Ebû Dâvud, Sıyam 35; Ahmet b. Hanbel, II, s. 180, 250

²³² Karadavi, Hz. Peygamber ve İlim, s. 194.

²³³ Müslim, İmâre 16; Ahmed b. Hanbel, V, s. 173

²³⁴ Buhârî, Vudu 57; Müslim, Taharet 98-99.

dökmek kadar kolay bir iş olduğunu da göstermiştir. Böyle yapmakla İslam'ın amacının ve insanlara ulaştırmakla görevli olduğu şeyin zorluk ve kabalık olmadığını, bilakis kolaylık ve hoşgörü olduğunu en güzel şekilde tenbihlemiştir.²³⁵ Bu günkü dini yaşantı içinde büyük bir problem olarak algılanacak mescide bevletme hadisesini Hz. Peygamber toplum içinde hiçbir kargaşa, şiddete meydan vermeden ve çok basit bir yöntemle halletmiştir.

Bu örnekler Resûl-i Ekrem'in (s.a.), "Öğretiniz; zorlayıp nefret ettirmeyiniz. Şüphesiz (şefkatle yaklaşıp) öğreten kimse sert davranıp kaçırarak kimseden daha hayırlıdır."²³⁶ sözüyle de birebir örtüşmektedir. Bunun nedeni Allah Teâlâ'nın kulları hakkında kolay olanı istemesidir. O zorluğa rıza göstermeyip, her işte hoşgörüyü istemekte, merhamet ile öfkeyi aynı saymamaktadır. Bundan dolayı merhamet girdiği her alanı güzelleştirir, zorbalık ve kabalık her şeyi çirkinleştirir. Şefkat ve merhametin en lüzumlu olduğu alan elbette ki eğitim ve öğretimdir.²³⁷

Hız. Peygamber, hata edene hoşgörü göstermekle birlikte onu uyarır, yanlışta devam etmesine müsaade etmezdi. Yapılan yanlışlara olgunlukla yaklaşmaktan, onları görmezden gelmek, onlara göz yummak anlamı çıkarılmaz. Resûlullah (s.a.), hata edeni en güzel şekilde uyarır, yanlış olan davranıştan sakındırır, iyi ve güzel olana yönlendirirdi.

Bir defasında Hz. Ebu Bekir, mescide girdiğinde Resûlullah'ı (s.a.) cemaatle birlikte rükuya varmış olarak bulur. Hz. Ebu Bekir onları bu şekilde görünce hemen mescidin girişinde tekbir alır ve rükuya varır. Ruku halinde yürüyerek safa karışır. Durum Hz. Peygamber'e anlatılınca, tatlı bir şekilde ona, "Allah şevkini artırsın fazla ileri gitme" uyarısını yapar.²³⁸

İnsanları eski gelenek ve alışkanlıklarından, bağlı buldukları inançlardan bir anda başka bir yöne çevirmek kolay değildir. Hz. Peygamber, cahiliye inançları ve hurafelerini ortadan kaldırmak için, fitratın kanunlarına uyarak, tedrici bir yöntem izlemiştir.²³⁹

²³⁵ Karadavi, Hz. Peygamber ve İlim, s. 175.

²³⁶ Münavi, Feyzu'l-Kadir, IV, s. 328.

²³⁷ Karadavi, Hz. Peygamber ve İlim, s. 171.

²³⁸ Buhârî, Ezan 114; Nesai, İmamet 63.

²³⁹ Özbek, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed, s. 17.

1.2.1 Muhatabın Durumu

İnsanlar farklı kabiliyet ve özelliklerde yaratılmıştır. Bu yüzden zaman içinde istek ve gereksinimleri değişebilir. Nasihat ederken ya da öğüt verirken her hal için söylenecek sözler de bir birinden farklılık arz edebilir.²⁴⁰ İbn Haldun, ferdi farklılığın bütün unsurlarına dikkat çeker. Ona göre bunlar ırk, cinsiyet, çevre, irsiyet ve yaştır. O bilhassa öğretimde çevre faktörünün üzerinde durur.²⁴¹

Bu sebeple Öğüt ve tavsiyede öncelik, muhatabın durumu dikkate alınarak, yani onun hangi noktada olduğu tespit edilerek belirlenecektir. Buna göre, her muhatap için ele alınacak öncelik farklı olabilir. Öğüt veren kimsenin, öncelik tespiti yaparken dikkat edeceği hususlardan birisi de kendi özelliklerini değil, karşısındaki bireylerin özelliklerini esas almasıdır.²⁴² Bu durumda karşısındaki insanları daha kolay anlayabilir, onlarla empati kurabilir. Bunu yapmakla muhatabın içinde bulunduğu durum daha kolay anlaşılabilir olur. Muhatap, aklı olarak henüz birtakım hakikatlere inanmıyorsa veya sahipsiz bazı inançlara sahipse bu durumda ona ibadetler hakkında bilgi ve nasihat etmenin bir faydası olmayacaktır. Böyle bir bireye ilk verilecek bilgi elbette ki inanç esasları olmalıdır.

İnsanlarla konuşmak kadar, anlayabilecekleri bir dil ve üslup ile konuşmak da önemlidir. Aksi takdirde kişilerin bu doğrultuda ki kabiliyetleri göz önünde bulundurulmadan yapılan nasihat ve öğüt anlamını yitirmiş olur. Muhatap bu durumda kendisi için gerekli olan doğruya ve çözüme ulaşamaz. Bunun için bir hatip, cemaatini bir psikolog gözüyle inceleyebilmeli, kime, hangi sözü söylemek gerektiğini iyi tespit etmelidir. Cemaatinin ortak derdinden haberi olmayan bir hatibin yapacağı en güzel konuşmanın bile hiçbir faydası olmayacaktır.

Hız. Peygamber, bu sebeple yeni iman edenlerin durumlarını göz önünde tutar, imanda istikrar kazanmış olanlara verdiği bilgiyi onlara sunmazdı. Resûlullah (s.a.), herkese kendisini alakadar ettiği kadar ve haline en uygun cevabı verirdi. Resûlullah'ın (s.a.v), inananla inanmayana ve münakaşa edene karşı ifade tarzı başka başkadır. İnananlarla konuşurken deliller üzerinde fazla durmamış, bazen söylediği hükmü tekit mahiyetinde, tesirinin daha fazla olması için delil getirmiştir. İnkâr

²⁴⁰ Acluni, Keşfü'l-hafa, s. 238.

²⁴¹ İbni Haldun, Ebu Zeyd Velîyyüddin Abdurrahman b. Muhammed, Mukaddimetü İbn Haldun, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1992, II, s. 63

²⁴² Çakan, Hakkı Tavsiye Metod ve Vasıtaları. s. 69-71.

durumunda olanlara hitap ederken ise, onların normal düşünce sınırları içinde reddetme imkânları olmayan aklî deliller kullanmıştır. Bu deliller, muhatabın bilmediği, anlamadığı ve kavrama imkânını bulamadığı deliller değildir. Aksine bir başka zamanda kendilerinin de kullandığı ve delil saydığı, doğruluğunu savunduğu cinsten şeylerdir. Nitekim Resûlullah (s.a) ile Necran Hıristiyanları arasında yapılan münazarada onun (s.a), tarafından ileri sürülen delillerden hiçbirine Necranlılar, “hayır” diyememişlerdir.²⁴³

Yine aynı şekilde “Amellerin en faziletlisi hangisidir?” sorusuna Hz. Peygamber, muhataplara ve durumlara göre şu cevapları verir. “Allah’a ve Rasûlüne imandır. Sonra Allah yolunda cihaddır. Sonra hacc-ı mebrurdur.”²⁴⁴ bir diğerine, “Oruca devam et, çünkü benzeri olmayan bir ibadettir.”²⁴⁵ bir başkasına, “Hall ve mürtehill olandır. Hall ve mürtehil nedir? diye sorulduğunda Resûlullah (s.a), “Kur’an-ı okuyup ona dost olan, Kur’an-ı evvelinden başlayıp sonuna kadar okuyan, sonra baş tarafa geçen ve böylece her bitirişinde baş tarafa geçip yeniden başlayandır.”²⁴⁶ diğer bir kimseye, “Az da olsa devamlı olanıdır.”²⁴⁷ başka birine de, “Allah için sevmek, Allah için buğz etmektir.”²⁴⁸ gibi cevaplar vermiştir. Bu rivayetlerde Resûlullah (s.a.), aynı soruya farklı yanıtlarla mukabele etmiştir. Mezkur cevaplarıyla Hz. Peygamber, karşısındaki insanların ihtiyacı olan öğütleri çok iyi bildiğinden, onların durumuna daha uygun düşen tavsiyelerde bulunmuş olmaktadır.

Rivayet edildiğine göre Ebu Hureyre, “Sadakanın hangisi üstündür?” diye sormuş, Resûlullah (s.a.), “Fakir olanın güç ve kuvvetiyle yardımda bulunmasıdır.”²⁴⁹ diye cevap verirken, aynı suali soran Sa’d b. Ubade’ye, “Su çıkartmaktır”²⁵⁰ demiştir. Ebu Hureyre’nin son derece fakir, diğerinin ise bir kabile reisi olduğu düşünülürse verilen cevapların soran kişilerin durumuna uygun olduğu kolayca anlaşılır. Resûlullah’ın (s.a.) bu sahabilere verdiği yanıtları gelişi güzel söylemediği görülür.²⁵¹ Ashab-ı kiramdan biri, “Müslümanlıkta en hayırlı iş hangisidir?” diye sorar. Hz.

²⁴³ Ahmet Lütfü Kazancı, Peygamber Efendimizin Hitabeti, Marifet yay, İstanbul-1992, s. 120.

²⁴⁴ Buhârî, Hac 4, İman 18; Müslim, İman 135; Tirmizî, Fedailül-Cihad 22.

²⁴⁵ Nesâî, Sıyam 43.

²⁴⁶ Darîmî, Fezalilü'l-Kur’an 33

²⁴⁷ Buhârî, İmân 32, Rikak 18, Libas 43. Müslim, Müsafirin 216-217, Münafikin 78; Ebû Dâvud, Tatavvu 27.

Nesâî, Kible 13, Kıyamu'l-Leyl 19; Ahmet b. Hanbel, II, s. 350, V, s. 219.

²⁴⁸ Buhârî, İman, 1; Ebû Davûd, Sünnet 2; Ahmed b. Hanbel, V, s. 146

²⁴⁹ Ebû Davûd, Zekat 40.

²⁵⁰ Ebû Davûd, Zekat 41.

²⁵¹ Kazancı, Peygamber Efendimizin Hitabeti, s.112.

Peygamber, “Yemek yedirmen, tanıdığın tanımadığına selam vermendir.”²⁵² şeklinde cevaplar. Muhtemelen Resûlullah (s.a.) bu soruyu soran kimsede böbürlenme, insanlara gerektiği gibi davranmama hali gördüğünden dolayı en faziletli amel olarak yemek yedirmek, selam vermekten söz etmiştir.²⁵³ Bir diğer örnek Abdullah b. Mesud’a aittir. O, bir defasında, “Ya Resûlullah! Allah’ı en çok hoşnut eden amel hangisidir?” biçiminde bir soru sorar. Resûlullah (s.a.), “Vaktinde kılınan namaz” diye karşılık verir. Onun sonra hangisi, sonra hangisi şeklinde devam ettirdiği suallerine, sırasıyla “Ana babaya itaat, Allah yolunda cihad” yanıtını vermiştir.²⁵⁴ Hz. Peygamber’in bu şekildeki öğüt taleplerini karşılamadaki umumi prensibi, Hz. Aişe’nin de haber verdiği üzere, muhataplarının yapmaya güç yetirebileceklerini emretmesiydi.²⁵⁵

Nakledildiğine göre bir keresinde ashab-ı kiramdan birisi hangi Müslümanın daha değerli olduğunu sorduğunda Nebi (s.a.), elinden ve dilinden mü’minlerin zarara görmediği kimse şeklinde cevap verir.²⁵⁶ Acaba suali soran kimse eliyle diliyle başkalarını inciten bir kimse miydi de Resûlullah (s.a.) ona bu cevabı verdi. Bu husus, üzerinde durmaya değerdir. Keza aynı soruyu soran başka birine, “(İnsanların en hayırlısı) Ömrü uzun olup amelleri de güzel olandır.”²⁵⁷ karşılığını vermiştir. Bu cevaplardaki farklılıklar elbette ki soruyu soran kişilerin durumlarından kaynaklanmaktaydı.²⁵⁸

Hz. Peygamber toplumun yalnız bir kesimine hitap etmiyordu. O; kadın-erkek, yaşlı-genç, inanan-inanmayan ve diğer din mensupları gibi geniş bir yelpazeyi muhatap alıyordu. Bu farklılıkları da her zaman göz önünde bulundururdu.

Örneğin kadınlar Allah Resûlü’ne kendileri için cihadı sorduklarında onlar için cihadın kabul edilen bir hac olduğunu bildirerek, kendi durumlarına en uygun olanı söylemiştir. Çünkü kadınların o günün şartları içerisinde savaş meydanında

²⁵² Buhârî, İman 29.

²⁵³ Kandemir, Örneklerle İslam Ahlakı, s.379

²⁵⁴ Buhârî, Mevakitu’s-salat 5, Edeb 1.

²⁵⁵ Buhârî, İmân 13.

²⁵⁶ Buhârî, İmân 5.

²⁵⁷ Tirmizî, Zühhd 22.

²⁵⁸ İbn Hacer, Fethu’l Bâri, III, s.383.

mücahitlere su verme ve yaralıları tedavi etme²⁵⁹ gibi görevler dışında yapacakları çok da bir şey bulunmamaktadır.

Hiç şüphesiz muhatapların anlayış seviyelerinin bilinmesi, sorunların çözümünü kolaylaştırır. Bu konu dikkate alınmadan yapılacak tavsiye ve öğütler pek fayda vermez. İnsanların akıllarını ölçü almak gerekir. Ancak bu şekilde verilen bilgiler, kişileri tatmin eder. Verilen öğütler bu şekilde kalıcı olur ve hayata aktarılır.

260

Bu sebeple büyüğe söylenen bir şey küçüğe söylenmez. Gence yapılan hitap olgun bir insana yapılmaz. Anlayışı az olanın vazifesiyle zeki olanınki bir değildir. Şehirliden istenen, bedeviden beklenmez. Herkese güç ve imkanına göre vazife verilir, sorumluluk yüklenir. İnsanlar farklı kabiliyet ve özelliklerde yaratılmışlardır.²⁶¹ Günümüz eğitim bilimcileri de ferdi farklılık diye tabir ettikleri bu konuya ayrı bir değer atfederler.

Hiz. Peygamber'e gelerek hanımıyla alakalı şüpheyi dile getiren sahâbînin durumu, konuya çarpıcı bir örnek teşkil eder. Rivayete göre Fezâre oğullarından bir kişi Hiz. Peygamber'e gelerek, "Benim karım, siyah bir oğlan doğurdu" diye hanımına yönelik şüphesini anlatmaya çalışır.. Hiz. Peygamber de bu soruya, "Senin develerin var mı?" diyerek karşı bir sualle mukabele eder. O kişi, "Evet, var" deyince, Allah Resûlü devamla, "O develerin renkleri nasıldır?" diye sorar. Adam, "Kırmızıdır" karşılığını verir. Bu sefer Hiz. Peygamber, "Bunların içinde boz renkte olanları da var mı?" diye tekrar bir soru yöneltir. Adam, "Tabi, develerim içinde boz renkli olanları da var" diye mukabele eder. Resûlullah (s.a.) suallerini sürdürerek, "Peki, develere o boz renk nereden geldi?" der. Adam, "Soyunun bir damarına çekmiş olmalı" şeklinde karşılık verince, esasen bu cevabı bekleyen Allah Resûlü, "İşte oğlun da, soyunun bir damarına çekmiş olabilir" buyurur.²⁶² Hiz. Peygamber kendi çocuğunun siyah olmasını yadırgayan ya da bundan dolayı eşinden şüphe eden bu sahabiye aklının alabileceği şekilde konuyu izah etmiştir. Develerin renklerinin farklı olmasından yola çıkarak, çocuğun, eşinin ya da kendi soyunun her hangi bir damarına çekebileceği, bu

²⁵⁹ Buhârî, Tıb 2.

²⁶⁰ Özbek, Bir Eğitimci Olarak Hiz. Muhammed, s. 87.

²⁶¹ Karadavi, *Hiz. Peygamber ve İlim*, s.196

²⁶² Buhârî, Talak 26, Hudud 41; Müslim, Li'an 18; Ebû Davûd, Talak 28.

sebeple renginin anne ve babasından farklı olmasının gayet normal bir olay olduğunu en açık biçimde anlatmıştır.²⁶³

Resûlullah (s.a.), muhataplarının anlayış seviyelerini göz önünde tutarak, kendisinden öğüt isteyenlerden bazılarına kısa özlü cevaplar verdiği de olmuştur. Bazılarına da uzun, uzun açıklama yapma ihtiyacı hissetmiştir. Örneğin kendisinden nasihat isteyen bir kimseye Hz. Peygamber, “Kızma” demiştir. Adam bu isteğini yeni bir tavsiye alma umuduyla üç kez tekrarlamasına rağmen farklı bir yanıt alamamıştır.²⁶⁴ Aynı şekilde Resûlullah’ın (s.a.) amcası Abbas tekrar tekrar gelerek Hz. Peygamber’den bir dua öğretmesini talep eder. O, Allah’tan afiyet istemesi tavsiyesinde bulunur ve her yeni öğüt talebinde aynı cevabı tekrarlar.²⁶⁵

Oysaki Cabir b. Süleym, aynı şekilde nasihat istediğinde, nasihat talebini arttırmadığı halde Resûlullah (s.a.) öğütlerini peş peşe sıralamıştır. O, Cabir’e kimseye kötü söz söylememesi, hiçbir iyiliği hor görmemesi, mü’min kardeşi ile konuşurken güler yüzlü olması tavsiyesinde bulunur. Elbisesini topuğu ile diz kapağının ortasına kadar kaldırmamasını, bunu yapmazsa topuklara kadar indirmesini, fakat büsbütün salıvermekten sakınmasını öğütler. Zira bunun kibirden ve gururdan kaynaklandığını, Allah’ın ise kibirli davranmayı sevmediğini belirtir.²⁶⁶ Hz. Peygamber, bunlara başka şeyler de ekleyerek Cabir b. Süleym’e uzunca öğüt ve tavsiyelerde bulunmuştur.

Resûlullah (s.a.), mü’minleri sevindirmek ve ibadete teşvik etmek amacıyla, söylenen bir müjdeyi yanlış ya da eksik anlayıp, buna güvenerek ibadetlerde gevşeklik ve tembellik gösterme ihtimalini dikkate alırdı.²⁶⁷

Bu sebeple Hz. Peygamber, Muâz’a, bir kimsenin Allah’tan başka tanrı olmadığına, Muhammed’in Allah’ın Resûlü olduğuna gönülden tasdik ederek inanması halinde, Allah’ın o kula cehennem ateşini haram kılacağını söylediğinde Muâz bu müjdeyi mü’minlere duyurmak istemişti. Resûlullah (s.a.) ise, bunu uygun bulmamış, buna güvenerek tembellik edebilecekleri ihtimaline dikkat çekmişti.²⁶⁸

²⁶³ Nevevî, Minhac, X, s. 134.

²⁶⁴ Buhârî, Edeb 76; Tirmizî, Birr 73.

²⁶⁵ Tirmizî, Dâvaat 85.

²⁶⁶ Ebû Davûd, Libas 28.

²⁶⁷ Kandemir, Örneklerle İslam Ahlakı, s. 371.

²⁶⁸ Buhârî, İlim 49, Müslim, İman 53

Yani, onlara söylemesi durumunda müjdenin ilk bakışta göze çarpan anlamına takılırlar, buna güvenerek amelden geri dururlar. Allah'ı tek Rab, Hz. Peygamberi de Resûl olarak kabul etmenin cehennemden kurtulmaya yeteceğini sanırlar. Rivayetten murad edilenin, bu iki şehadeti söylemek yanında, Allah ve Resûlüne itaat ederek onların dindeki emirlerini yerine getirmek, yasakladıklarından sakınmak olduğunu anlayamazlar.²⁶⁹ Bu hadisten bir takım hassas bilgilerin sadece, bunları doğru olarak anlayacak ve belleyecek kimselere verilmesi, buna hazır olmayanlara bu tür ayrıntıların duyurulmasının hiç de yerinde bir davranış olmayacağı anlaşılmaktadır.

Buradan yola çıkarak, herkese her bilgiyi aktarmak bazen istenmedik sonuçlar ortaya çıkarabilir. Bu ashab-ı kiram'ın ve onlardan sonra gelen alimlerin kullandıkları bir metoddu. Nitekim Buhari "İlim Bölümün'de" yukarıda zikredilen, "Bilgiyi Bir Gruba Öğretip, Anlamayacaklarından Çekinerek Diğerlerine Öğretmemek" başlığı altında Hz. Ali'den şu rivayeti de nakleder: "İnsanlara anlayacakları şeyleri rivayet ediniz. Allah ve Resûlü'nün yalanlanmasını ister misiniz?"²⁷⁰ Buradaki ölçü esasında kastedilen o değilse de zahirinin bidatı kuvvetlendirmeye elverişli olduğu durumlarda biraz daha titiz davranmak gerektiğidir. Bazı rivayetlerin zahirini yanlış anlamalarından korkulan kimselere, bu tür bilgilerden bahsedilmemesi yerinde bir davranış olur.²⁷¹

Keza bir topluluğa, akıllarının kavrayamadığı bir söz söylemenin onların bir kısmı için fitne olacağı rivayetlerde yer almaktadır.²⁷² Hz. Peygamber, öğretim esnasında, buna çok dikkat eder, yanlış anlayabilirler düşüncesiyle her şeyi herkese söylemezdi.²⁷³ Bu yönüyle bir alimin vazifelerinden birisi de dinleyenlere anlayacağı kadarını öğretmesidir. Aklının almayaacağı ve nefret ettirip aklını karıştıracak bilgileri muhatabına anlatmamasıdır. Çünkü Hz. Peygamber öğretirken, anlatırken ve vaaz ederken bu hususu göz önünde bulundururdu. Muhatabının meselenin künhünü anlayacak kapasitede olduğunu gördüğünde ise, ihtiyaç duyulan her gerçeği ona anlatırdı.²⁷⁴

²⁶⁹ Aynî, Umde, II, s. 208.

²⁷⁰ Buhârî, İlim 49.

²⁷¹ İbn Hacer, Fethu'l Bari, I, s. 225.

²⁷² Müslim, Mukaddime 3.

²⁷³ Kandemir, Örneklerle İslam Ahlakı, s. 371.

²⁷⁴ Gazali, İhyau Ulümü'd-din, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1989, I, s. 138-139.

Allah Teâla'nın, mallarına sahip çıkamayacak derecede akıl vasfindan mahrum kimselere mallarının teslim edilmemesi²⁷⁵ yönündeki ilâhî beyanında ilmi ifsad edip, ona ehil olmayan kişiden onu uzak tutmak, yönünde işaretler gözükmektedir. Nasıl ki ayette, malları korumaya ehil olmayan kişilere emanet edilmemesi öğütlenmekte ise, aynı şekilde insanoğlunun manevi mirası ve malı sayılan ilmin de ona layık olmayan kimselere verilmesi doğru bir davranış olarak görülmemiştir.²⁷⁶ Ayrıca Gazali'nin belirttiğine göre, ilmi hak etmeyene vermekteki adaletsizliğin, hak edene vermemektekinden aşağı kalır bir yanı yoktur.²⁷⁷

Buradan anlaşılan, öğüt veren kimsenin, kalpleri tedavi etmek için münasip devayı veren bir tabip gibi her ilacın her hastalığa uygun olmayabileceği gerçeğine uygun hareket etmesidir. Nasihat eden kimse aynı zamanda kime neyi ne kadar vereceğini kestirebilmelidir.²⁷⁸ Bunun yanında ilim öğrenen kişiler, aynı şeyi işitseler bile, farklı kişilerdir. Bu bakımdan ilmi alma kabiliyetindeki insanlar, bazen öğrendiklerini kendisinden daha kapasiteli ve dirayetli birine taşıyabilir.²⁷⁹ Nitekim Resûl-i Ekrem (s.a.), veda hutbesinde orada bulunanların bulunmayanlara tebliğ edilen hakikatleri ulaştırması uyarısında bulunur.²⁸⁰

Diğer taraftan Resûlullah (s.a.) kavrayış gücü yüksek olan kişilere, oldukça kısa konuşmuş, muhataplar cevaplardan tatmin olduğu için, ikinci bir soru sorma ihtiyacı hissetmemişlerdir. Rivayete göre, “Hac kime farzdır?” diye soran kişiye, “Azığı ve binitini olana” cevabını vermiş, “Hac nedir? gibi sorulara da aynı şekilde cevaplar kısa olarak verilmiştir.²⁸¹

Kültürlü bir insanı cahil gibi kabul ederek konuşmak, inanan bir kimseye, inkar durumunda olan birisine, anlatır gibi anlatmak; ya da aksini yapmak, iyi sonuçlar vermeyebilir.²⁸² Hz. Peygamber, çölden gelen bedevilere, kendi ashabına davrandığından farklı şekilde muamele ederdi. Ashabı için hoş görmediği birçok durumu onlar için musamaha ile karşılardı. Onların gerekli gereksiz yerde soru sormalarına musade ederdi. Ashab-ı kiram, soracakları suallerden istifade etmek için

²⁷⁵ en-Nisa: 4/5.

²⁷⁶ Mevdudi, Tefhim, I, s. 330-31.

²⁷⁷ Gazali, İhya, I, s. 140.

²⁷⁸ Karadavi, Hz. Peygamber ve İlim, s. 198.

²⁷⁹ Tirmizî, İlim 7; İbn. Mâce, Mukaddime 19.

²⁸⁰ Buhârî, Hac 132; Müslim, Kasâme 29.

²⁸¹ İbn Mâce, Menasik 6.

²⁸² Kazancı, Peygamber Efendimizin Hitabeti, s. 117.

bedevilerin Hz. Peygamberin meclisine gelmesini arzulardı. Çünkü ashabın saygılarından dolayı sormaktan çekindikleri sualleri bu kimseler Hz. Peygambere rahatça yöneltiyorlardı.

Kaynaklarda geçtiğine göre ilk zamanlar ashab-ı kiram, Hz. Peygamber'e gerekli gereksiz pek çok soru yöneltiyorlardı. "Ey iman edenler! Size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın."²⁸³ beyanıyla gereksiz sualler yöneltmeleri yasaklandı. Fakat ihtiyaçları olan ve faydalı olacak suallerin sorulmasına ise yine musamaha gösterildi.²⁸⁴ Bu sebeple Enes b. Malik Kur'an'ın beyanıyla Hz. Peygamber'e gerekli gereksiz şeyler sormaktan nehy olunduğunu, bu yüzden çöl halkından aklı başında birisinin Resûlullah'a (s.a.) soru sorması ve kendilerinin de bunu dinlemelerinin hoşlarına gittiğini nakleder.²⁸⁵

Ashab-ı kiram, "Size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın" emri nazil olmadan önce Hz. Peygamber'e sorular yöneltiyorlardı. Ancak bu sualler içerisinde gereksiz sualler de olabiliyordu. Hz. Peygamber de ashab-ı kiram'ın gönüllerine su serpecek şekilde onlara cevaplar veriyordu. Muhalif kesim tarafından sorulan sorular genelde, eksikliğini bulmak ve köşeye sıkıştırmak içindi. Ashabın sualleri ise, anlamak, öğrenmek ve imanlarının artması amacıyla matuftu. Hz. Peygamber, her iki grubun da suallerine cevap vermekte idi. Kıyametin ne zaman kopacağı gibi gereksiz sorular hariç, bu soruları yanıtsız bırakmıyordu.²⁸⁶

Müşkil suallerinden dolayı kınananlar; muhtemelen gereksiz sorular soranlardır. Gerekli gereksiz her şeyi sormaya kalkışanlardır. "Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak için onların müteşabihlerine uyarlar."²⁸⁷ beyanı, konunun açık bir teyididir. Resûlullah (s.a.), öğrenen, öğrenmek için soru soran ve anlayışı kısıtlı olanlar için de olabildiğince tevazu sahibiydi. Bu kimseler istediklerini sorabiliyorlardı. Nadir de olsa ashab-ı kiramdan bazılarının soru sormaktan geri durduğunu görüyoruz. Böyle durumlarda bir başkası o kişinin yerine sorar, problemi olan kişiye iletirdi.²⁸⁸ Nitekim

²⁸³ el- Maide, 5/101

²⁸⁴ Ebu Gudde, Bir Eğitimi Olarak Hz. Muhammed, s. 38.

²⁸⁵ Müslim, İman 3; Nesai, IV/121.

²⁸⁶ İbn Kayyim, Zadu'l-Mead, III, s. 121.

²⁸⁷ Al-i İmran: 3/7.

²⁸⁸ Nevevî, Minhac, III, s. 213-214.

Hız. Ali, Resûlullah'ın (s.a.) damadı olduğundan "Mezi" hakkında soru sormaktan çekinmiş, bunu Mikdad el- Esved'e sordurtmuştur.²⁸⁹

Eğittiği kişilerin şahsî ihtiyaçları, ferdî farklılıkları, kabiliyet ve kapasiteleri Hz . Peygamber tarafından göz önünde tutuluyordu . Resûlullah (s.a.) Medine'ye hicret ederken ve Sevr mağarasında saklanma sırasında birçok insana hal ve durumuna göre görevler vermişti. Hz. Ebu Bekir'i yol hayvanlarını hazırladıktan sonra kendisiyle yol arkadaşlığı, Hz. Ali'yi kendi yatağında geceleme, Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ'yı mağaraya yemek getirmek ve haber vermek için görevlendirmiştir. Âmir b. Fuheyre'ye de üstlenebileceği farklı bir görev vermiştir.²⁹⁰ Bu metodu her seviyede uygulamıştır. "Size bir kavmin ileri gelenleri geldiğinde onlara ikram ediniz."²⁹¹ emri konuya ne derece önem verdiğini göstermektedir.

Bunun yanı sıra ferdi farkların dikkate alınmaması, bir tür adaletsizliktir. Bu her alanda dikkat çekici bir nitelik taşır. Mesela gayri âdil bir yaklaşımla insanları yönetmek, sorunlarını görmek ve gidermek, kendilerine uygun düşen iş ve davranışa yönlendirmek mümkün olmaz, böylelikle verilen nasihat ve öğüt de anlamını yitirir.²⁹² Resûlullah'ın (s.a.) eşleri arasındaki ilişkilerinde de bu ilkelere dikkat ettiği görülmektedir. Onların hatalarını yüzlerine vurmamış, ima yoluyla hatalarını göstermeye çalışmıştır.

Hız. Peygamber'in Hz. Aişe'ye karşı olan dargınlığını açığa vurmaması ve yüzüne karşı açıktan azarlamamasında elbette ki bir takım incelikler vardır. Misal olarak Resûl-i Ekrem'in (s.a.) bu davranışında, muhatabını hoş olmayan davranışlarından vazgeçirmek için mümkün olduğunca yumuşak davranma, ima ile men etme, hatasını açıkça yüzüne vurmama ve azarlamadan sevgiyle, iyiliğini istediğini ona hissettirerek düzeltmeye çalışma gibi eşsiz bir davranış özelliği sergilediğini görüyoruz. Çünkü kusuru açıkça söylemek bireylerin perdesini yırtar, kötülöklere dalma konusundaki cesaretini arttırır, hatada ısrar etme hırsını kamçılar.²⁹³

Neticede Hz. Peygamber tarafından dikkate alınan ve günümüzde de öğrenci merkezli eğitim anlayışıyla paralellik gösteren bireye görelilik, eğitimde önemli bir

²⁸⁹ Müslim, Hayz 17, 18,19.

²⁹⁰ Hamidullah, İslam Peygamberi, I, s. 162-163

²⁹¹ İbn Mâce, Edep 19.

²⁹² Özbek, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed, s. 84.

²⁹³ Gazali, İhya, I, s. 62; Münavî, Feyzu'l-kadir, II, s. 573.

ilkedir. Bireylerin fiziksel ve zihinsel kapasiteleri aynı olmadığı için, sunulan bilgiler karşısındaki tavırları da farklı olacaktır. Dolayısıyla her şeyi herkese öğretmektense, her bireye ihtiyacı olanı öğretmek daha faydalı olabilir. Öğitmenler, özellikle grup halindeki bireyleri bilgilendirme sırasında genelin durumunu dikkate alan bir tutum sergilerler. Ancak bilgiyi anlama ve kavrama kapasiteleri grup düzeyinin üstünde ya da altında olan kişilerle özel olarak ilgilenmek ve öğretimde kullanılan yöntemlerde belli ölçüde esneklik göstermek gerekebilir.

1.2.2 Ortama Uygunluk

Her olay geçtiği ortamın şartlarına ve durumuna göre değerlendirilir. Nasihat eden kimse ya da hatip, bulunduğu mekanın şart ve imkanlarını çok iyi bilerek orada nasıl hareket edeceğini, kullanacağı metod ve sunacağı bilginin insanları eğitmede hangi merhalede kullanacağını iyi kestirmelidir. Bu yöntem ve metodların bulunduğu yer için uygun olup, olmadığını düşünmek zarurudur.

Aynı zamanda yerine ve zamanına göre hareket ile yerinde ve zamanında eylem İslam tebliğ yönteminin önemli iki ayağını oluşturur. Yapılan tebliğin, olumlu sonuç vermesi için, vaiz ve nasihatçının yer ve zaman faktörleri ile bulunduğu şart ve durumlara itina göstermesi gerekebilir.²⁹⁴ Öğüt taleplerinin ilk değerlendirileceği zaman, muhatabın, öğüde muhtaç olduğunu bildirip nasihat talebinde bulunduğu andır. Bu tür durumlarda muhataba tavsiyede bulunmak; görev olmanın ötesinde nasihat isteyen, hatip ya da davetçi üzerindeki hakkıdır.²⁹⁵

Kur'an'ın, insanlara hitap ederken onların içinde buldukları ortam ve alışkanlıkları göz önünde bulundurduğunu görüyoruz. İçkinin yasaklanmasında bunun en güzel örneği sunulmuştur. İnsanları, mübtelası oldukları bir alışkanlıktan koparmak kolay değildir. Yeni getirilen yasağa alışmaları için önce içkinin bir takım faydaları ve zararları olduğu, ama zararlarının faydalarından daha büyük olduğu beyan edilir.²⁹⁶ Daha sonra gelen bir emirle içkili iken namaza yaklaşılmaması yasaklanır.²⁹⁷ Bu emir, sadece namazı kapsadığından namaz dışında içkiye devam edenler vardı. Son merhalede el- Maide suresinde yer alan emirle içki kati suretle yasaklanmıştır.²⁹⁸

²⁹⁴ Ahmet Önkal, *Resûlullah'ın İslam'a Davet Metodu*, Hayra Hizmet Vakfı yay, Konya 1981, s. 217.

²⁹⁵ Çakan, *Hakkı Tavsiye Metod ve Vasıtaları*, s.64.

²⁹⁶ el-Bakara: 2/219.

²⁹⁷ en-Nisa: 4/43.

²⁹⁸ el-Maide: 5/91.

Bütün bunlar gösteriyor ki, insanların arasında yerleşmiş ve adet haline gelmiş şeylerin bir anda ortadan kaldırılması mümkün değildir. Bu, insanların fitratına aykırıdır. Araplar içki içmeyi çok severlerdi. Bu sebeple bu alışkanlıklarından vazgeçmeleri kolay da gözüküyordu. İçkinin yavaş yavaş yasaklanmasıyla bu kötü alışkanlıklarından vazgeçmişlerdir. Burada açıkça gözükmektedir ki, Kur'an'ın emirlerinde ve yasaklarında insanların içinde buldukları durum ve şartlara son derece dikkat edilmiştir.

Resûlullah (s.a.), Kur'an'ın uygulamış olduğu tedrici yönteme uymuştur. İslam'ı insanlara tebliğ ederken başlangıçta üç yıl gizli hareket etmiştir. Hiç şüphesiz o duyduğu endişelerden dolayı böyle davranmıştır. Bilahere inzâr emrini aldığı zaman çok iyi bilmekteydi ki kendisi, tüm insanlara gönderilmiş bir peygamberdir. Şayet Cenab-ı Hak, o'na başlangıçta aleni daveti emretmiş olsaydı o, bunda tereddüt göstermez, hemen açıktan insanları dine davet ederdi.²⁹⁹ Bu metod Kur'an'ın indirilmesinde izlenen tedrici yöntemin bir parçasıydı.

Öğüt veren kimse de aynı şekilde muhataplarına böyle davranmalıdır. Dini yükümlülüklerin yerine getirilmesinde muhataplarını bir anda sıkıntıya sokmamalı, aksine kolaylık ve tedrici bir yöntemle o işi yapmalarına yardımcı olmalıdır. Bu hedefe varmanın ve başarıya ulaşmanın vazgeçilmez formülüdür. Böylelikle nefis bir amele alışsın ve devam edebilsin. Daha sonra pey der pey sorumluluk sahasını kontrollü olarak arttırır. Bunu yaparken bireylerin yüklenebileceği sorumluluklar herkesin istidadına ve kaldırabileceği miktarına göre belirlenecek olursa, muhataplar ağır yükler altına sokulmamış olur.³⁰⁰

Bazı bireyler ve topluluklar, ilk davet oldukları zaman, İslam'ı kabullenmek istemiyorlardı. Haliyle onlara yavaş yavaş tedricen dini emir ve sorumlulukları sunmak gerekiyordu. Hz. Peygamber onlara ilk önce tevhid ve risaleti anlattı, sonra ibadetler hususunda ehemmi mühime tercih etme kaidelerini benimsedi.

Nakledildiğine göre bir defasında Necid halkından saçı başı dağınık bir kimse Hz. Peygamber'in huzuruna gelmişti. İslâm'ın ne olduğunu sordu. Resûlullah (s.a.), "Bir gün ve bir gecede beş vakit namaz" diye açıklamada bulundu. Bu kimse,

²⁹⁹ Önkal, Resûlullah'ın İslam'a Davet Metodu, s. 73.

³⁰⁰ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, XVI, s. 286.

“Namazlardan başka yapmam gereken bir şey var mı?” diye sormaya devam etti. Hz. Peygamber, tedrice riayet ve alıştırma metoduna dikkatle, “Hayır, şayet nafîle olarak kılmak istersen kılarısın” buyurduktan sonra ekleyiverdi, “Bir de ramazan orucu var.” Bu garip zat yine sordu, “Üzerimde bundan başkası da olacak mı?” Cevapta, aynı metodlara başvuruyordu, “Hayır, istersen nafîle oruç tutabilirsin. Yalnız bir de zekat var!” Soru tekrarlanıyordu, “Yapmam gereken daha başka bir şey var mı?” Resûl-i Ekrem (s.a.), “Hayır, nafîle olarak sadaka vermek istersen verirsin” buyurdular.³⁰¹

Burada en mühimden itibaren tedrici bir sıralama vardır. Hepsi birden bir anda mükellefe yüklenmemiş, böylece daha başlangıçta teklifleri çok görerek onların ürkmeleri temin edilmiştir.³⁰² Hz. Peygamber, kişilerin durumu kadar içinde buldukları zamanı ve mekanı da hesaba katardı. Barış zamanında faziletli amelin vaktinde kılınan namaz olduğunu, savaş durumunda cihadın daha faziletli olduğunu söylerdi.³⁰³

Bu sebeple Hz. Peygamber, insanlara vaaz ve nasihat ederken her şeyi bir anda söylememiştir. Resûlullah (s.a.), ashab-ı kiram ihtiyaç hissedip, kendilerinde büyük bir istek oluştuğunda gerekli bilgileri tedrici olarak ve özlü bir şekilde sunmuştur. Zaten vahiy de birden toplu olarak inzal olmamıştır. Yirmi üç yıl gibi uzun bir zamana yayılmış ve ilahi emirler hazmettirilerek pey der pey insanların gönüllerine yerleştirilmiştir.³⁰⁴

Mekke’lilere hitap eden ayet ve surelerle Medine’lilere hitap eden ayet ve sureler, birçok yönden birbirinden farklıdır. Kur’an’da müşrikleri ikna için getirilen deliller ile Ehl-i Kitap için kullanılan hüccetler, her grubun inancındaki yanlış yönleri ortaya koyacak ve onları tevhid istikametine çekecek biçimde ayrı, ayrı özellikler taşımaktadır.³⁰⁵ İman eden bir kimseye yapılan bir hitap, inkar konumundaki birine yöneltilmemiştir.

Ayrıca insan psikolojisi kolay olan şeylere meyillidir, bir şeye yavaş yavaş alıştıktan sonra onu kabul edebilir. Karşılaşılan ağır bir teklif, meselenin tamamının inkarına sebep olabilir. Bu nedenle muhataba yapılan teklif ve sunulan tebliğ,

³⁰¹ Buhârî, İman 34.

³⁰² Kastalânî, İrşadü’s-Sâri, , III, s. 3.

³⁰³ Kandemir, Örneklerle İslam Ahlakı, s.377

³⁰⁴ Özbek, Bir Eğitimi Olarak Hz. Muhammed, s. 180.

³⁰⁵ Cerrahoğlu , Tefsir Usulü, s. 61-62.

kolaydan zora, esastan teferruata, bilinenden bilinmeyene doğru zamanla ilerleyen bir tedric metoduna sahip olmalı, kişilerin durumu göz önünde bulundurularak yapabileceği şeyler istenmeli, insanlardan altından kalkabilecekleri şeyler talep edilmelidir. İstenilenlerle gözü geriliveren, yılan ve ürken muhatap, elbette psikolojik olarak kendine yüklenilecek mükellefiyet ve mesuliyetlerin ağırlığından kaçıp kurtulmaya çalışacaktır.³⁰⁶ İlmî öğrenme ve öğretmede de bu esaslar geçerlidir. Çünkü bir şeyin başlangıcı kolay olursa yeni başlayan kimse ondan hoşlanır, memnuniyetle onu alır. Genellikle bu insan ileride bilgilerini artırır. Aksini yapmanın neticesi de mezkur sonucun tam aksidir.³⁰⁷

Hız. Peygamber de, “Kolaylaştırın, güçleştirmeyin. Müjdeleyin, nefret ettirmeyin.”³⁰⁸ diyerek kolaylaştırmayı, tebliği metodunun temel esasları arasına yerleştirmiştir. Bu rivayette, İslâm’a girecek olanlara şefkat gösterilmesi, onlara sert davranmaktan sakınılması öğütlenmektedir. Aynı durum, buluğa yaklaşan çocuklar, buluğa eren ve tevbe eden günahkar kullar için de söz konusudur. Bunların hepsine şefkat gösterilir ve onlar tedrici olarak yavaş yavaş ibadetlere alıştıdırılırlar. Yaptıkları hatadan dolayı, ayıplamak ve kınamak doğru olmaz.

İslam’ın insanları sorumlu tuttuğu emirler de tedricen gelmiştir. Mü’minlere bütün sorumluluklar ve ibadetler toplu olarak bir anda yüklenmemiştir. Bu sebeple İslam’a giren veya girmek isteyen insana, dinin kolaylığı gösterilirse, onu kabul etmesi kolay olur. Böylesi insanların daha sonra amellerini çoğunlukla arttırdıkları görülür. Bu durum, izlenen bu yöntemin doğruluğunu kanıtlar niteliktedir. Ama din zor olarak gösterilirse, böylesi bir tavır insanların İslam’a girmekte tereddüt etmesine ya da iman dairesindeki bir müminin ibadetlerden soğumasına neden olabilir.³⁰⁹

Bir gün birisi, Resûl-i Ekrem’e (s.a.) gelir ve huzurunda durunca onu bir titreme alır. Hız. Peygamber; “Sakin ol, ben bir hükümdar falan değilim! Sadece kuru et yiyen Kureyş’ten bir kadının oğluyum” buyurarak adamcağızı teskin etmiştir.³¹⁰ Hız. Peygamber, rivayette geçen kişinin halini görünce onu sakinleştirmek adına mütevazî bir ifade kullanmıştır. Resûlullah (s.a.), kendisiyle görüşmek üzere gelenlerin durumunu göz önüne alır ve ona göre davranırdı.

³⁰⁶ Canan, İbrahim, Sünnette Terbiye, TDV yay, Ankara 1980, s. 103, 222.

³⁰⁷ İbn Hacer, Fethu’l-Bari, I, s.163.

³⁰⁸ Buhârî, İlim 12; Müslim, Eşribe 70-71.

³⁰⁹ Nevevî, Minhac, XII, s. 41.

³¹⁰ İbn Mâce, Et’ime 30.

Rivayete göre Hz. Peygamber, bir gün cuma hutbesi irad ederken ashab-ı kiramdan biri gelerek İslam hakkında bilgi istemiş, bunun üzerine Resûlullah (s.a.), hutbeyi yarım bırakarak, adamla meşgul olmuş, yeterince tebliğde bulunduktan sonra hutbesine kaldığı yerden devam etmişti. Resûlullah (s.a.), dinin temel esaslarından soran ve bu konuda bilgilenmek isteyen bu kişi için hutbeyi yarıda kesmiş ve onunla ilgilenmiştir.³¹¹ Bu davranışı kendi terbiyesi altında yetişen ashab-ı kiramdan bir kişi yapmış olsa idi, belki de bu kadar musamahakar olmazdı. Hutbe esnasında Hz. Peygamber'e dinin temel esaslarından soran bu kişi, muhtemelen İslam dini ile yeni tanışan biriydi.

Allah Teâlâ, Fir'avn gibi azılı bir müşrik ve sapığı İslam'a davetle Hz. Musa ve Harun'u görevlendirirken onlara takip edecekleri metodu da peşinen belirlemiştir. Onlara Fir'avn'a yumuşak söz söylemelerini belki bu şekilde onun nasihat dinleyeceğini salık vermiştir. Görüldüğü gibi tanrılık iddiasına kalkışan bir kişinin, nasihat dinleyip Allah'tan korkması ümidi, yumuşak sözle de ilişkilendirilmiştir.³¹² Bu örnek de bize nasihat ve öğüt verirken takınılacak tavrı en güzel şekilde göstermektedir.

Allah Teâla, dini kolaylaştırarak insanlara ağır yükler yüklememiş, güçlükleri ve zorlukları kaldırmış, İslam'ı kolaylık dini kılmıştır. "Allah, sizin için kolaylık murad eder; size zorluk vermek istemez"³¹³, "Allah, insana ancak gücü nispetinde olan şeyi yükler."³¹⁴, "Allah, size dinde hiçbir güçlük yükledi."³¹⁵ gibi beyanlar İslam dininin insanlara kolay kılındığını gösteren ifadelerdir.

Hz. Peygamber, nasihat isteyenlerin o andaki durumuna göre o kişi için diğer ibadetlerden daha üstün olan şeyi söylerdi. İslam'ın bidayetinde cihad etmek amellerin en faziletlisiydi. Çünkü ibadetleri yerine getirmek ve güven içinde yaşayabilmek için cihad gerekliydi. Aynı şekilde namazın sadaka vermekten daha üstün olduğuna dair pek çok delil vardır. İnsanlar maddi sıkıntı içindeyken, yardıma koşmak, sadaka vermek en faziletli amel olmaktadır.³¹⁶ Bu sebeple Resûlullah'ın (s.a.) cevapları farklı

³¹¹ Müslim, Cuma 60; Ahmed b. Hanbel, V, s. 80.

³¹² et-Tâberi, Câmiu'l-Beyan, V, s. 466.

³¹³ el-Bakara: 2/185.

³¹⁴ el-Bakara: 2/286.

³¹⁵ el-Hac: 22/78.

³¹⁶ Ebu Gudde, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları, s. 100.

durumlara göre -tabii olarak- farklılıklar arz ederdi. Sual soranın ve dinleyenlerin bilmediği hususları zikreder, bilinenleri tekrar etmezdi.³¹⁷

Rivayet edildiğine göre yine bir defasında kurban bayramı günü Hz. Aişe'nin odasında iki cariye def çalmaktadırlar. Hz. Peygamber elbisesine bürünmüş bir vaziyette olaya sessiz kalmış ve onların eğlenmelerini engellememiştir. Daha sonra gelen Hz. Ebu Bekir'in onları bu davranışları sebebiyle kınaması üzerine Hz. Peygamber, "Bırak onları ey Ebu Bekir! Çünkü bu günler bayram günleridir" diye karşılık vermiştir. Bir defasında Habeşlilerin mescitteki oyunlarını seyretmek üzere Hz. Aişe'yi götürmüştü. Hz. Ömer Habeşlilere kızıp mescitten kovmaya kalkışınca, "Bırak onları, (gösterilerini) rahat bir şekilde yapsınlar"³¹⁸ diyerek, meşru daire içerisinde yapılan bir eğlenceyi Hz. Ömer'in engellemesini istememiştir. Böyle yaparak, bayram günleri gibi özel günler içerisinde meşru kurallar çerçevesinde insanların eğlenmelerine müsaade etmiştir. Bu olay, Resûlullah'ın (s.a.) bireylere sergilediği tavırlarda onların içinde buldukları ruh halini son derece önemseydiğini bizlere göstermektedir.

Kadınlar, Allah Resûlü'ne kendileri için cihadı sorduklarında ise, o, onlar için cihadın, kabul edilmiş bir hac olduğunu belirtir.³¹⁹ Kadınların yapıları gereği o günün şartları içinde savaş meydanlarında yapabilecekleri çok şey de yoktur. Hz. Peygamber'in tavsiyesi onların durumuna en uygun olarak gözükmektedir. Zira faziletler tek bir özelliğe ve hale hapsedilemez, bilakis çeşitleri pek çoktur. Faziletin mertebeleri ile hayrın dereceleri muhteliftir. Buna göre, bazı rivayetlerdeki farklı cevaplar, Hz. Peygamberin fazilet çeşitleri ve hayır yönleri arasında birini diğerlerinden ayıran farkları ve insanların içinde buldukları şartları dikkate almasından kaynaklanmaktadır.³²⁰

Aynı zamanda Resûlullah (s.a.), yüklenmiş olduğu çeşitli görevler dolayısıyla yerine göre bir öğretmen, bir mürid, bir devlet başkanı, bir ordu komutanı, İslam'a davet eden bir davetçi sıfatlarıyla insanlara hitap etmiştir. Ama her zaman muhatapların kavrayış ve ihtiyaçları ölçüsünde, hükümler koyduğu, beyanlarda bulunduğu da bilinen bir hakikattir. Bütün bu doğal ve hatta zorunlu davranışlar,

³¹⁷ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, I, s. 86.

³¹⁸ Buhârî, Menâkıb 15.

³¹⁹ Buhârî, İman 18, Cihad 1; Tirmizî, Feddailu'l-Cihad 22.

³²⁰ Nevevî, Minhac, II, s. 77-78; İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, II, s. 9.

bireylerin kavrayabildiği ölçüde uygulanıyor ve başkalarına aktarılıyordu.³²¹ İmam Şafii, Hz. Peygamber'e bazen bir mesele sorulduğunu, onun da, kadı veya müftü sıfatıyla gerektiği şekilde cevap verdiğini belirtir.³²²

Resûlullah (s.a.), davranışları sebebiyle çevreden gelebilecek tepkileri de gayet iyi hesap ediyor, safındakileri küstürmemek, muhalifleri ürkütmemek, bu suretle onları kazanmak için devamlı planlı bir şekilde hareket ederdi. Mesela o, Benu'l-Müstalik Gazvesi'nde çıkardığı bir nifak sebebiyle münafıkların reisi Abdullah b. Übeyy'in katli kendisine teklif edildiği zaman, iç duruma vakıf olmayan diğer insanların; "Muhammed kendi adamlarını öldürüyor." şeklinde yaygara koparacaklarını ve ürkeceklerini hesap ederek çevresindekileri kazanmak için bu teklifi kabul etmemiştir.³²³

Şayet Abdullah b. Übey öldürülmüş olsaydı, diğer müşrikler ürkererek büyük bir ihtimalle İslam'ı kabule yanaşmayacaklardı. Aynı zamanda mü'minlerin arasında bulunan bu münafığın taraftarları, kan bağına büyük önem veren akrabaları ve kabileleri de muhtemelen İslam'dan uzaklaşacaklardı.³²⁴

Hz. Peygamber cuma, bayram ve benzeri günlerde irad ettiği hutbelerde öğüt ve tavsiyelerde bulunurdu. Bununla birlikte dikkatleri toplayacak, kalpleri uyandıracak, bulunduğu durum ve ortama göre nefisleri etkileyecek, özel usulleri uygulamaktan da geri durmamıştır. Nitekim Resûlullah (s.a.), veda haccında yapmış olduğu meşhur konuşmasında, bu tür bir yöntem kullanmıştır. Önce dinleyenlerin dikkatini çekecek, cevaba yöneltecek suallerle ile söze başlamış, muhataplarını dinlemek için uygun hale getirdikten sonra onlara bir takım hakikatleri sunmuştur. O'nun yaptığı bu uygulama diğer beyanat ve hutbelerindekinden, bu yönüyle farklılık arz etmektedir.³²⁵ Hz. Peygamber içinde bulunduğu durum gereği olarak ve bireyleri söyleyeceği şeylere hazırlama adına bazen böylesi yöntemler izlemiştir.

Hz. Ebu Bekir'in anlattığı şu hadise konuya güzel bir örnek teşkil eder. Hz. Peygamber bir defasında devesinin üzerine oturdu, dizgini eliyle tutup insanlara, "Bu

³²¹ İsmail Lütfü Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi yay. İstanbul 1974 s. 135.

³²² Şafii, Muhammed b. İdris b. Abbas, *er-Risale*, thk. A. M. Şakir, Kahire 1940, s. 213.

³²³ Buhârî, Menakıb 8.

³²⁴ İbn Teymiye, *Bir İslam Kurumu Olarak Hisbe*, Çev.: Vecdi Akyüz, İnsan Yayınları, İstanbul, 2001, s. 79.

³²⁵ Karadavi, *Hz. Peygamber ve İlim*, s. 209.

gün hangi gündür?” diye sordu. Biz sustuk. Hatta, o günün ismini değiştirecek zannettik. Allah Resûlü, “Bugün kurban günü değil midir?” diye cevabı da kendisi verdi. Biz de, “Evet, ya Resûlullah!” dedik. O (s.a.), “Bu ay hangi aydır?” şeklinde sordu. Biz sustuk. Hatta başka bir isim verecek zannettik. “Bu ay Zilhicce değil midir?” sualiyle cevabı yine kendisi verdi. Biz de, “Evet, Zilhicce’dir, ya Resûlullah!” diye tasdikledik. Sonra aynı şekilde, bulunduğu beldeyi sordu. Ashab-ı kiram sukut etti. Sonra kendisi, buranın “Belde-i haram” olduğunu açıkladı ve arkasından, “Muhakkak, bu beldeniz, bu ay içinde bu gününüz nasıl hürmetli ise, kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız da öyle hürmetlidir. Onlara tecavüz haramdır!” buyurdu.³²⁶

Başlangıçta her şeyden önce güzellikle ikna ve irşad yöntemlerini uygulayan bu müessese, bunlara aldırış etmeyen, kulak asmayan, bildiğinden şaşmayan insanlara onların anlayacağı lisanla hitap etme mecburiyetini hisseder. Nitekim Cenab-ı Hak, Resûlüne nihayet kafirler ve münafıklarla cihad edilmesini, onlara karşı sert bir tavır alınmasını ve karşılarında çetin durulmasını emretmektedir.³²⁷ Bu, aynı zamanda Hz. Peygamberin de benimsediği bir yöntemdi. İnsanların anlayabileceği bir lisanla ve ruhlarına hitap ederek nasihatta bulunmak, güzel güzel öğütler vermek elbette ki öncelikle tercih edilen bir usuldür. Ama yerine göre korkutmak (inzâr), yerine göre müjdelere vermek (tebşir) icap edebilir. İnzâr ve tebşir, aynı zamanda bütün peygamberlerin davetinde kullandıkları müşterek bir metottur. Hz. Peygamber tebliğinde bu şekilde bir yol izlemiştir. Güzel öğüte kulak asmayan, hakikate kör kimseleri anlayacakları dille uyarmaktan çekinmemiştir.³²⁸

Bazen öğüt veren kimse, iyilik ve güzellikten anlamayan, gözünü dünya ve dünyalık bürümüş bireylerle karşılaşabilir. Öğüt veren kimse böylesi durumlarda bu metoda başvurma zorunda kalabilir.

Nitekim Resûlullah (s.a.) nadir de olsa sahabe-i kirama kırgınlığını ve kızgınlığını gösterir, onları bu şekilde uyarırdı. Bir defasında Hz. Peygamber, dışarı çıktığında etrafındaki evlere nazaran çıkıntı teşkil eden yüksekçe bir kubbe görür, onun ne olduğunu sorar. Ashab-ı kiram, kendisine o binanın, Ensar’dan falancanın olduğunu haber verirler. Hz. Peygamber bu manzaraya üzülürse de sukut eder. Fakat

³²⁶ Buhârî, Hac 132; Müslim, Kasâme 29.

³²⁷ et-Tevbe: 9/73.

³²⁸ Önkâl, Resûlullah’ın İslam’a Davet Metodu, s. 21.

inşaat sahibi kendisine gelip selam verince selamını almaz ve yüzünü ondan çevirir. Bu kimse, kaç sefer karşısına geçip selam verse de Hz. Peygamber, her defasında aynı şekilde davranıp selamını almaz. Neticede adamcağız, Resûlullah'ın (s.a.) kendisine kırıldığını ve bu sebeple yüz çevirdiğini anlar; durumu arkadaşlarına açarak dert yanar. Ona Hz. Peygamberin dışarı çıktığı vakit kubbesini gördüğü ve bu sebeple kızdığı bildirilir. Resûlullah (s.a.), bir başka gün kubbeyi yerinde görmeyince kubbeye ne olduğunu sorar. Olup biteni kendisine anlatırlar. Bunun üzerine ihtiyaç fazlası her binanın, sahibi üzerine vebal olduğunu belirtir.³²⁹

Aynı şekilde Hz. Peygamber dua esnasında ve namaz kılariken gözlerini semaya dikenlere isim vermeden ve şahıs belirtmeden sert bir şekilde; ya huylarından vazgeçmelerini ya da gözlerinin kör olacağı uyarısında bulunur.³³⁰ Bu şekilde bazen Resûlullah (s.a.) ikazlarını sertleştirirdi.

Rivayete göre bir keresinde, adamın biri bir başkasının elini ısırmaaya çalışır, ama eli ısırılan elini çeker, bunun üzerine adamın bir veya iki ön dişinin çıkmasına sebep olur. Dişi kopan kişi Resûl-i Ekrem'e (s.a.) bu olayı anlatır ve ondan yardım ister. Hz. Peygamber, "Bana ne emrediyorsun? O'na elini senin ağzına koymasını, senin de aygırın ısırıldığı gibi onun eline aynısını yapmanı mı emretmemi istiyorsun? ver elini de ısırısın! Sen de çek" şeklinde bir çözüm önermiştir.³³¹

1.2.3 Ölçüyü Gözetmek

Peygamberler, hem dünyada hem de ahirette mutlu olabilmenin yollarını insanlığa göstermek amacıyla Allah tarafından gönderilmiş elçilerdir. Onların temel görevi, Allah'tan aldıkları mesajları insanlara ulaştırmak, insanlara mutlu bir hayat yaşayabilmeleri noktasında örneklik ve önderlik etmektir. Resûlullah (s.a.) de aynı misyonu üstlenmiş, gönderildiği topluma söz ve davranışlarıyla örneklik etmiştir. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e bu vazifesini tam olarak yerine getirmesini, "Ey

³²⁹ Ebû Dâvud, Edeb 160.

³³⁰ Müslim, Salat 118.

³³¹ Müslim, Kasame 21.

Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer bunun yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun'' buyruğuyla bildirmiştir.³³²

Davet ve tebliğ görevini ihmal etmek veya insanlardan çekinerek söylenmesi gereken ilahi emirleri eksik ya da çarpıtarak sunmak bir davetçiye yakışacak bir davranış değildir. Hakkı tam olarak ifade etmek ve bu konuda kimseden çekinmemek peygamberlerin davetinde yerine getirdikleri önemli bir dusturdur. Çünkü kelimetullah'ı yüceltmek hususunda gayret sarf edenleri, her çeşit kötülöklere karşı koruyacağını bizzat Allah tekeffül etmiştir. İnsanlara öğüt veren kimse görevini yerine getirirken bir takım zorluklarla karşılaşabilir. Fakat bunların karşısında korkmadan ve yılmadan dini bilgilendirme görevini başarıya ulaştırmak için elinden gelen gayreti sarf etmek istenilen sonucu verecektir. Aksi takdirde vazifesini ihmal etmiş, Allah Teâlâ'nın emrini yerine getirmemiş olur.³³³

Hz. Peygamber, bu ilahi emri yerine getirmek için gece gündüz durmadan gayret sarf etmiş ve insanları İslam dinine davet etmiştir. Ne var ki inkârcılar, onun bu gayretini görmezden gelerek inatlarında ısrar göstermişlerdir. Bu durum Resûlullah'ı (s.a.) son derece üzmekteydi. Çünkü onlar; onun ailesi, akrabası ve milleti idi. Başlarına gelecek olanı bildiği için, onların dine girmesi için var gücüyle çalışıyordu. Nitekim inanmıyorlar diye neredeyse kendini paralayacağı ama bu konuda hidayeti kendisinin veremeyeceği³³⁴ uyarısına muhatap olmuş, davet konusunda aşırı gitmemesi hatırlatılmıştır. Kendisine, yalnız İslâm'ı tebliğ etmekle görevli olduğu ve iman ettirmekle sorumlu olmadığı bildirilmiştir.³³⁵

İnsanların hidayete ulaşması konusunda bu tarz bir isteğin bir tür aşırılık olduğu ayetlerle ortaya konmuş, itidal üzere hareket etmesi istenmiştir. Bu hadise şu şekilde beyan edilmiştir: "Eğer hakikati inkar edenlerin sana sırtlarını dönmeleri seni sıkıntıya sokuyorsa ve o nedenle (daha ikna edici) bir mesaj getirmek için yerin dibine inebilecek yahut merdivenle göğe yükselebilecek durumda isen, (durma yap;) ama (unutma ki) eğer Allah dileseydi onların tümünü (kendi) rehberliği altında toplardı. O halde, sakın (Allah'ın yollarını) görmezden gelmeye çalışma."''³³⁶

³³² en-Nisa: 4/140.

³³³ Seyyid Kutup, Fi Zilali'l-Kur'an, Mısır, Darü İhyai'l-Arabiyye, t.y,VI, s.82-83.

³³⁴ eş-Şûara:42/3-4.

³³⁵ et-Tâberi, Taberi Tefsiri, VI, s. 208-209.

³³⁶ el-En'am:6/35.

Hiz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in müslüman veya müşrik olarak öldüğü hususunda anlatılan hâdisede de Allah'ın hidayet nasip etmediği kişiyi, kimsenin doğru yola ulaştıramayacağı belirtilir. Anlaşıldığına göre yeğenini en zor şartlarda savunmasına rağmen Arap kabile reislerinin gururları ve atalarının yoluna bağlı olma zaafları yüzünden Ebu Talip İslâmiyet'i kabul ettiğini açıkça söyleme cesaretini gösterememiştir. Muhtelif hadis ve tefsir kaynakları, "Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin, bilakis Allah dilediğine hidayet verir."³³⁷ mealindeki âyetle, "Ne Peygamber'in ne de müminlerin akrabaları bile olsa müşrikler için af dilemeleri uygun olmaz"³³⁸ mealindeki beyanın bu hâdisi üzerine nazil olduğu kaydedilir.³³⁹

Bu durumda Hiz. Peygamber'e tebliğ etmek ve öğüt vermek vazifesi yüklenmiştir. Bu sorumluluk yerine getirildikten sonra yapılacak iş, artık sonucu Allah'a havale etmektir. Anlaşılan o ki, nasihat etme noktasında itidal bu şekilde sağlanabilir. Muhataplara dini zorla kabul ettirmek elbette ki aşırıya gitmek, ölçüyü kaçırmak olarak nitelenecektir. Nasihat eden kişinin görevi; öğüt vermek ve insanlara doğru yolu göstermekten ibarettir. İnanmayanları zorla, baskıyla iman ettirmeye çalışmak nasihatcının görevi olmadığı gibi, bu yolla insanların kalplerine nüfuz edebilmek de mümkün değildir.

İslâm dinini tebliğ ve davetle görevlendirilen Resûl-i Ekrem (s.a.) her konuda olduğu gibi vaaz ve nasihat verirken de ümmetine örneklik etmiş ve orta yolu tutmuştur. O, insanları usandırmaktan ve onlara bıkkınlık vermekten sakınmıştır. O her zaman uygun ortamı, zamanı ve dinleyenlerin istekli oldukları anları kollamış, öğüt verirken, kaba, sert ve zorlaştırıcı olmaktan daha çok kolaylaştırıcı olmayı tercih etmiştir. Çünkü Allah Teâlâ, kullarına zorluk değil kolaylık dilemektedir.³⁴⁰ Resûlü'ne de, insanlara karşı katı ve kaba davranması durumunda etrafındakilerin dağılıp gidecekleri uyarısında bulunur.³⁴¹ Kur'an'da bu anlamda gördüğümüz örneklerde daima basitten zora, yumuşaktan serte, bağışlama ve hoşgörüden zorlamaya doğru tedrici ve insanların tabiatlarına uygun bir sıra takip eder.³⁴²

³³⁷ el-Kasas: 28/56.

³³⁸ et-Tevbe: 9/113.

³³⁹ Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr 40; Tirmizî, Tefsir 28; Ahmed b. Hanbel, II, 434, 441; Taberî, Tefsir, XI, 30-31; XX, 58-59.

³⁴⁰ el-Bakara: 2/185.

³⁴¹ Al-i İmran: 3/159.

³⁴² Canan, Hiz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, s. 275.

Nasihât eden kimse de bu psikolojik esasa dikkat ederek, muhataplarını ürkütmemelidir. Sert konuşmak, şiddet göstermek, kin ve adavet meydana getirir. Bu durumda güzel şeyler bile, kötü sonuçlar doğurur. Sonuçta, hedeflenen güzel davranışlar meydana gelmez.³⁴³

Bu davranış örneklerini Hz. Peygamber'in hayatında bol miktarda görmekteyiz. Bu yüzden Resûlullah (s.a.) ashabı usanmasın diye, nasihatta bulunmak ve öğretmek için uygun vakit ve durumları göz önünde bulundurur, bu hususta da orta yolu tutardı.³⁴⁴ O (s.a.), ashab-ı kiramın kendisini dinlemek için istekli olduğu anları kolları ve dinlemeye arzulu olduklarında onlara konuşurdu.³⁴⁵

Ashab-ı kiramdan birisi, Hz. Peygamber'e Muâz'ın sabah namazını çok uzattığını, bundan dolayı kendisinin neredeyse sabah namazlarını terk edecek duruma geldiğini belirtir. Yani Muâz'ı Resûlullah (s.a.)'e şikâyet eder. Ravi, Resûl-i Ekrem'i (s.a.) hiçbir zaman o günkü kadar kızgın görmediği kaydını düşükten sonra Hz. Peygamber'in şöyle dediğini nakleder: "Ey insanlar! Aranızda cemaati dinden soğutanlar var. Dolayısıyla hanginiz cemaate namaz kıldırırsa (namazı) hafif tutsun. Çünkü cemaat içerisinde hasta olanı vardır, zayıf olan vardır, iş gücü sahibi olan vardır."³⁴⁶ buyurur.

Resûl-i Ekrem (s.a.)'ın bu şekilde sert bir tepki vermesinin sebebi, insanları dinden soğutacak aşırı davranışlar içine dalmak, itidal çizgisinden uzaklaşmak olarak görülmüştür. Aynı zaman bu davranış Hz. Peygamber'in kolaylaştırıcılık misyonuna da ters düşmektedir.³⁴⁷ Hz. Peygamber, bu sebeple ashab-ı kirama devamlı nasihatta bulunmamıştır. Haftada birkaç gün vaaz ve nasihatta bulunmuş, insanları usandırma endişesiyle sürekli öğüt vermekten kaçınmıştır. Hz. Peygamber, ashab-i kiramın kendisini dinlemekten zevk aldığını ve ağzından çıkan her şeyi öğrenmek istediklerini bildiği halde, onları usandırmamak için bu işi zamana yaymıştır.

Yine Abdullah b. Mesud, insanlara sadece Perşembe günü vaaz eder. Cemaatten birisi her gün vaaz etmesini istediğinde ise onların usanmalarından korktuğunu, onun için bu işi aralıklılarıyla gerçekleştirdiğini belirtir. Nitekim Allah

³⁴³ et-Taberi, Taberi Tefsiri , II, s. 391-393.

³⁴⁴ Ebu Guddê, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları, s.86.

³⁴⁵ Kandemir, Örneklerle İslam Ahlakı, s.369-370

³⁴⁶ Buhârî, İlim 28, Ezan 61-63; Müslim, Salat 182-186; Tirmizî, Mevakit 61; Nesâî, İmame 35; Muvatta, Cemaat 13.

³⁴⁷ Mahmut Kavaklıoğlu, Hz. Peygamber'in Sünnetinde Orta Yol, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004, s.134.

Resûlü'nün de, bıkip usanmasınlar diye, kendilerinin dinlemeye istekli oldukları günleri kolladığını yani bu işi zamana yaydığını açıklar.³⁴⁸

Buradan anlaşılır; bezdirmekten korkulması durumunda insanlara vaaz, nasihat etmeye devam etmeyi terk etmektir. Müstehab olan budur. Zorlanmadan her gün veya birer gün ara vererek insanlara sohbet edilebilir. İkinci durumda ara verilen gün dinlenme için ayrılır. Ancak zorlama hali, durumlara ve şahıslara göre değişebilir. Buradaki ölçü; ihtiyaçla ilginin beraberce gözetilmesidir.³⁴⁹

Dini insanlara anlatmayı ve öğretmeyi kendine görev edinmiş kimselerin amacı, söylediklerinin öğrenilmesi ve öğütlerinin insanların gönüllerinde yer tutmasıdır. Bunun için, muhatap kitlenin dinleme ve öğrenme isteklerini dikkate almak ve onları usandırmamak bu görevi yürüten kimselerin dikkat etmesi gereken bir husustur. Öğrenmeye istekli olan kimse, anlatılan bilgileri can kulağıyla dinlediği için bıkip usanmaz. Dinlemeye istekli olmayan kimseye ise bir şey öğretmek kolay değildir.

Hasan el-Basri hatibin, hitap ederken onların ilgilerini dikkate almasını tavsiye eder.³⁵⁰ Bütün bu verilerden; eğitimci ve hatibin insanların anlayış ve meseleye yönelişlerini gözetmesinin önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bilgi edinme ve nasihata ihtiyaç hisseden onu dinlemeye de arzulu olur ve ilgili davranır. Bu durumda hatip muhatabın konuya olan ilgisine göre açıklamalarını uzatabilir ya da kısaltabilir.³⁵¹

İbn Mesud bu hususta kalplerin neşe ve yöneliş anları olduğu gibi usanç zamanlarının da olduğunu belirtir. Hatibin, insanlara kalplerinin yöneldiği zamanları kollayarak konuşması gerektiğine işaret eder.³⁵² Aynı şekilde Hz. Ali, insanların zihnen dinleneceği ve kalplerinin neşeleneceği zamanların olması gerektiğine işaret eder. Çünkü bedenlerin yorulduğu gibi kalplerin de gevşeyip usanacağını belirtir. Bu gibi zamanlarda hatibin yapacağı küçük bir latife ya da nükte insanları kendine getirebilir. Nitekim Allah Resûlü de hak ve nezaket ölçüleri içinde ashabına nükteler

³⁴⁸ Buhârî, İlim 11, 12, Daavat 69; Müslim, Münâfikûn 82, 83.

³⁴⁹ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, I, s. 163.

³⁵⁰ Darîmî, Sünen, I, 98.

³⁵¹ Kazancı, Peygamber Efendimizin Hitabeti, s. 154.

³⁵² Darîmî, Sünen, I, 98.

yapardı.³⁵³ Diğer yandan âlimin yapmış olduğu nükte ve latifelerin ilim ortamına uygun olması gerekir. İlim meclislerinde yapılan latifelerde ölçü gözetilmeli, ilmin ciddiyetine halel getirilmemelidir.³⁵⁴

Diğer yandan içinde bulunulan şartlar da, hitabın uzun ya da kısa olmasını belirler. Bir savaş meydanında yapılan bir konuşma için ayrılan zaman normal zamanlardan farklı olmalıdır. Hatip için uzun konuşması gereken bir yerde kısa kesmesi, kısa tutması gereken bir yerde uzatması kusur sayılır.

Resûlullah (s.a) bu konuda çok titiz davranmıştır. Bu noktalar göz önüne alınarak bir değerlendirme yapıldığı takdirde onun konuşmalarında lüzumsuz uzatma ve kısaltmaların olmadığı görülür. Hadislerinin kısa ve özlü, bazılarının birer vecize niteliğinde oluşunun sebebi de bu olsa gerektir.

İbn Abbas, insanlara haftada bir, Cuma günü sohbet edilmesini, bunun yeterli olmaması durumunda haftada iki defa konuşulabileceğini şayet çoğaltmak istenirse üç defadan fazla arttırılmamasını tavsiye eder. Kur'an ile insanların usandırılmamasını ve cemaate konuşurken konuşmanın kısa tutulmasını önerir. Muhatapların dinlemeye arzulu olup, bunun için ısrar edilmesi halinde ise, hatibin hitabının daha başarılı olacağı görüşündedir.³⁵⁵ Bu doğrultuda Cabir b. Semure'den yapılan rivayette de, Hz. Peygamber'in Cuma günü (hutbede) meviza (öğüt) kısmını uzatmadığı belirtilir.³⁵⁶

Hülasa Hz. Peygamber, nasihat verirken insan unsurunu esas alan bir yöntem izlemiştir. Öncelikle mesajını yöneltmek istediği insanı tanımaya çalışmış, onun zihinsel kapasitesini ve psiko-sosyal durumunu dikkate almıştır.

Peygamberliği boyunca muhataplarına karşı iyilik ve hoşgörü ile muamele etmeyi prensip edinmiştir.³⁵⁷ Hâlin gerektirdiği durumlarda öğretme hususunda öfke ve kızgınlık gösterdiği de olmuştur. Ne var ki onun paylaması ve kızması da merhamet yörüngesinde ve ümmetinin selameti için olurdu. O, hep öğüt vermede mutedil olmaya ve insanları usandırmaktan uzak durmaya özen göstermiştir.

³⁵³ Tirmizî, Birr 57; İbn Mâce, Tıb 3; Buhârî, İlim 18.

³⁵⁴ Karadavi, Hz. Peygamber ve İlim, s. 200.

³⁵⁵ Buhârî, Daavat 20.

³⁵⁶ Ebû Dâvud, Salat 233.

³⁵⁷ Müslim, Fedâil 14, 16; Tirmizî, Birr 61.

2. İÇERİKLERİ AÇISINDAN ÖĞÜT TALEPLERİNE İLİŞKİN RİVAYETLER

Bu başlık altında öğüt taleplerine ilişkin rivayetler; talebe dayalı öğütlerindeki belirgin çizgiler ve ferdi ve müşterek olması açısından öğüt talepleri diye iki kategoride ele alınacaktır. Hz. Peygamber'in verdiği öğütlerin hangi doğrultuda olduğu, özellikle hangi konuların vurgulandığı bu başlık altında irdelenecektir. Resûlullah (s.a), zaman zaman bireylerle birebir ilgilenerek onların taleplerini değerlendirmiş, bazen de topluluk içerisinde herkesi ilgilendiren açıklamalar yapmıştır. Bunların içerikleri hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

2.1 Talebe Dayalı Öğütlerindeki Belirgin Çizgiler

Konuya Hz. Peygamber tarafından yaklaşılabilecek onun öğütlerindeki belirgin çizgiler işlenecektir. Resûlullah (s.a), kendisinden öğüt talebinde bulunanlara içinde buldukları duruma göre cevaplar vermiştir. O, mü'minlere dengeli bir yaşantı sürmeleri tavsiyesinde bulunmuştur. Hz. Peygamber öğüt isteyenlere kızmadan, hatalarını yüzüne vurmaktan onların kusurlarını düzeltecek çözümler üretmiştir. O, verdiği yanıtlarda zorlaştırıcı olmak ve ağır yükler yüklemekten özenle sakınmıştır. Resûlullah (s.a), nasihat isteyenlere karşı merhametli ve hoşgörülü bir davranış sergilemiş, öğüt taleplerine verdiği cevaplar da bu doğrultuda olmuştur. O, insanlara yükümlülükleri bir anda yüklememiş, tedrici bir metod izlemiştir. Aşağıda örnekleriyle bu durumları işleyeceğiz. Şimdi bahse konu taleplerdeki dikkat çeken çizgileri maddeler halinde ele alalım.

2.1.1 Kolaylaştırıcı Olmak

Nasihat ve öğüt verme konusunda en etkili yöntemlerden birisi insanlara kolaylık göstermektir. Kur'an'ın parça parça inişinde ve İslami öğretilerin toptan insanlara yüklenmemesinin altında yatan sebep de kolaylaştırma prensibinden başka bir şey değildir.

İnsanlara nasihat ederken kolay olandan başlayıp güç olana doğru gitmek daha uygundur. Muhataplara zor gözükten konuları, hemen topluca sunmak onlara ağır gelebilir.³⁵⁸ Nitekim yüce Allah, insanlar için belirlemiş olduğu emirlerde, kolaylık

³⁵⁸ Şevki Saka, Kur'an'ı Kerim'in Davet Metodu, Seha Neş, İstanbul, 1991, s. 170.

murat ettiğini ve güçlük istemediğini beyan etmiştir.³⁵⁹ Diğer bir Kur’ânî veride de insanoğlunun zayıf yaratıldığına dikkat çekilmiştir. “İnsan zayıf yaratılmıştır, bunun için Allah yükünüzü hafifletmek ister.”³⁶⁰ Buradan anlaşılana, sınırlı bir güçte yaratılan kulların yüklerini hafifletmektir. Emir ve yasaklar insanın takatına göre yüklenmiştir.

Kolaylaştırıcı olmak, Hz. Peygamber’in muhataplarına yaklaşımında önemli bir ilkedir. O, bilgileri kısa ve öz olarak, insanların anlayış kapasitelerine göre sunmuştur.³⁶¹ Onlara anlamsız birçok söz söyleme yerine, az kelimeyle çok manalar ifade etmeyi sıklıkla kullanmıştır. Kendisi bu özelliğini, “Ben cevâmiu’l kelim (az ve öz söz söyleme kabiliyeti) ile gönderildim” şeklinde ifade etmiştir.³⁶² Allah’ın kendisini zorlaştırıcı değil; eğitici ve kolaylaştırıcı olarak gönderdiğini³⁶³ devamlı vurgulamıştır.

Hz. Peygamber, iki iş arasında muhayyer kalınca günah olmadığı müddetçe, kolay olanı tercih ederdi.³⁶⁴ İbn Hacer’in belirttiği gibi, “iki şey” tabiri, dünyevî işler (umûr-i dünyâ) ile alâkalıdır. “(En kolay) günah olmadığı müddetçe” cümlesi de bunu gösterir. Zira, umûr-i dîn diye tabir edilen dinî işlerde (bu anlamda) günah bahis konusu olmaz. Bu manada Resûl-i Ekrem’in (s.a.) hiç kimseye yük ve sıkıntı olacak bir talepte bulunduğu da vârid değildir. Yine Resûlullah (s.a.), zekat almak üzere gönderdiği memurlara yaşlı, kusurlu ve yaşı küçük olan hayvanları almalarını, insanların gözdesi olan hayvanları almamalarını birkolaylık prensibi olarak emretmiştir.³⁶⁵

Hz. Peygamber’in kolaylaştırıcılık prensibini birçok alanda olduğu gibi ibâdet alanında tercih ettiğini görüyoruz. Kendisini örnek almak isteyen sahabe de onun yaptığı ibâdetlerin aynısını yerine getirmeyi arzuluyordu. Ama onun yaptığı ibadetler herkese ağır gelebilirdi. Hz. Peygamber, Allah’a şükreden bir kul olma umuduyla daha fazla güzel amel işlemek istiyordu. Resûl-i Ekrem (s.a.), insanların gücünü aşan, onlara zorluk verecek olan bilgileri öğretmez ve bu konuların amele dökülmesini

³⁵⁹ el-Bakara: 2/185.

³⁶⁰ en-Nisa: 4/28.

³⁶¹ Ebû Dâvûd, Edep 23.

³⁶² Buhârî, Cihad 122.

³⁶³ Buhârî, İlim 11; Müslim, Salat 178; Ebû Dâvûd, Edeb 17; İbn Mâce, Mukaddime 17.

³⁶⁴ Buhârî, Hudûd, 10; Müslim, Fedâil, 77; Ebû Dâvud, Edeb, 4; Muvatta, Husnû’l-huluk, 2; Ahmed b. Hanbel., VI, 32.

³⁶⁵ Ebu Yusuf, Kitabu’l-Harac, Matbaat’üs-selefiyye, Kahire 1962, s. 83.

istemeydi. Bu durumlarda gayet hassas davranır ve ümmetine bir sıkıntı vermemeye dikkat ederdi. Kendisine has konularda kendisinin örnek alınmamasını tenbihlerdi.

Hz. Peygamber'in, "Sizden herkim bir topluluğa imam olursa namazı hafif tutsun. Çünkü cemaat içerisinde hasta ve düşkünler bulunabilir"³⁶⁶ ve "Ey Rabbim! Kim ümmetimin herhangi bir işini üzerine alır da zorluk çıkarırsa, sen de ona zorluk çıkar. Kim ümmetimin bir işini üzerine alır da onlara yumuşak davranırsa, sen de ona yumuşaklıkla muamele et"³⁶⁷ şeklindeki beyanları, merhamet ve kolaylığın Nebevi uygulamalarda vazgeçilmez bir ilke olduğunu ortaya koymaktadır.

Nasihât ve öğüt vermede kolaylaştırma ilkesi, sunulan bilgilerin içselleştirilmesi açısından son derece önemlidir. Muhatapların, tavsiyeleri daha rahat kabul etmelerine ve uygulamaya dönüştürmelerine imkan verir. Buna mukabil zorluklara karşı tepki göstermeleri de doğal bir tavidir.³⁶⁸

Eğitimde de bireylerin başarısının artırılması açısından kolaylaştırıcılık, otoriter yaklaşıma göre daha etkilidir. Özelliği bozulmadan basite indirgenerek öğretilen bilgilerin ise, içselleştirilip pratiğe yansıtılması daha tabidir.

2.1.2 Ferdi Farklılıkları Dikkate Almak

İnsanlar yaş, ırk, inanç, kültür düzeyi gibi bazı farklı özelliklere sahiptirler. Her bireyin öğrenme gücü ve kapasitesi, tecrübe, ilgi ve motivasyonu birbirinin aynı değildir. Muhataplara hitap ederken bu farklılıkları göz önünde bulundurmamak gerekebilir. Bireysel farklılıkların dikkate alınmaması, yeteneklerin gelişmesinin engellenmesine ve önemli ölçüde zaman kaybına neden olmaktadır.³⁶⁹

Kur'an-ı Kerim hitabettiği toplumun düşünce, toplum yapısı ve inanç yapısını bilmeyi önemli saymıştır. Dil olarak Arapların ana dili üzere ve onların anlayabilecekleri bir açıklık ve sadelik içinde inzal edilmiştir.³⁷⁰

Kur'an, muhataplarının durumunu göz önünde bulundurarak sunduğu misalleri, hep onların tanıdığı ve bildiği varlıklardan seçmiştir. İnek, bal arısı, deve, üzüm,

³⁶⁶ Buhârî, İlim 28, Ezân 62; Müslim, Salât 183–186.; Tirmizî, Salât 61; Nesâî, İmâmet 35; İbni Mâce, İkâme 48.

³⁶⁷ Müslim, İmâre 19.

³⁶⁸ Hüseyin Yılmaz, "Hz. Peygamber'in Eğitiminde Bir İlke Olarak Hoşgörü", CÜİF Der. VIII / 1, Sivas, Haziran-2004, s. 118.

³⁶⁹ Musa Gürsel, Muhsin Hesapçoğlu, *Eğitim Bilimine Giriş, Eğitim Kitabevi*, Konya 2011, s. 122-123.

³⁷⁰ en-Nahl: 16/103.

hurmada³⁷¹ olduğu gibi meyve ve hayvanlardan verilen örnekler bildikleri örneklerden seçilmiştir. Yine Kur'an'ın, müşriklerin putlarından, Ehli Kitap'ın ve münafıkların batıl inançlarından defalarca bahsetmesine rağmen, inek ve atışe tapanlardan çok nadir söz etmiş, bunu yapmakla muhatapın durumuna gösterilen hassasiyeti göz önüne sermiştir. Çünkü o dönemde Kur'an ile muhatap olan insanlar içinde ateşe ve ineğe tapan insan sayısı yok denecek kadar azdır.³⁷²

Hz. Peygamber'in eğitiminde, insanlarla anlayış kapasitelerine ve bilgi derecelerine göre konuşmak O'nun sıkça kullandığı bir yöntemdi.³⁷³ Resûl-i Ekrem (s.a.) bu konunun önemini şu şekilde belirtmiştir: "Ben insanlara akılları derecesinde konuşmakla emrolundum."³⁷⁴ Bu, her bir insana seviyesine göre ve anlayabileceği bir tarzda konuşmak demektir. Bu da ancak bireylerin durum ve şartları önceden bilinirse gerçekleştirilebilir.³⁷⁵

Resûlullah (s.a.), bu yöntem dahilinde, muhataplarıyla yeterli miktarda ilgilenir, kendisine yöneltilen soruları büyük bir dikkatle dinler, bedevilerin yönelttikleri sert ve kaba tavırlı sorular karşısında sabrederdi.³⁷⁶ Hz. Peygamber'in konuşmalarında tesirli olma nedenlerinden bir tanesi de, bireylerin içinde buldukları durumu dikkate alarak ona göre gerekli hitabı yapmasıdır.³⁷⁷

Bu örnekler göstermektedir ki, Resûlullah (s.a.) ferdi farklılıklara son derece dikkat etmiştir. İnsanlara konuşurken onların zeka seviyelerini, kabiliyetlerini ve sahip oldukları karakterlerini göz önünde bulundurmıştır. Buradan hareketle verilmek istenen bilgiler, acele edilmeden, bireylerin yaş, bilgi, görgü ve zihinsel durumlarına göre plânlanıp kolaylaştırılarak sunulmalı sonucuna varırız.³⁷⁸

2.1.3 Tedricilik İlkesine Uymak

İnsanlara öğüt ve nasihat vermede tedricilik; konuların bireylere birden değil de zamana yayılarak, pey der pey verilmesidir. Tedricilik bireylerin davranışlarını değiştirme açısından çok önemli bir ilkedir.

³⁷¹ el-Ğaşıye: 88/17; en-Nahl: 16/11,67; el-En'am: 6/99; el-İsra: 17/91; el-Kehf: 18/32.

³⁷² Saka, *Kur'an'ı Kerim'in Davet Metodu*, s. 103.

³⁷³ Müslim, Mukaddime 3; Ebû Dâvûd, Edeb 23.

³⁷⁴ Buhârî, İlim, 49

³⁷⁵ Gazali, İhya, I, s. 51.

³⁷⁶ Ebû Gudde, *Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları*, s. 38.

³⁷⁷ Kazancı, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, s. 111.

³⁷⁸ Saka, *Kur'an'ı Kerim'in Davet Metodu*, s. 170.

Hız. Peygamber, muhataplarına karşı bu ilkeyi gözetmiş, bireysel ve sosyal gerçeklere uygun bir yöntem izlemiştir. O, her şeyi bir anda söylememiş, gerekli bilgileri istek, ihtiyaç ve motivasyon olduğunda kısa ve özlü bir şekilde sunmuştur. İlâhî ilkeler, zaman içerisinde azar azar sunulduğu için istenen sonuçlar elde edilmiştir.³⁷⁹

Tedricilikte, bilgilerin genellikle kolaydan zora, azdan çoğa ve hafiften ağıra doğru giden bir süreç dahilinde işlenmesi esastır. Hız. Peygamber bu konuda Kur'an'ın toptan değil de yirmi üç senede azar azar indirilmesini örnek almıştır. Zira Kur'an'ın eğitim konularını bireylerin anlayıp kavrama yeteneklerine göre zamana yayması, bir konuyu muhataplar anlayıp uygulayabilecek duruma geldikten sonra diğer konuya geçilmesi, dinin esaslarına inanılmasını ve inanılan esasların pratiğe yansıtılmasını kolaylaştırmıştır.³⁸⁰

Bu durum Kur'an'da şu şekilde yer almıştır: "Kur'an'ı, insanlara ağır ağır okuman için bölüm bölüm ve onu gerektikçe indirdik."³⁸¹

Nitekim Kur'an Resûlullah (s.a.) 23 yılda yani gerektikçe inmiş, topluca inmemiştir. Aynı şekilde Mekke'de yaygın olan haramlar (faiz, içki vs.) acele edilmeksizin risaletin son yıllarında tamamen yasaklanmıştır. Kur'an'daki tedricilik özellikle zina ve içkinin yasaklanmasında son derece açıktır.³⁸² Hiç kuşkusuz hükümlerin tedrici bir şekilde uygulamaya konması, bireylere daha kolay ve daha hafif gelmektedir. İslam'ın yirmi üç yıl gibi kısa bir sürede önce Arap yarımadasına, ardından da dünyanın pek çok bölgesine yayılmasında söz konusu tedricilik ilkesinin payı büyüktür.

İbadetlerdeki uygulamada tedrici bir sıralama izlemiştir. Beş vakit namaz ancak Mi'rac gecesinde farz kılınmıştır.³⁸³ Namaz kılmaya alışan mü'minlere oruç ve zekatla ilgili mükellefiyetler daha sonra gelmiştir.

Resûlullah (s.a.) dini insanlara tebliğ ederken de tedrici bir yol izlemiştir. Dini önce en yakınındakilere duyurmuş, daha sonra yakın çevresine, komşu şehirler ve sınır ülkelere yaymıştır. En sonunda evrensel bir nitelik kazandırmıştır.³⁸⁴

³⁷⁹ Ebu's- Su'ûd, İrşadü'l-Akli's-Selim, el-Matbaatu'l-Âmire, İstanbul t.y, VII, s. 247-251; Gazâli, İhyâ, I, s. 83-93.

³⁸⁰ Saka, *Kur'an'ı Kerim'in Davet Metodu*, s. 166.

³⁸¹ el- İsrâ: 17/106.

³⁸² el-Bakara: 2/ 219; el-Mâide: 5/ 90; Muhammed: 47/ 15.

³⁸³ Elmalılı, Hak Dini, VIII, s. 5958.

³⁸⁴ Özbek, Bir Eğitimi Olarak Hız. Muhammed, s. 187.

2.1.4 Merhametli ve Yumuşak Davranmak

İrşad faaliyetleri sırasında yumuşak bir üslup kullanmak, verilecek bilgilerin zihinlerle birlikte gönüllerde de yankı uyandırması açısından son derece önemlidir. “Tatlı dil yılanı deliğinden çıkartır” özdeyişiyle de ifade edildiği gibi, yumuşak üslup, irşadda başarıyı arttıran etkenlerden biridir.

Hz. Peygamber, hataları kızmadan ve muhatabın gönlünü kırmadan gönül hoşluğu içerisinde düzeltmeyi eğitsel bir ilke edinmiştir. O, Allah’ın kendisini sorumlu tuttuğu dini anlatma görevini diğer inanç ve davranışları baskıyla engelleme şeklinde değil; insan fitratına uygun bir davranış tarzıyla, yanlış olduğuna inandığı düşünce ve kanaatleri yumuşak³⁸⁵ ve hoşgörülü bir üslupla düzeltme yolunu seçmiştir.

Allah Teâlâ, örnek bir eğitici olarak gönderdiği peygamberinin insanları belli ilkeler doğrultusunda eğitmesini istemiştir. Allah’ın (c.c.), “İnsanları Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır, onlarla en güzel bir üslupla tartış...”³⁸⁶ emrini kendisine düstur edinen Hz. Peygamber de ilâhî rahmetin bir tecellisi olarak bulunan hoşgörülü olma özelliği, Kur’an-ı Kerim’de şöyle ifade olunmaktadır:

“Allah’ın rahmeti ile onlara karşı yumuşak davrandın. Şayet kaba ve katı yürekli olsaydın, hiç kuşkusuz etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet, bağışlanmaları için mağfiret dile...”³⁸⁷

Buradan anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber’in amacı, Kur’an-ı Kerim’in ilkelerini zorla kabul ettirmek değil, bu ilkeleri yumuşak bir üslupla insanın hem zihnine hem de aklına sunmak olmuştur.³⁸⁸ O, bunu insan psikolojisini dikkate alarak ve en güzel yöntemleri kullanarak gerçekleştirmiştir. Çünkü kaba, katı ve kırıncı bir yaklaşımla muhatapları etkileyebilmek ve sağduyulu insanların gönüllerini fethedebilmek mümkün değildir. Buna mukabil yumuşak bir kişiliğe sahip olmak ve muhataplara karşı sevecen bir tavır sergilemek, anlatılan bilgilerin içselleştirilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Yumuşak bir üslup kullanarak insanlarla diyalog kurma, önceki peygamberlerin de yöntemiydi. Hz. Musa ve Hz. Harun’a bu yöntemi uygulamaları emredilmiş, Firavun’a gidip nazik ve kibar sözlerle onu hak yola çağırmaları istenmiştir. Bu gerçek, Kur’an’da şu ifadelerle dile getirilmiştir:

³⁸⁵ Âl-i İmran: 3/ 159.

³⁸⁶ en- Nahl: 16/ 125.

³⁸⁷ Âl-i İmran: 3/ 159.

³⁸⁸ el-Ğâşiye: 88/ 22.

“Sen ve kardeşin birlikte âyetlerimi götürün. Beni anmayı ihmal etmeyin. Firavun’a gidin. Çünkü o iyiden iyiye azdı. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki aklını başına alır da sakınır.”³⁸⁹

İnsanlara nasihat eden kimsenin, muhataplarına yönelik yaklaşımlarında ve onlarda belli davranış değişikliği meydana getirmede yumuşak bir üslup kullanması son derece önemlidir. Bireylere yönelik yumuşak üslup, aşırı otoriterliğe göre daha saygındır. Aşırı otoriter kişiler, muhataplara hükmetmeye çalışırlar. Çoğu zaman zora ve kuvvete başvurup, bireylere karşı disiplini göz korkutarak sağlamak isterler. Ancak sertlik ve kabalıkla sağlanmaya çalışılan itaat, hoca ya da nasihat eden kimseye karşı gizliden gizliye bir nefrete, kine ve isyana neden olabilir. Yıldırma sonucu hatip başarılı olduğunda, bireylerde korku ve gerginlik hali etkin olur.³⁹⁰

Başarısızlık durumunda ise, insanları irşad eden kimsenin, kendisi sinirli, kaygılı, dikkati dağınık ve öfkeli bir kişi olur. Dikkatten kaçmayan bu durum karşısında bireylerin dikkatsiz ve saygısız tavır takınmaya başladıkları görülür. Bu durumda alay ve küçük düşürücü sözler genelleşeceği için, artık hatip, muhataplarında öğrenme, karakter ve disiplin durumlarını düşünme yerine, kendi prestijini korumaya çalışacaktır.³⁹¹ Öyleyse bireylere yönelik üslupta aşırılığa kaçmadan dengeyi korumak önemlidir. Yani öğüt veren kişi, ne çok sert, ne de ciddiyetsizliğe ve disiplinsizliğe neden olabilecek derecede aşırı yumuşak olmalıdır. İki arasında dengeli bir yol izlenmek yerinde bir tavır olacaktır.

2.1.5 Hoşgörü Öncelikli Bir Yaklaşım Sergilemek

Hata ve işlenen kusurlara karşı kızmadan, muhatabı küçük düşürmeden nasihat edilirse yapılan tavsiye ve verilen öğüt amacına hizmet etmiş olur. Hor görülerek, hatalardan dolayı kızılarak kusurların düzeltilmesi mümkün olmaz. Aksine muhatap üzerinde bu tür davranışlar aksi tesir gösterir. Hatalarında ısrar etmelerine sebep olabilir.

Kur’an’da da iyilik ve fenalığın bir olmadığını, fenalığın iyilikle savulması gerektiğini ve böyle yapılırsa kişiyle düşman olanların bile dost olabileceği beyan

³⁸⁹ Tâhâ: 20/ 42-44.

³⁹⁰ Hakan Sarı, Sınıf Yönetimi, Eğitim Kitabevi, Konya 2005, s. 221.

³⁹¹ Hüseyin Peker, Din ve Ahlâk Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları, Eser Matbası, Samsun 1998, s. 159.

edilir.³⁹² Güzel bir karşılık, tatlı bir tebessümle bireylerin yumuşadığı ve sakinleştiği sıklıkla müşahade edilen davranışlardandır.³⁹³

Bu sebeple Resûlullah'ın (s.a.) yanlış düşünce ve alışkanlıkları, bireye kızmadan, onun aklına ve gönlüne hitap ederek doğru olanı gösterme yolunu tuttuğu görülmektedir. Örneğin Resûl-i Ekrem'in (s.a.) daha önce sahip olduğu kötü bir alışkanlığı Müslüman olduktan sonra da devam ettirme düşüncesinde olan bir gence karşı takındığı tavır son derece manidardır. Henüz yeni Müslüman olan bu genç Hz. Peygamber'e gelerek, zina için kendisine izin vermesini istemiştir. Resûlullah (s.a.), gence başka birinin kendi akrabalarıyla zina etmesini isteyip istemediğini sormuş, genç, hiç beklemediği bu sual karşısında hatasının farkına varmış, yakınlarına yapılmasını istemediği bu çirkin fiile, başkalarının da rıza göstermeyeceğini Hz. Peygamber'in bilinçli yaklaşımı sayesinde kısa sürede fark etmiştir.³⁹⁴

Eğer bu genç isteğinden ötürü azarlanmış ve ayıplanmış olsaydı veya yapacağı işin ne kadar kötü olduğu kendisine fark ettirilmeseydi, işlemek istediği zina eyleminin yanlışlığını kavrayamayacak ve belki de o eylemi işlemeye devam edecekti. Ancak Hz. Peygamber, gencin bu çirkin isteğinin nefsanî arzusundan kaynaklandığını düşünerek ona hoşgörülle yaklaşmış ve gerçekleştirmeyi düşündüğü fiilin yanlışlığını çeşitli sorularla kendisine fark ettirmiştir.

Hız. Peygamber'in bu özelliği şu olayda da görülmektedir. Rivayet edildiğine göre Rafi b. Amr kendisiyle alakalı bu anısını şöyle anlatmaktadır: "Henüz çocuk iken bir hurma ağacını taşıyordum. Beni Resûlullah'a (s.a.), götürdüler." O şöyle buyurdu: "Yavrucuğum, hurmayı niçin taşıladın?" Ben, "Yemek için" deyince, Resûlullah (s.a.), "Yavrum bir daha hurmayı taşılama, altına düşenlerden ye" şeklinde uyarıda bulundu ve sonra da başımı okşayarak, "Allah'ım, bu yavrunun karnımı doyur" diye dua etti.³⁹⁵

Bu olayda Hz. Peygamber, istenmeyen bir fiili işleyen bu çocuğa kızmadan ona sevgi ve merhamet dolu sözlerle nasihat etmiş, nasıl davranması gerektiğini yumuşak bir üslupla öğretmiştir. Çocukların buluş çağına gelinceye kadar dinen sorumlu

³⁹² Fussilet: 41/34; el-Mü'minun: 40/96.

³⁹³ Saka, *Kur'an'ı Kerim'in Davet Metodu*, s. 166.

³⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, s. 257.

³⁹⁵ Ebû Dâvûd, *Cihad* 94; Tirmizî, *Buyu'* 54; İbn Mâce, *Ticaret* 67.

sayılmadıkları bilinen bir husustur. Bu yüzden Hz. Peygamber çocukluk çağında yapılan yanlış davranışları doğruyu göstererek hoşgörü ile karşılamıştır.³⁹⁶

Kuşkusuz güzel söz ve davranış, karşı tarafın kin ve kızgınlığını yatıştırıcı bir etki sağlar. Nitekim kimi rivayetlerde başkalarının hatâlarını affetmenin Allah'ın o kişinin şerefini arttırmasına sebep teşkil ettiği belirtilir.³⁹⁷

Hata ve kusurları affetmenin de ötesinde, kötülüğe dahi iyilikle muamele edebilmek ve hatta istenmeyen bir davranışına rastlandığında birinin ıslah olması ve hidayet bulması için dua edebilmek, Resûlullah'ın (s.a.) belirgin bir vasfı idi. Taif'te kendisini taşıyanlara ve Uhud'da dişlerini kırıp yüzünü yaralayanlara bedduada bulunmayıp hidayetleri için dua etmesi, onun bu yaklaşımının pek çok örneğinden sadece ikisidir.

Muhataba söylenecek sözlerde göz önünde bulundurulması gereken bir başka husus, onun hatasını yüzüne vurmaktan dolaylı bir şekilde uyardırmaya çalışmaktır. Bu sebeple Hz. Peygamber, insanların yanlış davranışlarını düzeltirken bazen dolaylı anlatım yöntemleri kullanmıştır. Böyle bir yol izlemek bireyler üzerinde olumlu tesirler bırakır. İletilmek istenen mesaj dolaylı (indirekt) olarak aktarılsa, herkes seviyesine göre kendine düşün mesajı alır.³⁹⁸

Bu gerçeği göz önünde bulunduran Hz. Peygamber, yanlış bir davranışı düzeltmek için o davranışı işleyeni hemen suçlamaz, onu yüzüne vurmazdı. Yanlışlık yapanı isim vererek suçlama yerine; “Bir kısım insanlara ne oluyor ki, şöyle şöyle yapıyorlar”³⁹⁹ şeklinde genel bir ifade ile dolaylı yönden hem o davranışı işleyeni, hem de aynı yanlışlığı işleme ihtimali olan diğer insanları uyarırdı.

Bir gün Hz. Peygamber, birlikte deve eti yedikleri bazı sahâbilerle mescitte namaz vaktini beklerken, birden bire çevreye rahatsız edici bir koku yayılır. Herkes bu kokunun sahibini merak eder. Kokunun sahibi büyük bir sıkıntı içerisinde. Kokuyu çıkarını bulmak için tek yol namaz vaktini beklemektir. Çünkü kim yeniden abdest alacak olursa, rahatsızlık veren kokuyu büyük bir ihtimalle o çıkartmıştır. Problemi Hz. Peygamber şöyle çözer, “Kim deve eti yedi ise abdest alsın!” Orada bulunanlar,

³⁹⁶ Mehmet Emin Ay, Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Tanıtalım, Timaş Yay., İstanbul 1998, s. 156-157.

³⁹⁷ Müslim, Birr, 69; Tirmizî, Birr, 82.

³⁹⁸ Özbek, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed, s. 134, 135.

³⁹⁹ Müslim, Fedâil 35; Ebû Dâvûd, Edep 6.

“Hepimiz yedik” deyince, Hz. Peygamber, “Öyleyse hepiniz abdest alın”⁴⁰⁰ buyurur. Böylece kokuyu çıkartan şahsın arkadaşları arasında rencide edilmesi önlenmiş olur.

Resûlullah (s.a.), bireyleri kendi hata ve günahlarıyla ilgilenmeye çağırmıştır. O kişileri başkalarının hata ve kusurlarını araştırmaktan, “Kim dünyada bir kulun ayıbını örterse, Allah da kıyamet gününde onun ayıbını örter.”⁴⁰¹ sözüyle nehy etmiştir.

Affedicilik, kaynağını Kur’an ve sünnetten alan önemli ilkelerden birisidir. Müslüman terbiyeciler, bireylerde ilk defa görülen yanlış davranışların hemen teşhir edilmeyip affedilmesi gerektiği görüşündedirler.⁴⁰² Öğrenciler üzerinde yapılan gözlemlerde de, hatalardan dolayı cezalandırılma yerine affetmenin daha olumlu sonuçlar verdiği kanaatine varılmıştır.

“(Ey Resûlüm!) Affedici ol! İyi ve güzel olan şeyleri emret! (Delil kabul etmeyen ısrarcı) câhillerden yüz çevir.”⁴⁰³ beyanıyla Allah Teâlâ, Resûlüne kullarına karşı merhametli olmayı ve affedici bir yolu seçmeyi öğütlemiştir.

Bu yüzden affedicilik, Hz. Peygamber’in eğitiminde son derece önemli bir prensip olmuştur. Mekke’nin fethinden sonra Mekkeli müşriklere karşı sergilediği tavır, O’nun cezalandırma yerine affetmeyi tercih ettiğini gösteren güzel bir örnektir. Resûlullah (s.a.), gücü yettiği halde öfkesini yenen kimseleri Allah Teâlâ’nın herkesin önünde mükafaatlandıracağı müjdesini de vermektedir.⁴⁰⁴

Rivâyete göre bir bedevî mescidin kenarına küçük abdestini bozar. Orada bulunanlardan bazıları bedevîyi cezalandırmak için ayağa kalktıklarında, Hz. Peygamber onu hırpalamalarına izin vermemiştir.⁴⁰⁵ Böylece o, eşine rastlanmadık bir affedicilik ve hoşgörü örneği sergilemiştir. Ancak buradaki hoşgörülü tavrın amacı saygısızlığa göz yummak değil; bilgisizliğinden dolayı yanlış yapanı anlayışla karşılayarak onun davranışlarını iyilikle düzeltmeye çalışmaktır.

İnsanları irşad ederken gösterilecek affedicilik, sevgi ve güven, karşılıklı anlayışı arttıracaktır. Bu yaklaşım, hatip tarafından verileni daha iyi alınmasına imkan

⁴⁰⁰ Hâşimî, er-Rasûlü’l-Arabî ve’l-Murabbî, Şam 1981, s. 160.

⁴⁰¹ Müslim, Birr 72.

⁴⁰² Gazâlî, İhyâ , III, s. 167.

⁴⁰³ el-A’râf: 7/199

⁴⁰⁴ Tirmizî, Birr 74, Kıyâmet 48; İbn Mâce, Zühd 18

⁴⁰⁵ Buhârî, Vudu 58, Edeb 80; Müslim, Tahâret 98,100.

verir. Şiddet, baskı, dayak ya da korkutma gibi cezalandırıcı önlemler ise sevgi ve güven ortamını zayıflatmakta veya yok etmektedir. Affediciliğin zıddı olan yaklaşımlarla bireylerin hayatlarında kalıcı ve sürekli değişiklikler yapmak mümkün değildir. Cezalandırma yöntemi, eğitime çalışılan bireyin eğitene karşı kin ve nefret duyguları beslemesine bile neden olabilir. Oysa eğitilen konumundaki bireylerde affetmeyi tercih eden eğitimciye karşı bir saygı ve sevgi eğilimi vardır. Affetmede bireyi kazanma, cezalandırmada ise kaybetme ihtimali yüksektir. Hz. Peygamber'in çok sevdiği amcası Hamza'yı şehit eden Vahşi'yi affederek onları İslâm'a kazandırma konusundaki başarısı bunun kanıtıdır.

2.1.6 Dengeli Bir Yaşam Tavsiye Etmesi

İnsanın ruhu ve bedeni nasıl kaynaşmış ise ahiret de dünya ile aynen birbiriyle iç içedir. Ahiret hayatı bu anlamda bu dünyanın iç cephesi, ruhu demektir. Hangisi ihmal edilse öteki yarım kalır. Kur'an insanın dünyadan elini eteğini çekmesini, mutlak olarak zühd yoluna girmesini ve kendisini tamamen ibadete vermesini istememektedir.⁴⁰⁶ Aynı şekilde kendisine tâbi olanların tamamen dünyaya yönelmelerini, sırf dünya için çalışmalarını ve maddeye karşı aşırı bir hırs göstermelerini de kabul etmez.⁴⁰⁷

İslâm dininin önemli değerlerinden biri şüphesiz, mescitle evi, ziraatla siyaseti bir arada tutması, hayatı bütünüyle kuşatan bir sistem getirmiş olmasıdır. İslâm insanı hayattan koparan ruhbanlığı, kesin bir dille nehy etmiştir. Aksine insanoğluna, yeryüzünü onarma, mamur etme görevini yüklemiştir. Diğer taraftan İslâm'da namaz, oruç, hac gibi kişisel ibadetler olduğu kadar, sosyal hayatı, dayanışmayı kuvvetlendiren yönlendirmeler de vardır. Bu doğrultuda mü'minin her türlü fiilinin ibadet çerçevesi içinde değerlendirilebilmesi, madde ve mana dengesini korumada İslâm'ın gösterdiği hassasiyeti gözler önüne sermektedir. Kur'an dinde aşırıya gidilmemesi konusunda mü'minleri uyarır.⁴⁰⁸ Yine Mü'minlere, Kur'an'da dünyada da ahirette de iyilik ve güzellik istemeleri öğütlenmiştir.⁴⁰⁹ Görülmektedir ki; tek başına dünya saadeti ya da ahiret mutluluğu hedeflenmemiş, hem dünyadan güzellikler istenmesi, hem de ahiret yurdundan iyilikler talep edilmesi öğütlenmiştir.

⁴⁰⁶ el-Kasas: 28/77.

⁴⁰⁷ el-Bakara: 2/201,202.

⁴⁰⁸ en-Nisa: 4/171.

⁴⁰⁹ el-Bakara: 2/201.

İslam dini, ruhun yücelmesi gayesiyle bedeni gereksiz yasaklar ve ağır işkencelere tâbi tutan görüşlere değer vermez. Madde ve mana arasında tam bir denge ister. İbadet veya yaşam ayrımı yapmadan hayatın her alanı için geçerli kurallar koymuştur. Bu bağlamda dünya nimetlerinden faydalanma konusunda imtina edenlerin bu tavırları Kur'an tarafından şiddetle kınanır. İnsanoğluna her namaz kıldığı yerde güzel elbiseler giymesi ve yiyip içmesi, ama israf etmemesi emredilir. Allah'ın kulları için yarattığı zineti, temiz ve hoş nimetleri hiçbir kimsenin nefesine haram kılamayacağı beyan edilir.⁴¹⁰

Hız. Peygamber, ashabına her zaman ölçülü olmayı tavsiye etmiş, her türlü aşırıktan onları nehy etmiştir. Resûl-i Ekrem (s.a.), dinin kolaylıktan ibaret olduğunu⁴¹¹ ve Allah Teâlâ'nın kendisini zorlaştırıcı ve şaşırtıcı değil, öğretici ve kolaylaştırıcı olarak gönderdiğini⁴¹² her fırsatta müminlere duyurmuştur. O, ashabından ibadetlerinde ileri gidenlerin, aşırı derecede katı davrananların tavrını, hiçbir zaman tasvip etmemiştir. Bütün bunları yapmasındaki sebep aynıdır. Madde ve ruh arasındaki hassas dengeyi korumak...

Kaynaklarda geçtiğine göre Abdullah b. Amr, bütün yıl oruç tutmaya ve sabahlara kadar namaz kılmaya başlar. Bu durumdan Resûlullah (s.a.) haberdar olur. "Benim senin bütün sene oruç tuttuğunu ve her gece Kur'an okuduğunu haber almadığımı mı sanıyorsun? der. Abdullah b. Amr, bunu yapmakla hayırdan başka bir şey murad etmediğini belirtir. Hız. Peygamber, "Şüphesiz ki her ay üç gün oruç tutman yeterlidir." diye onu itidalli olmaya davet eder. Abdullah b. Amr, bundan daha fazlasına gücü yettiğini söyleyince, bu sefer Resûlullah (s.a.), "Fakat eşinin sende hakkı vardır. Misafirlerinin sende hakkı vardır, vücudunun sende hakkı vardır."⁴¹³ şeklinde uyarıda bulunmuştur.

Ashab-ı kiramdan bir kısmının toplanıp, dünyadan el etek çekmeye, kendilerini hadım ettirmek suretiyle erkeklik duygularını öldürmeye, gündüzleri oruçlu, geceleri de ibadetle geçirmeye, et ve et ürünleri yememeye, kadınlara yakın olmamaya, güzel koku sürmemeye, yeryüzünde gezip dolaşmamaya karar verdiler. Bunu duyan Hız. Peygamber, "Şüphesiz ki ben bunlarla emrolunmuş değilim. Elbette sizin üzerinizde

⁴¹⁰ el-Araf: 7/31-32.

⁴¹¹ Buhârî, İman 29.

⁴¹² Müslim, Talak 29.

⁴¹³ Buhârî, Savm 55; Müslim, Sıyam 182.

nefislerinizin hakkı vardır. Bazan oruç tutun, bazan tutmayın. Gece hem ibadet edin hem uyuyun. Ben hem ibadet ederim hem de uyurum. Oruç tuttuğum günler de olur, tutmadığım günler de. Et ve et ürünlerini yediğim gibi hanımlarımla da beraber olurum. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.” diye uyarıda bulundu. Sonra sahâbeyi toplayıp onlara yine uyarıcı bir konuşma yaptı ve şunları söyledi:

“Bazılarına ne oluyor ki, hanımlarla evlenmeyi, yeme içmeyi, güzel koku sürmeyi, uyumayı ve meşrû sayılan dünya zevklerini kendilerine haram kılıyorlar. Şüphesiz ki ben size keşiş ve ruhban olmanızı emretmiyorum. Benim dinimde et yemeyi terketmek, kadınlardan uzaklaşmak bulunmadığı gibi, dünyadan el etek çekip manastırlara sığınmak da yoktur. Ümmetimin seyahatı oruç, ruhbanlıkları ise cihaddır. Allah'a ibadet ediniz, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayınız, hac ve umre yapınız, namazlarınızı kılınız, zekâtınızı veriniz, ramazan orucunu tutunuz. Dosdoğru olunuz ki, başkaları da öyle olsun. Sizden önceki ümmetler, aşırılıkları yüzünden helâk oldular. Dini kendilerine zorlaştırdılar, Allah da onlara zorlaştırdı. Bugün kilise ve manastırlarda bulunanlar, onların artıklarıdır.”⁴¹⁴

Gece ibadeti en büyük nafilelerden biridir. Onu yapanı büyük bir sevap bekler. Ancak gece uyuyup dinlenmeyen birinin gece ibadeti yapması mümkün değildir. Dolayısıyla gece ibadeti, uyku ile dinlenen beden sahibinin yapabileceği bir iştir. Uyku kendi başına değerli değil ama değerli olana zemin oluşturduğundan onun gibi değerli olmaktadır. İnsan bedeni sürekli çalışmaya müsait değildir. Bunun için de yeri geldiğinde eğlenmek, dinlenmek, neşelenmek, eşler arasında karşılıklı alaka ibadet olur. Bunların ibadet oluşu, ibadet edecek bedene ve beyne destek olmasından kaynaklanır. Yirmi dört saatin ibadetle doldurulması ne makul bir yaklaşım ne de İslam'ın isteklerindedir.

İslam; inaçta, düşüncede, kullukta, ibadette, ahlâkta ve davranışta daima ölçülü olmayı tavsiye eder. Aşırılıklara karşı da insanları uyarır. Hz. Peygamber dinde aşırılıktan sakınılması gerektiğini, daha önceki milletlerin yalnızca dinde aşırılığa kaçmaları yüzünden mohvolduklarını belirtir.⁴¹⁵

⁴¹⁴ Buhârî, İ'tisam 5; Müslim, Nikah 5.

⁴¹⁵ Buhârî, İ'tisam 5; İbn Mâce, Menasik 63; Nesai, Hac 218.

Resûlullah (s.a.), bu gibi aşırılıklara asla müsaade etmemiştir. Eğer bu tür davranışları hoş karşılasaydı, İslam dini çok az sayıda insanın yerine getirebileceği bir din olurdu. Oysaki İslam, bütün insanlığa hitap etmektedir.⁴¹⁶

Bu yüzden namazı uzatan birisine Hz. Peygamber fena halde kızmış ve şu şekilde ikazda bulunmuştur: “Ey insanlar! Hakikaten içinizde nefret ettirenler var! Hanginiz camaate imam olursa namazı kısa tutsun! Çünkü arkasında yaşlı, güçsüz ve ihtiyaç sahipleri vardır.”⁴¹⁷ Yine namaz konusunda Muâzla ilgili bir şikayet alan Resûlullah (s.a.), çok kızmış ve “Sen fitneci misin ey Muâz’ diye çıkmış” ve bu sözünü üç kere tekrarlamıştır.⁴¹⁸

Allah’ın kullarına emrettiği farzlardan/sünnetlerden veya yasakladığı haramlardan/mekruhlardan olmayan, kulun serbest bırakıldığı, yapmakla yapmamak arasındaki kararı kendisinin verebileceği ve hiçbir şekilde kararından ötürü vebale girmeyeceği işlerin adı mubahtır. Mubah, insan hayatının bütününe kuşatan geniş bir çerçeveyi kapsar. Günlük hayattaki farzlar ve haramlar çıktıktan sonra yaptığımız işlerin tamamına yakını mubah kuralı ile önümüzde durur. Yememiz içmemiz, gezmemiz, gülmemiz ve benzeri, insan olarak kendimizi yapmaya mecbur hissettiğimiz pek çok iş mubah listesinde yer alır. Yorulan bedenlerin dinlendirilmesi, neşesi kaybolan beyinlerin neşelendirilmesi, acıkan midelerin doyurulması, daralan dostluk çevrelerinin genişletilmesi, dinimizin mubah dairesinde kalan işlerindedir. Bu daire genişletildiğinde, ticaret yapmak, evlenmek, çocuk sahibi olmak da onun içinde yer alır.

Aşağıdaki şu rivayetler de Resûlullah’ın (s.a.) din ve dünya arasındaki denge siyasetini yansıtmaları açısından kayda değerdir:

“Gücünüzün yeteceği amelleri yapın. Çünkü siz usanmadıkça Allah da usanmaz. Allah’ın en sevdiği amel, az da olsa devamlı olanıdır.”⁴¹⁹ “Şüphesiz din kolaylıktır. Hiç kimse dinle boy ölçüşemez, aksi halde dine yenik düşer.”⁴²⁰

Bu noktada Resûlullah’ın (s.a.), Abdullah b. Amr’a tavsiyesini de hatırlayabiliriz. O, Abdullah b. Amr’a oruç tutma ve Kur’an okumada mutedil

⁴¹⁶ Karadavi, İslami Uyanışın Problemleri, ter: Hasan Fehmi Ulus, Risale Yay, İstanbul 1986, s.28.

⁴¹⁷ Müslim, Salat 182, 183, 184.

⁴¹⁸ Buhârî, Cihad 164.

⁴¹⁹ Müslim, Müsafirin 215.

⁴²⁰ Buhârî, İman 29.

olmasını tavsiye etmiş, Amr, Hz. Peygamber'e daha fazlasını yapabileceğini belirterek, kendisini daha fazla yükümlülük altına sokmuştur. Zamanla Resûlullah'ın (s.a.) tavsiye ettiği miktarı kabul etmediğinden hayıflanmış, ibadette mutedil bir yol izlemenin kendisi ve ailesi için daha hayırlı olacağı itirafını da yapmak zorunda kalmıştır.⁴²¹

Anlaşılan odur ki Resûl-i Ekrem (s.a.) mü'minlere her zaman hayatın bütün alanlarında mutedil olmayı tavsiye etmiş ve öğütlemiştir. Aşırılık ve sertlikten Ashabını men etmiştir. Dinde orta yolun tutulmasının insanlar için daha hayırlı olduğunu canlı örneklerle gözler önüne sermiştir.

2.2 Ferdi ve Müşterek Olması Açısından Öğüt Talepleri

Bu başlık altında öğüt talepleri ferdi ve müşterek olmak açısından ele alınacaktır. Örnek üzerinde de görüleceği üzere bazı öğüt talepleri tek bir kişiyle alakalı olurken, kimileri bir topluluk tarafından ileri sürülmüş taleplerdir. Şimdi biz ferdi nitelikli öğüt taleplerini, daha sonra müşterek nitelik taşıyan öğüt taleplerini ele alacağız.

İslam tarihinde vaaz ve nasihat geleneği gerek halk eğitimi, gerekse sosyal ve kültürel hayatın öğretilmesi ve bir hayat nizamı kurma açısından son derece önemlidir. Asırlarca islami eğitim-öğretimin vazgeçilmez bir vasıtası haline gelen vaaz ve nasihat kurumu önemli bir işlev görmüştür..⁴²²

Bütün Peygamberler gibi Resûlullah'ın (s.a.) de tebliğ ve tebyin gibi iki temel görevi vardı. Hz. Peygamber tebliğ ve tebyin görevi gereğince ashab-ı kirama sürekli vaaz ve nasihatta bulunmak zorundaydı. Çünkü o insanlara vahyi ulaştıran bir peygamber olması yanında aynı zamanda onlara sözel ve pratik anlamda dini öğreten bir muallimdi.

⁴²¹ Buhârî, Savm 55, 56, 57, Teheccüd 7, Enbiyâ 37, Nikâh 89; Müslim, Sıyâm 181-193.

⁴²² Uğur, Vaaz, Kıssacılık ve Hadiste Kussas, A. Ü. İ. F. D, sa. 84, s. 291.

2.2.1 Ferdi Öğüt Talepleri

Bu başlıklar altında Hz. Peygamber'e yöneltilen taleplerden bazılarının sadece bir kişinin talebi olduğu, bazılarının ise birden fazla şahıslara ya da topluluklara ait olduğu hususu örneklerle ele alınacak, her örnek bu açıdan değerlendirilecektir.

Resûl-i Ekrem'in (s.a.) öğüt ve tavsiyelerinin, ashab-ı kiramın bazılarının istekleri üzerine onlara has ve onlarla ilgili olarak gerçekleşmiştir. Bu tavsiyelere göz attığımızda, Resûlullah'ın (s.a.) ashabını topluluk halinde eğitmesinin yanısıra, zaman zaman onlarla birebir meşgul olduğunu ve onların kişilik gelişimleriyle yakinen ilgilendiğini görürüz.

Harmele Amberi, Resûlullah'a (s.a.) gelir ve kendisine öğüt vermesini ister. Hz. Peygamber, Allah'tan korkmasını, herhangi bir mecliste bulunduğu zaman hoşlandığı şeylerin söylenmesi halinde o meclise devam etmesi, aksinin olması durumunda ise orayı terk etmesi tavsiyesinde bulunur.⁴²³

Bir keresinde bir adam, Hz. Peygamber'e gelerek kendisine öğüt vermesi ister. Resûlullah (s.a.) de ona kızmamasını tavsiye eder. Adam dileğini birkaç kez tekrar etmesine rağmen her defasında aynı cevabı alır.⁴²⁴ Bu sahabinin, Hz. Peygamber'in tavsiyesini kısa tutmasını istediği de rivayetlerde yer almaktadır. Hz. Peygamber bu tavsiyeyi ona has ve aynı zamanda bu durumda olan herkes için yapmıştır. Büyük ihtimalle bu kişide, öfke vasfı galip olduğundan Efendimiz onun bu yönünü terbiye etmek istemiştir. Çünkü öfke toplumsal hayat içerisinde telafisi mümkün olmayan büyük zararlara sebep olabilmektedir. Bu yönüyle Nebi'in (s.a.) tavsiyesi toplumsal huzurun sağlanması için son derece önemlidir.

Ebu Zer zaman zaman Hz. Peygamber'in yanına oturur, kendisi için öğüt isterdi. Bu şekilde Ebu Zer'den çok sayıda rivayet nakledilmiştir. Resûlullah (s.a.) her defasında ona ve onun şahsında bütün insanlara nasihat ederdi. Yine bir defasında Ebu Zer, Hz. Peygamberden öğüt ister. Resûlullah (s.a.), ona nerede olursa olsun Allah'a karşı gelmekten sakınması; yaptığı kötülüğün arkasından hemen bir iyilik yapması ve insanlara güzel ahlak ile muamele etmesini öğütlemiştir.⁴²⁵ Yine bir keresinde Ebu

⁴²³ Heysemi, Mecmeu'z-zevaid, II, s. 215-16.

⁴²⁴ Buhârî, Edeb 76.

⁴²⁵ Tirmizî, Birr 55.

Zer, Hz. Peygamber'den kendisini yönetici yapmasını istemiş. Resûlullah (s.a.) ise, onun zayıf mizaclı olduğu gerekçesiyle bu isteğini geri çevirmiştir.⁴²⁶

Hz. Peygamber'e sorulan soruları da nasihat talepleri cümlesinden değerlendirecek olursak sahabilerden bazıları ona farklı zamanlarda hangi amelin daha faziletli olduğunu sormuşlardır. Bu aynı soru karşısında aldıkları yanıtlar farklı farklı olmuştur. Çünkü Resûlullah (sav) kendisine soru soran kişinin haline münasip olarak cevap vermeye özen göstermiştir. Örneğin harp zamanında kendisine böyle bir soru yöneltildiği zaman; cihad etmenin en faziletli amel olduğunu söyler, kıtlık ve afet zamanında; sadaka vermenin, aç ve yoksul kimselerin doyurulmasının en faziletli amel olduğuna dikkat çekerdi. Soru soran kişi, fazla konuşan, biriyse, ona, dilini tutmasını; çok çabuk kızıp sinirlenen biri ise, ona da sinirlerine hâkim olmasını tavsiye ederdi. bulunurdu. Burada örneklerin sayısını çoğaltmak mümkündür, ancak biz bu kadarıyla yetinmeyi uygun bulduk.

Resûlullah'ın (s.a.), ashab-ı kirama yönelik ferdi öğütleri onları ahlaken yetiştirici nitelikte nasihat ve tavsiyeler içermektedir. Sahabiler bu tavsiyeleri ömür boyu kendileri için uyulması gereken genel geçer ilkeler olarak kabul etmişlerdir. Bu öğütler, sadece muhatabını ilgilendiren öğütler değildi. Aynı zamanda bireyin şahsında bütün insanlara yönelik nasihatlerde de bulunmuştur. Bir başka deyişle onun bazı nasihatları fert üzerinden topluma yöneliktir.

2.2.2 Müşterek Öğüt Talepleri

Hz. Peygamber'in nasihat ve tavsiyeleri genelde bütün ashabına ve onların şahsında ümmetin hepsine yönelik olmuştur. O, her alanda ashabına nasihat ve tavsiyelerde bulunmuştur. Bu nasihatler içinde insan hayatında vazgeçilmez olan çok önemli dersler buluruz. Resûlullah (s.a.), bazı anlarda kendisine bir soru yöneltmeden veya öğüt talebinde bulunulmadan kendiliğinden nasihat etme ihtiyacı hissetmiş ve ashabına onların şahsında bütün yönelik öğütler vermiştir.

Bunun çok sayıda örneğini zikredebiliriz. İrbâz İbn Sâriye'nin rivayet ettiğine göre, bir gün Resûlullah (s.a.) cemaate namaz kıldırır. Sonra yüzünü topluluğa çevirerek çok belîğ, çok mânidar bir vaazda bulunur. Öyle ki dinleyenlerin gözleri yaşarır, kalpleri de heyecanla dolar. Orada bulunanlardan biri, "Ey Allah'ın Resûlü!

⁴²⁶ Müslim, İmare 17; Ebû Dâvûd, Vesâyâ 4; Nesâî, Vesâyâ 10.

San ki bu, bir veda konuşmasıdır, bize ne tavsiye ediyorsunuz?” diye sorar. Allah'a karşı takva içinde bulunmalarını, başlarında Habeşli bir köle olsa bile emirlerini dinleyip itaat etmelerini tavsiye eder. Zira hayatta kalanların kendisinden sonra nice ihtilaflar göreceğini haber verir. Resûlullah (s.a.) onlara; kendi yolundan ve hidayet üzere olan Hülefâ-i Râşidîn'in yolundan gitmeyi, onlara uymayı ve dört elle sarılmayı, sonradan çıkarılan şeylere karşı da son derece dikkatli ve uyanık olmayı tavsiye eder. Sünnete muhalif olarak sonradan çıkarılan her şeyin bid'at olduğunu her bid'atın da dalalete götüreceğini anlatmıştır.⁴²⁷

Hız. Peygamber vaazlarında ağır ağır tane tane konuşur⁴²⁸, bireyleri konuya hazırlamak için soru sorar ve söylediği şeyleri üç defa tekrarlar. O, bu şekilde ashabına yaptığı hitaplar ile muhatapların verilen öğüt ve tavsiyeleri en güzel şekilde anlamalarını sağlamıştır.

Onun umumi manadaki öğütlerinde öne çıkan hususlar; bireylerin can, mal ve namus emniyetlerini güvence altına alan, güçlülerin zayıfları ezmediği, kadınların ve yetimlerin haklarının korunduğu, toplumsal yardımlaşma ve dayanışmanın sağlandığı bir toplumsal düzendir.

⁴²⁷ Tirmizî, İlim 16, ; Ebu Dâvud, Sünne 5. Tirmizî bu rivayet hakkında “hasen sahih” yorumunu yapmıştır.

⁴²⁸ Tirmizî, Menakıb 9.

SONUÇ

Önsözde de belirtildiği gibi konu, bir giriş ve iki bölüm halinde ele alınmıştır. Ulaştığımız sonuç şudur :

Hz. Peygamber, makul ve meşru öğüt taleplerine genelde olumlu yaklaşmıştır. Muhataplarını her zaman sevgi ve merhametle karşılamıştır. Öğüt taleplerini değerlendirirken onların şart ve durumlarını göz önüne almış; seviyelerine, anlayış ve kapasitelerine uygun biçimde karşılık vermeye özen göstermiştir.

O; hedeflenen insan modeline uygun tutum ve davranışları daha çok öğüt ve nasihat yoluyla öğretmiş, men etmek istediği alışkanlıkların kötü sonuçlarına yine aynı yöntemle işaret etmeye ayrı bir önem atfetmiştir. Böylece sadece bilgilendirmeyi değil, kalp ve duygulara da nüfûz etmeyi hedeflediği ortaya çıkmıştır.

Hz. Peygamber'e yöneltilen öğüt taleplerinin hepsinin aynı içerikte olmadığı, muhteva açısından farklılıklar arz ettiği, onun, talebe dayalı öğütlerinde bazı çizgileri belirginleştirdiği hususları, yine bu çalışmada ulaşılan diğer sonuçlardır.

Biz bu mütevâzi araştırmamızın, konunun daha farklı seviye ve çerçevede ele alınacağı kapsamlı çalışmalara vesile olmasını umuyoruz.

KAYNAKÇA

- Abdubâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'an'i'l-Kerîm*, Kahire-1991,
- Aclûnî, Ebu'l-Fida İsmâîl b. Muhammed,t.y, *Keşfu'l- Hafâ ve müzîlü'l-ilbâs ammâ iştehera mine'l-ehâdîsi alâ elsineti'n-nâs*, I-II , Beyrut-1351.
- Ahmed b. Hanbel, t.y , *el-Müsned*, I-V, İstanbul-1982.
- Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usulü, İFAV Yay.* İstanbul 1998.
- Ay, Mehmet Emin, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Tanıtalım*, Timaş Yay., İstanbul 1998
- Aynî, Bedruddîn Ebu Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *Umdetü'l-Kâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Darü'l ihyâi't-türâs I-XI, Beyrut- ts.
- Azimabadi, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsul-Hak, *Avnu'l-Mabûd Şerhu Sünen-i Ebi Dâvud*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-XIV, Beyrut-1990.
- Bâcî, Kâdî Ebi'l-Velîd Süleyman b. Halef, *el-Müntekâ Şerhu Muvattai'l-İmâm Mâlik*, I-IX, Beyrut-1999.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Şuabu'l-İman*, Mektebetu'r-Ruşd, Riyad 2004.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VI, İstanbul-1981.
- Canan, İbrahim, *Sünnette Terbiye*, TDV yay, Ankara-1980.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, TDV Yay, Ankara-1998.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *Kitabu't- Tarîfât*, İstanbul-1308.
- Çakan, İsmail Lütfi, 1982, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, İFAV Yay, İstanbul-1982.
- Hadis Usulü*, İFAV Yay, İstanbul-1999.
- Hakkı Tavsiye Metod ve Vasıtaları*, Büşra yay, İstanbul-1992.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. Behrâm, *Sünenü'd-Dârimî*, I-II, İstanbul-1982.
- Davudoğlu,Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, Sönmez yay, I- XI, İstanbul-1982.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'âs es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, I-IV, İstanbul-1993.
- Ebu Gudde, Abdulfettah, *Bir Eğitimi Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları*, Çev. Enbiya Yıldırım, İstanbul-1998.

- Ebu's- Su'ûd, İrşadü'l-Akli's-Selim, el-Matbaatu'l-Âmire, İstanbul t.y.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, Çev. Çahit, Koytak. Ahmet, Ertük, İşaret yayınları, İstanbul-2000.
- ez-Zamahşeri, Muhammed b. Ömer, Tefsîru'l-Keşşâf, *Daru'l-Mushaf*, Kahire. 1977.
- Gazâlî, Zeynuddîn Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-dîn*, Tuğra Neşriyat, I-IV, İstanbul-1989.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam'a Giriş*, Çev. İbrahim Arif Koytak, Veysel Uysal, Beyan Yay, İstanbul-1996.
- İslam Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, İstanbul-1990.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullâh en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek Ale's- Sahîhayn*, I-III, Beyrut-1990.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamed b. Muhammed el- Bustî, *Garibu'l-Hadis*, I-II, Beyrut-1991.
- Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbn-i Mâce Terceme ve Şerhi*, I-X, İstanbul-1982.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamed b. Muhammed el- Bustî, *Garibu'l-Hadis*, Mektebetu'z-Zehrâ, Kahire 1998
- Heysemî, Ebû'l- Hasan Nureddin Ali b. Bekr b. Süleyman, Mecmau'z-zevâid, Müessesetü'l-Maarif, I-IV, Beyrut-1986.
- İbn Abdülber, en-Nemeri Ebu Ömer Yusuf b. Abdullâh, *Camiu Beyani'l-İlm ve Fadlih*, Daru'l-Haremeyn, I-IV, Riyad-1993.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, 1988, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Daru'l-edyan li't-türâs, I-XII, Kahire-1988.
- Tehzibü't-Tehzib*, I-V, Beyrut-1993.
- İbni Haldun, Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddimetü İbn Haldun*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1992.
- İbn Hişâm, Abdulmelik b. Hişâm *Es-Siretu-n-Nebeviyye*, Thk: Mustafa Es-Seka, el-mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullâh Şemseddîn, *İ'lâmu'l-Muvakkîyn*, Daru'l kütübî'l-İlmiyye, I-IV, Beyrut-1991.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, Beyrut-ts.

- İbn Manzûr, Ebu'l_fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mûkerrem, *Lisânu'l-Arab*, Darus-Sadr, I-XIV, Beyrut 1993.
- İbn Sad, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Kâtib, el-Hâşimî, el-Basrî, el-Bağdâdî, *Kitâbu't-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I-VIII, Beyrut-2001.
- İbnu'l-Esir, Mecdüddîn Ebu's-Saâdât Mübârek b. Muhammed el-Cezerî, *Câmîu'l-Usul fî Ehâdisi'r-Resul*, yy, I-X, Beyrut-1983.
- İbn Teymiye, Takiyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm, *Bir İslam Kurumu Olarak Hisbe*, Çev. Vecdi Akyüz, İnsan Yayınları, İstanbul-2001.
- Kandemir, Yaşar, "Hadis", DİA. XV, İstanbul-1997
- Örneklerle İslam Ahlakı*, Nesil yay, İstanbul-1980.
- Karadavi, Yusuf el- Karadavî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, Çev.Bünyamin Erul, Rey Yay Kayseri-1998.
- Hz. Peygamber ve İlim*, çev: Dilaver Selvi, Şule Yay, İstanbul-1991.
- İslami Uyanışın Problemleri*, ter: Hasan Fehmi Ulus, Risale Yay, İstanbul 1986.
- Kastallânî, Şihâbüddin Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed, 1990, *İrşâdü's-sâri lişerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIV, Beyrut-1990.
- Kavaklıoğlu, Mahmut, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Orta Yol*, Ensar Neşriyat, İstanbul-2004.
- Kazancı, Ahmet Lütfü,1992, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, Marifet yay, İstanbul-1992.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, TDV yay, Ankara-1998.
- Köksal, M. Asım, *İslam Tarihi*, Köksal Yayıncılık, İstanbul-1981.
- Kurtubi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Daru'l-Kütübi'l-Mısır, I-XIV, Beyrut-1987.
- Malik b. Enes, Ebû Abdullâh el-Asbahî el-Himyerî, *el-Muvatta*, I-II, (Thk. M.Fuad Abdulbaki), Beyrut-ts.
- Mevdudi, Ebu Âlâ, *Tefhimu'l Kur'an*, trc;Yusuf Karaca, Muhammed Kayani, İnsan yay, İstanbul-2002.
- Mübarekfuri, Ebû Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm, *Tuhfetu'l-Ahvezî şerhu Câmîi't-Tirmizî*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-X, Beyrut-1990.
- Münâvî, Muhammed Abdurraûf, *Feyzu'l-Kadîr şerhu'l- Câmî-i-Sağîr*, Daru'l fikh,I-VI, Beyrut-ts.

- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, I-IV, Beyrut-ts.
- Naim, Ahmed. Miras, Kamil, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I- XII, Ankara-1989.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, I-VIII, İstanbul-1993.
- Nevevî, Muhyiddîn Yahya en-Nevevî, *el-Minhâc şerhi Sahîhi Müslim*, Daru'l-ihyâi't-türâs, I-VIII, Beyrut-ts.
- Önkâl, Ahmet, *Resûlullah 'ın İslam'a Davet Metodu*, Hayra Hizmet Vakfı yay, Konya-1981.
- Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimiçi Olarak Hz. Muhammed*, Esra yay, İstanbul-1994.
- Saka, Şevki, Kur'an'ı Kerim'in Davet Metodu, Seha Neş, İstanbul, 1991.
- Sarı, Hakan, Sınıf Yönetimi, Eğitim Kitabevi, Konya 2005.
- Subhî, es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları*, Çev. Yaşar Kandamir, İFAV Yay, İstanbul-1997.
- Süyutî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Misbahu'z-zücade ala Süneni İbn Mace*, Beytu'l Efkari'l- Devliyye, Lübnan 2007.
- Şaban, Zekiyüddîn, 2001, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, TDV Yay, Ankara-2001.
- Şatıbi, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el- Gırnati, *el-Muvafakaat*, Çev. Mehmet Erdoğan, İz Yay, İstanbul-1993.
- Peker, Hüseyin. Din ve Ahlâk Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları, Eser Matbası, Samsun 1998
- Yardıı, Ali, “*Dımam b. Sa'lebe*”, DİA, IX, İstanbul-1994.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Kitabevi, I-IX, İstanbul-1971.
- Yıldırım, Suad, *Kur'an'da Uluhiyyet*, Kayıhan Yayınevi, İstanbul, 1987.
- Yılmaz, Hüseyin, “*Hz. Peygamber'in Eğitiminde Bir İlke Olarak Hoşgörü*”, CÜİF Der. VIII / 1, Sivas, Haziran-2004.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, Hisar Yayınevi, I-XI, (Tah. Muhammed Şakir), Beyrut-1992.
- Tahavî, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Me'ani'l-Asar*, Matbaatu'l-Envar'il-Muhammediyye, Kahire 1386.

Tosun, Cemal, “İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi”, *AÜİF’der*, XXXVI, Ankara 1997

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, t.y , *el-Camiu’s-Sahih*, I-IV, Beyrut-ts.

Uludağ, Süleyman, *İslam’da İrşad*, Marifet Yay, İstanbul-1992.

Uğur, Mucteba, *Va’z, Kıssacılık ve Hadiste Kussâs*, AÜİF’der, XXVIII: Ankara- 1986.

Wensinck, A.J, 1936, *Concordance Et Indices De La Tradition Musulmane*, (*el-Mu’cemü’l-Müfehres li-El fâzi’l-Hadisi’n-Nebevi*), I-VI, Londra-1936.

1. ÖĞÜT TALEPLERİNE İLİŞKİN RİVAYETLERİN ALFABETİK FİHRİSTİ

أن أعرابيا عرض لرسول الله صلى الله عليه وسلم وهو في سفر فأخذ بخطام ناقته أو بزمامها ثم قال يا رسول الله أو يا محمد أخبرني بما يقربني من الجنة وما يباعدني من النار قال فكف النبي صلى الله عليه وسلم ثم نظر في أصحابه ثم قال لقد وفق أو لقد هدي قال كيف قلت ؟ قال فأعاد فقال النبي صلى الله عليه وسلم تعبد الله لا تشرك به شيئا وتقيم الصلاة وتؤتي الزكاة وتصل الرحم⁴²⁹

إن خليلي أوصاني أن أسمع وأطيع . وإن كان عبدا مجدع الأطراف . وأن أصلي الصلاة لوقتها . فإن أدركت القوم وقد صلوا كنت قد أحرزت صلاتك . وإلا كانت لك نافلة⁴³⁰

إن خليلي صلى الله عليه وسلم أوصاني إذا طبخت مرقا فأكثر ماءه ثم انظر أهل بيت من جيرانك فأصبهم منها بمعروف⁴³¹

أن رجلا قال يا رسول الله إن شرائع الإسلام قد كثرت علي فأخبرني بشيء أتشبث به قال لا يزال لسانك رطبا من ذكر الله⁴³²

أن رجلا قال للنبي صلى الله عليه وسلم : أوصني ، قال : (لا تغضب) . فردد مرارا ، قال : (لا تغضب)⁴³³ .

أن معاذ بن جبل أراد سفرا فقال يا رسول الله أوصني قال اعبد الله ولا تشرك به شيئا قال زدني يا رسول الله قال إذا أسأت فأحسن قال زدني قال استقم ولتحسن خلقك⁴³⁴

أنه قال حين بعث إلى اليمن يا رسول الله أوصني قال أخلص دينك يكفيك العمل القليل⁴³⁵

أنه قدم المدينة فلقي النبي صلى الله عليه وسلم في بعض أزقة المدينة فوافقه فإذا هو متزر بإزار قطر قد انتثرت حاشيته وقال عليك السلام يا رسول الله فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم عليك السلام تحية الموتى فقال يا رسول الله أوصني فقال لا تحقرن شيئا من المعروف أن تأتيه ولو أن تهب صلة الحبل ولو أن تفرغ من دلوك في إناء المستسقي ولو أن تلقى أخاك المسلم ووجهك بسط إليه ولو أن تؤنس الوحشتان بنفسك ولو أن تهب الشسع⁴³⁶

⁴²⁹ Buhârî, Zekât 1; Müslim, Îmân 15, Fezâilü's-sahâbe 150.

⁴³⁰ Tirmizî, İlim 16; Ebu Dâvud, Sünne 5.

⁴³¹ Müslim, Birr 142.

⁴³² Tirmizî, Daavat 4; İbn Mâce, Edeb 53.

⁴³³ Buhârî, Edeb 76; Tirmizî, Birr 73.

⁴³⁴ Buhârî, İman 18, Mevâkît 5, Edeb 1; Müslim, Îmân 137; Tirmizî, Taharet 127.

⁴³⁵ Ebû Dâvud, Akdiyye 11; Tirmizî, Ahkam 3.

⁴³⁶ Müslim, Birr 144.

أنزل { عبس وتولى } في ابن أم مكتوم الأعمى أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم فجعل يقول يا رسول الله أرشدني وعند رسول الله صلى الله عليه وسلم رجل من عظماء المشركين فجعل رسول الله صلى الله عليه وسلم يعرض عنه ويقبل على الآخر ويقول أتري بما أقول بأسا فيقول لا ففي هذا أنزل⁴³⁷

أوصاني خليلي بثلاث ، لا أدعهن حتى أموت : صوم ثلاثة أيام من كل شهر ، وصلاة الضحى ، ونوم على وتر⁴³⁸

جاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال دنني على عمل أعمله يدينني من الجنة ويباعدني من النار قال تعبد الله لا تشرك به شيئا وتقيم الصلاة وتؤتي الزكاة وتصل رحمك فلما أدير قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن تمسك بما أمر به دخل الجنة وفي الرواية ابن أبي شيببة إن تمسك به⁴³⁹

جاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال : يا رسول الله ، أوصني . قال : تعبد الله ولا تشرك به شيئا ، وتقيم الصلاة ، وتؤتي الزكاة ، وتصوم رمضان ، وتحج البيت وتعتقر ، وتسمع وتطيع ، وعليك بالعلانية⁴⁴⁰

جاء رجل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال : يا رسول الله أوصني قال : عليك بتقوى الله ، فإنها جماع كل خير ، وعليك بالجهاد في سبيل الله ، فإنها رهبانية المسلمين ، وعليك بذكر الله وتلاوة كتابه ، فإنه نور لك في الأرض ، وذكر لك في السماء ، واخزن لسانك إلا من خير ، فإنك بذلك تغلب الشيطان⁴⁴¹

جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ سَفَرًا فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْصِنِي فَقَالَ أَوْصِيكَ بِتَقْوَى اللَّهِ وَالتَّكْبِيرِ عَلَى كُلِّ شَرَفٍ فَلَمَّا مَضَى قَالَ اللَّهُمَّ ارْزُوقْهُ الْأَرْضَ وَهُوَ عَلَيْهِ السَّفَرُ⁴⁴²

دخلت على رسول الله - صلى الله عليه وسلم فذكر الحديث بطوله إلى أن قال - ؛ قلت : يا رسول الله أوصني ؛ قال : أوصيك بتقوى الله ؛ فإنه أزين لأمرك كله ، قلت : زدني ؛ قال : عليك بتلاوة القرآن ، وذكر الله - عز وجل ؛ فإنه لك في السماء ، ونور لك في الأرض ، قلت : زدني ، قال : عليك بطول الصمت ؛ فإنه مطردة للشيطان ، وعون لك على أمر دينك ، قلت : زدني ، قال : إياك وكثرة الضحك ؛ فإنه يميت القلب ، ويذهب بنور الوجه ، قلت : زدني ، قال : قل الحق وإن كان مرا ، قلت : زدني ، قال : لا تخف في الله لومة لائم ، قلت : زدني ، قال : ليحجزك عن الناس ما تعلم من نفسك⁴⁴³

سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم أي العمل أفضل ؟ قال الصلاة لوقتها قال قلت ثم أي ؟ قال بر الوالدين قال قلت ثم أي ؟ قال الجهاد في سبيل الله فما تركت أستزيده إلا إرعاء عليه⁴⁴⁴

⁴³⁷ Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an 72; Muvatta, Kur'an 80.

⁴³⁸ Muslim, Salâtü'l-müsafirîyn 85.

⁴³⁹ Tirmizî, Îmân 8; Ibn Mâce, Fiten 12.

⁴⁴⁰ Buhârî, Zekât 1; Muslim, Îmân 15, Fezâilü's-sahâbe 150.

⁴⁴¹ Buhârî, I'tisam 5; Muslim, Nikah 5.

⁴⁴² Buhârî, Cihâd 38, Edeb 3; Muslim Birr 1; Ebû Dâvud, Cihâd 31; Tirmizî, Cihâd 2; Nesâî, Cihâd 5.

⁴⁴³ Tirmizî, Îlim 16; Ebu Dâvud, Sünne 5.

⁴⁴⁴ Buhârî, Îman 18, Mevâkît 5, Edeb 1; Muslim, Îmân 137; Tirmizî, Taharet 127.

سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم أي الأعمال أفضل؟ قال إيمان بالله قال ثم ماذا؟ قال الجهاد في سبيل الله قال ثم ماذا؟ قال حج مبرور وفي رواية محمد بن جعفر قال إيمان بالله ورسوله وحدثنيه محمد بن رافع وعبد بن حميد عن عبدالرزاق أخبرنا معمر عن الزهري بهذا الإسناد مثله⁴⁴⁵

قال قلت لرسول الله صلى الله عليه وسلم أوصني قال أوصيك بحسن الخلق وطول الصمت قال قلت زدني قال هما أخف الأعمال على الأبدان وأثقلها غدا في الميزان⁴⁴⁶

قلت يا رسول الله علمني شيئا أسأله الله قال سل الله العافية فمكثت أياما ثم جئت فقلت يا رسول الله علمني شيئا أسأله الله فقال لي يا عباس يا عم رسول الله سل الله العافية في الدنيا والآخرة⁴⁴⁷

قلت: يا رسول الله! ألا تستعلمني؟ قال: فضرب بيده على منكبي. ثم قال (يا أبا ذر! إنك ضعيفٌ. وإنها أمانةٌ. وإنها يوم القيامة خزيٌ وندامةٌ. إلا من أخذها بحقها وأدى الذي عليه فيها)⁴⁴⁸

قلت يا رسول الله أي الأعمال أفضل؟ قال الإيمان بالله والجهاد في سبيله قال قلت أي الرقاب أفضل؟ قال أنفسها عند أهلها وأكثرها ثمنا قال قلت فإن لم أفعل؟ قال تعين صناعا أو تصنع لأخرق قال قلت يا رسول الله أرأيت إن ضعفت عن بعض العمل؟ قال تكف شرك عن الناس فإنها صدقة منك على نفسك⁴⁴⁹

وعظنا رسول الله صلى الله عليه وسلم يوما بعد صلاة الغداة موعظة بليغة ذرفت منها العيون ووجلت منها القلوب فقال رجل: إن هذه موعظة مودع فماذا تعهد إلينا يا رسول الله؟ قال: أوصيكم بتقوى الله والسمع والطاعة وإن عبد حبشي فإنه من يعش منكم يرى اختلافا كثيرا وإياكم ومحدثات الأمور فإنها ضلالة فمن أدرك ذلك منكم فعليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين المهديين عضوا عليها بالنواجذ⁴⁵⁰

يا رسول الله دلني على عمل إذا عملته دخلت الجنة قال تعبد الله لا تشرك به شيئا وتقيم الصلاة المكتوبة وتؤدي الزكاة المفروضة وتصوم رمضان قال والذي نفسي بيده لا أزيد على هذا شيئا أبدا ولا أنقص منه فلما ولى قال النبي صلى الله عليه وسلم من سره أن ينظر إلى رجل من أهل الجنة فلينظر إلى هذا⁴⁵¹

يا رسول الله! أوصني بأمر لا أسأل عنه بعدك غيرك؟ قال: قل: ربي الله واستقم، ق

ما أتقي؟ قال: فأشار إلى لسانه⁴⁵²

⁴⁴⁵ Buhârî, Hac 4; Müslim, İman 135; Nesâî, Cihâd 17; İbn Mâce, Cihâd 1.

⁴⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, V, s. 158; Tirmizî, Birr 55.

⁴⁴⁷ Tirmizî, Daavât 85.

⁴⁴⁸ Müslim, İmâre 16; Ahmed b. Hanbel, V, s. 173.

⁴⁴⁹ Buhârî, Itk 2; Müslim, İman 136.

⁴⁵⁰ Tirmizî, İlim 16, ; Ebu Dâvud, Sünne 5.

⁴⁵¹ Buhârî, Zekât 1; Müslim, İmân 15, Fezâilü's-sahâbe 150.

⁴⁵² Müslim, İman 62; Tirmizî, Zühd 61; İbn Mâce, Fiten 12; Darîmi, Rikâk 4.

يا رسول الله أوصني ، قال : اعبد الله لا تشرك به شيئاً ، قال : يا رسول الله زدني ، قال :
استقم وليحسن خلقك⁴⁵³

⁴⁵³ Ahmed b. Hanbel, V, s. 158; Tirmizî, Birr 55.

